

Een besmettelijke habitus

Een studie naar processen van politieke betekenisgeving onder 21^e eeuwse televisiekijkers

Thomas Spauwen

Studentnummer: 336411

336411ts@eur.nl

Masterthesis Media & Journalistiek

Specialisatie: Media & Maatschappij

Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen

Erasmus Universiteit Rotterdam

Scriptiecode: JE3

Scriptiebegeleiding: dr. J. M. Engelbert

Tweede lezer: dr. C. E. Aalberts

30 juli 2010

Inhoudsopgave

	Proloog	3
1	Inleiding	
1.1	Het pesten van politici	4
1.2	Het postmoderne medium	5
1.3	De strijd om performance	6
2	Theoretisch Kader	
2.1	Aardverschuivingen in het medialandschap	9
2.2	De Bourdieuaanse benadering	11
2.3	De ideologische sturing van het alledaagse leven	12
2.4	Sociale componenten achter betekenisgeving	14
2.5	Het vermogen te verwerken	16
2.6	Theoretische balans van mijn onderzoek	17
3	Methodologie	
3.1	Analyse over mediateksten	19
3.2	The news writing exercise	20
3.3	De interviews met respondenten	22
3.4	Ethnomethodologie	23
3.5	Verwerking van de data	25
4	Media-analyse	
4.1	Objectieve journalistiek?	27
4.2	Het effect van taalgebruik	28
4.3	De performance staat op het spel	32
4.4	De gril van de tafelheer	35
4.5	Overdraagbaar wantrouwen?	37
5	Analyse over de interviews	
5.1	'Zo'n man in pak'	39
5.2	Ondanks de voorspelbaarheid aan de buis gekluisterd	42
5.3	De sociale laag achter televisiekijken	45
5.4	Het is simpel, doe niet moeilijk!	47
5.5	Symbolische structuren en onderscheidingsmechanismen	52
6	Conclusie	
6.1	Een besmettelijke habitus	58
6.2	Het belang van de sociale laag	60
6.3	Maatschappelijke reflectie	62
	Suggesties voor vervolgonderzoek	64
	Literatuurlijst	66
Bijlage I	Overzicht respondenten	71
Bijlage II	Vragenlijst/checklist bij interviews	72
Bijlage III	Labels Atlas.ti	75

Proloog

Ongeveer een jaar geleden verstuurde ik een motivatiebrief naar de opleiding Media & Journalistiek aan de Erasmus Universiteit van Rotterdam. Als masterstudent Sociologie was het namelijk niet vanzelfsprekend dat ik toegelaten werd tot deze opleiding. In de brief schreef ik dat ik de afgelopen jaren steeds meer belangstelling had ontwikkeld voor de waarde van de media voor de maatschappij en de invloed die ze daar op hebben. Na het doorlopen van alle vakken zal ik met deze thesis me opnieuw richten op dit globale thema, zij het in een specifieke invulling.

Een terugkerend focuspunt in mijn onderzoeken is de manier waarop mensen betekenis geven aan zichzelf, aan anderen, aan interacties en aan fenomenen. En omdat deze scriptie ontstaan is binnen een project, waarin mij de volledige ruimte werd geboden eigen onderzoeksthematiek te kiezen, zal ook dit onderzoek zich richten op het thema 'betekenisgeving'; in dit geval binnen de context van de media. Ik zie daarbij altijd de uitdaging om het alledaagse met het abstracte te verbinden. Het is namelijk mogelijk dat individuele gevoelens of gedachten betekenisindicatoren zijn voor grotere sociale structuren.

In mijn scriptie zal ik deze sociologische theorieën verbinden met media-equivalenten. Ik maak gebruik van inzichten uit het symbolisch interactionisme – dat zich richt op betekenisgeving – en leg deze naast theorieën als die van Stuart Hall over de receptie van mediateksten. Daarnaast besteed ik zowel aandacht aan de veldtheorie van Pierre Bourdieu – dat onder meer in brede zin weergeeft welke invloed de sociale context kan hebben op betekenisgeving van mensen – als aan zeer specifieke uitwerkingen hiervan, gericht op mediagebruikers. Deze scriptie zal dan ook aantonen dat sociologie en mediatheorie zeer goed te verenigen zijn.

Ik heb niet alleen vanwege het vrije karakter voor dit onderzoeksproject gekozen. Met Jiska als scriptiebegeleidster wist ik namelijk al vooraf dat het creatieproces van deze thesis op een ontspannen, maar ook op een minstens zo ambitieuze manier zou verlopen. Ze geeft namelijk voortdurend te kennen zich aan te passen aan en open te staan voor degene met wie ze op dat moment samenwerkt. Daarmee is ze een begeleidster die niet alleen mij maar ook alle andere studenten op een gelijkwaardige maar optimale manier zou kunnen motiveren. Ik wil haar bij deze dan ook hartelijk bedanken voor de tijd en energie die ze in me gestoken heeft.

1 Inleiding

1.1 Het pesten van politici

‘Om te beginnen, wat staat u vrólijk op die verkiezingsposter! Zo zie ik u niet vaak!’
(NOS-journalist in gesprek met PVV-politicus Geert Wilders)¹

De laatste jaren ben ik me steeds meer gaan verwonderen over de wantrouwende en cynische sfeer waarmee de Nederlandse politiek benaderd wordt. In nieuwsreportages zijn regelmatig klagende mensen aan het woord die geen goed woord over hebben voor politici. En ook de journalisten lijken in hun interviews met politici steeds brutaler te worden. Binnen dit kader zou gesproken kunnen worden van een *vergeenstijlisering* van het Nederlands medialandschap, vernoemd naar het medium dat zichzelf omschrijft als ‘tendentieus, ongefundeerd en nodeloos kwetsend.’² Deze tijden, waarin enerzijds het geloof in de capaciteiten en betrouwbaarheid van politici lijkt te zijn weggezakt, en waarin anderzijds de politiek steeds meer op een ‘pesterige’ manier benaderd wordt, hebben vragen bij me doen opkomen. Deze scriptie zal ingaan op de huidige situatie en de mogelijke mechanismen die daar achter een rol spelen. De overkoepelende onderzoeksvraag is hierbij als volgt:

*Hoe verhoudt de hedendaagse manier waarop politieke journalistiek wordt bedreven,
zich tot de manier waarop televisiekijkers betekenis geven aan politici?*

Het doel van mijn onderzoek is op zoek te gaan naar de mate waarin de perceptie van televisiekijkers op politici parallel loopt met de journalistieke benadering tot politici. Mijn empirie zal daarom bestaan uit twee verschillende onderdelen. De deelvraag die bij het eerste onderdeel hoort is de volgende: *Welke patronen zijn zichtbaar in de manier waarop journalisten politici benaderen?* Aan de hand van een thematische analyse over recente mediateksten zal ik op deze vraag antwoord geven. In theoretische zin baseer ik me onder meer op het *habitus*-begrip van Bourdieu (1984). Zo zal ik nagaan of er, in de omgang met politici, sprake is van een journalistieke habitus. Hierbij richt ik me op elementen als taalgebruik, simplificatie en ironie. Ook de Cerberus-theorie van Brants (2002) zal regelmatig aan bod komen. Volgens Brants wordt de contemporaine journalistiek gekenmerkt door zijn vele gezichten. Om die reden zal ik ook aandacht besteden aan de rol van de zogeheten ‘tafelheer’ als gast-interviewer.

In het tweede analytische gedeelte concentreer ik me op de receptiezijde. De vraag die in dat hoofdstuk centraal staat is: *Hoe vindt het proces van politieke betekenisgeving plaats bij individuele*

¹ NOS JOURNAAL, 23-04-2010, 0:00-0:05. <http://nos.nl/video/152689-pvvlider-wilders-over-verkiezingsprogramma.html>
² www.geenstijl.nl

televisiekijkers? Geïnspireerd door Greg Philo's (1990) *news writing exercise*, heb ik mijn respondenten geluidsloze videofragmenten laten zien, waarin journalisten in gesprek zijn met politici. Daarbij gaf ik ze de opdracht te bedenken wat er in dat fragment door beide partijen gezegd werd. Door middel van semigestructureerde diepte-interviews heb ik vervolgens onderzocht hoe de individuele perceptie op politiek ontstaat. Mijn analyse over de interviews met televisiekijkers is tevens een bestudering van sociale processen, die een rol spelen bij de manier waarop televisiekijkers betekenis geven aan politiek.

In de conclusie zullen deze twee analyses samenkomen. Daarin zal ik aangeven waarom er al dan niet sprake is van een gedeelde habitus onder journalisten en televisiekijkers. Het doel van dit onderzoek is dan ook inzicht te krijgen in de mogelijke mechanismen, die een rol spelen in manier waarop politici in media worden benaderd door journalisten en worden gepercipieerd door televisiekijkers. Daarnaast kan dit onderzoek een beeld geven van de huidige tijdsgeest in de driehoeksrelatie van politici, journalistiek en burgers aan het begin van de 21^e eeuw; een periode die door sommigen wordt aangeduid als het postmoderne tijdperk.

1.2 Het postmoderne medium

Hoewel er natuurlijk een enorme hoeveelheid aan verschillende media zijn, die allemaal invloed hebben op de vorm en inhoud van het mediacircuit, en hoewel deze nauw verweven en in principe onafscheidelijk zijn, wil ik me in dit onderzoek toch richten tot slechts één medium: televisie. Volgens Jim Collins (1992) kan televisie worden gezien als een typisch postmodern medium. Naast het gegeven dat het een weergave geeft van actualiteiten, kan het medium namelijk ook *ipso facto* actualiteiten creëren. Dit idee vertoont raakvlakken met de theorie van Jean Baudrillard (2001) over hyperrealiteit. Televisie heeft volgens hem het vermogen om betekenis te imploderen (Baudrillard, 2001: 541). Hiermee doelt hij op een semiotische intertekstualiteit; een wereld waarin betekenis ontstaat door kopieën van kopieën. De postmoderne schijnwerkelijkheid – zo denkt Baudrillard – zou steeds meer de contouren bepalen van de 'daadwerkelijke werkelijkheid'. Een potentieel gevaar hierbij is dat de authenticiteit van entiteiten onder druk komt te staan. Met dit perspectief borduurt Baudrillard verder op de kritiek van Boorstin (1964) op massamedia, die waarschuwde voor de opkomst van *pseudo-events*. Hieronder verstaat hij gebeurtenissen die binnen het circuit van de massamedia ontstaan, maar die vervolgens ook een grote invloed hebben op de sociale structuur *buiten* de massamedia (Boorstin, 1964).

Zo is de journalistieke media meer en meer gaan refereren naar de manier waarop politici zich manifesteren in het mediacircuit. Een voorbeeld hiervan is te vinden in het veelbesproken

optreden van Job Cohen in NOVA in april 2010.³ Ook deze gebeurtenis en de reacties erop kunnen worden gezien als een exponent van een postmoderne politieke cultuur. Een ander voorbeeld is het beeldvormingsproces rondom Pim Fortuyn, waarbij door velen (zowel deskundigen als televisiekijkers) gesteld werd dat de moord op de politicus in gang werd gezet door demonisering van de persoon binnen het mediacircuit (Scholten, 2004: 355-356). Dit laatste haakt in op de theorie van Vasterman (2004) over mediahypes. Hij schrijft dat de invulling van het discours tijdens een hype niet zo zeer wordt bepaald door de feitelijke gebeurtenissen, maar vooral door de vertolking daarvan binnen de media (Vasterman, 2004: 260). Ook vanuit deze theorie zou gesteld kunnen worden dat 'lezers van mediateksten' zich vooral beroepen op vertalingen van de werkelijkheid, en op verbeeldingen van beelden, en niet (meer) direct op zaken an sich.

1.3 De strijd om performance

Televisie wordt naast de postmoderne laag nog door andere karakteristieken gekenmerkt. Volgens Kees Brants (2000) is televisie bij uitstek een medium dat zich, vooral in verkiezingstijd (maar ook daar buiten), steeds meer richt op de weergave van conflict en strijd. Complexe beleidskwesties en de diepgang daar achter worden vervolgens gedegradeerd en gebagatelliseerd. Bardoel (2004: 89) voegt hieraan toe dat televisie in haar berichtgeving meer een beroep doet op emotie en associatie, dan op ratio en cognitie. Van politici wordt vandaag de dag dan ook verwacht dat ze zich op een beknopte wijze kunnen profileren. Dit werd al eerder gesteld door Pierre Bourdieu (1998) in zijn boek *Over Televisie*. Hij schrijft dat goede televisie niet naar diepe inhoud en structurele achtergronden zoekt, maar naar incidenten, emotie en personen. Dit alles maakt dat de presentatie van politici op televisie cruciaal is. 'De televisie arbitreert wie maatschappelijk en politiek bestaansrecht heeft' (Bourdieu, 1998: 26). Met een televisieoptreden staat voor politici dan ook alles op het spel. Maar hoe worden ze benaderd in journalistieke gesprekken? Hoe ziet dat conflictmodel van Brants er in de werkelijkheid van televisieprogramma's uit? En hoe geven televisiekijkers vervolgens betekenis aan het optreden van politici? Het zijn allemaal vragen die in mijn onderzoek aan bod zullen komen.

Wanneer we kijken naar de teneur van nieuwsberichten anno 2010, valt op dat de journalistieke media erop gebrand lijken te zijn *meer* te doen dan slechts het geven van informatie. Ze willen de sociale werkelijkheid bewegen, vaak door middel van provocerende of onthullende journalistiek. Dit wordt ook gesteld door Patterson (1997: 451). Hij geeft aan dat er een journalistieke stijlverandering in de Westerse democratieën heeft plaatsgevonden. De descriptieve stijl, waarbij

³ http://www.geenstijl.nl/mt/archieven/2010/04/de_terugkeer_van_ad_melkert.html

journalisten *straightforward* een verslag gaven van de feiten, is in deze landen vervangen door een journalistiek waarbij de interpretatie centraal staat. Deze interpretatieve journalistiek gaat volgens hem gepaard met scepticisme en een aanvallende houding tegenover de politieke leiders (Patterson, 1997: 452). Dit is een houding waarmee de media scoren bij het publiek. Er ontstaat *must-see* televisie of *must-read* artikelen; materie die mensen de dag erna in hun alledaagse leven met anderen kunnen bespreken. Deuze (2002: 190) stelt dat journalisten in Nederland regelmatig bewust invloed uitoefenen op de politiek en de publieke agenda. Vanuit zijn optiek is de journalistiek meer dan alleen een doorgeefluik van informatie naar de burger toe; het kan ook gezien worden als een belangrijke schakel in de vorming van kritiek. De media zijn volgens hem geen passieve distributeur van betekenis, maar spelen een actieve rol in de beeldvormingsprocessen van individuen.

De wetenschappelijke bijdrage van dit onderzoek is dan ook het verkrijgen van inzicht hoe dit precies kan ontstaan. Waar gebeurt het in de media? Welke mechanismen sturen de processen van betekenisgeving onder televisiekijkers? Ook de maatschappelijke relevantie van het thema is evident. Wanneer presentatie een grotere rol speelt in de kwalificatie van politici dan politieke deskundigheid, kan dit serieuze consequenties hebben voor het functioneren van een democratie. Nog altijd wordt hetzelfde politieke systeem gehanteerd als een eeuw geleden, in tijden waarin er nog geen massamedia waren. Als conjuncturele, semiotische impulsen in het mediacircuit een doorslaggevende en destructieve invloed hebben op de wisselwerking tussen burgers en politiek, zou het niet onverstandig zijn om opnieuw na te denken over de invulling van de politieke organisatie, in relatie tot de massamedia. Inzicht in mogelijk bepalende mechanismen, zou als contributie kunnen fungeren in het uitlijnen van nieuwe strategieën van politieke communicatie. Ook zou er nagedacht kunnen worden over de institutionele organisatie binnen de driehoeksrelatie van politiek, media en burgers.

Er wordt vandaag de dag dan ook veelvuldig onderzoek gedaan en het rapport van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2003) over *Medialogica* is daarvan een exponent. Dit onderzoek richt zich bijvoorbeeld op de personalisering van politieke berichtgeving, waardoor het in verband komt te staan met de theorie van Bourdieu over televisie. Daarnaast treedt er volgens het RMO-onderzoek te veel versimpeling van ingewikkelde politieke zaken op. Omdat het steeds meer de *performance* en het mediaoptreden is, dat de dominante factor wordt in politieke discussies, komt er minder nadruk te liggen op de argumentatie. Er zou daarom gesteld kunnen worden dat het Habermasiaanse (1996) ideaal van het communicatieve handelen en de ideale gespreksituatie niet meer opgaat. De onderzoekers van het RMO richten hun kritiek op deze verstoorde situatie vooral op het medium televisie (RMO, 2003).

Ook de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid heeft zich de afgelopen jaren veelvuldig op een opbouwende wijze kritisch uitgelaten over de media. Alle publieke instituties – en

de media behoren daar ook toe – zouden volgens de WRR een zelfstandige bijdrage moeten leveren aan sociaal gedrag en publieke moraal in andere instituties, door de manieren waarop men die in de eigen institutie onderhoudt en bevordert (WRR, 2003: 204). Volgens de WRR oefenen de moderne media een enorme invloed uit op het gedrag en op het normbesef van kinderen en volwassenen. ‘Maar tegelijkertijd hoeven de particuliere organisaties achter deze media nauwelijks verantwoording af te leggen voor de mogelijke negatieve gevolgen van hun eigen optreden’ (WRR, 2003: 198).

De Beer en Den Hoed (2004: 87) schrijven dat de media inderdaad de mogelijkheid hebben om de democratie te versterken, maar de werkelijkheid is dat de maatschappelijke belangen vaak onder moeten doen voor de commerciële belangen. McChesney (1999) onderstreept dit perspectief; hij wijst hypercommercialisme aan als oorzaak en ziet dit als vergif voor de democratie. De media zijn volgens hem een door winst gedreven, en door sponsors ondersteund mediasysteem. Het publiek wordt in dit systeem niet als partij binnen de democratie benaderd, maar als een consumentenmassa. Hij ziet een structurele reformatie dan ook als oplossing. In mijn scriptie wil ik zo ver nog niet gaan, al ben ik het met de huidige reflexieve gang van zaken eens, waarbij veel onderzoek wordt gedaan over de werking van media binnen een democratisch systeem.

De relevantie van dit onderzoek kan echter ook gezien worden vanuit een historisch perspectief. Eerder in de inleiding schreef ik over een veranderend medialandschap. Daar zal ik in het theoretisch kader nog uitvoerig op terugkomen. Het mediaveld begeeft zich in een buitengewoon roerige tijd. Niet alleen vinden er nog altijd lange-termijn-processen plaats, zoals de ontzuiling en de commercialisering. Sinds de politieke entree van politicus Pim Fortuyn in 2002 zijn daar nog enkele trends bijgekomen, zoals een stormachtige ontwikkeling van popularisering of van cynisme. Het mediaveld is daarmee alles behalve gestabiliseerd en zowel media, politiek als burgers worden af en toe soms verrast met de aardverschuivingen die momenteel plaatsvinden in het medialandschap. Deze periode, waarin nog geen absolute gewenning is opgetreden met betrekking tot de hedendaagse situatie, is dan ook fascinerend. Hoe profileren de media zich ten opzichte van politici - en vice versa? En wat vinden kijkers daarvan? Processuele ontwikkelingen maken het uitermate interessant om even de dynamiek te bevriezen en te analyseren. Wat dat betreft zou dit onderzoek een beeld kunnen geven van de huidige, tijdelijke en zeer specifieke situatie waarin deze partijen zich momenteel bevinden aan het begin van de jaren '10.

2 Theoretisch Kader

2.1 Aardverschuivingen in het medialandschap

In deze scriptie zal ik onderzoek doen naar de manier waarop betekenis wordt gegeven aan politieke zaken op televisie. Ik maak daarbij onderscheid tussen jongere en oudere televisiekijkers. Het is namelijk zo dat de afgelopen decennia transformaties hebben plaatsgevonden binnen het medialandschap. Hoewel het een complex proces betreft met veel dimensies, zal ik in dit theoretisch kader niet al te veel aandacht besteden aan een historische beschrijving daarvan. Het is namelijk niet de prioriteit van mijn onderzoek om deze processen in kaart te brengen. In mijn onderzoek leg ik vooral de aandacht op het contemporaine krachtenveld in de triade van politiek, media en burgers, waarbij ik me specificeer op het medium televisie. Het zwaartepunt ligt op de zaken die de houding van de journalistiek en televisiekijkers kunnen beïnvloeden. Waar het eerste gedeelte van dit hoofdstuk ingaat op de hedendaagse trends in het medialandschap, zal ik in het tweede gedeelte aangeven vanuit welke theorieën ik de analyses inga.

Maar voordat ik dit doe, zal ik een beknopt overzicht geven van de naoorlogse veranderingen in de verhouding tussen journalistiek en politiek. Zo schrijft Huub Wijfjes (2002) dat het politiek-mediale complex vanaf de jaren zestig instortte. Er trad politieke ontzuiling op en er ontstond een nieuwe professionele autonomie binnen de journalistiek (Wijfjes, 2002: 23). Daarnaast nam de concurrentie binnen de mediawereld toe en vonden processen van vercommercialisering plaats. Dit had onder meer tot gevolg dat nieuwe narratieve vormen van journalistiek opkwamen (Wijfjes, 2002: 24). In de jaren zeventig werden deze nog gevangen onder de term *infotainment*, maar in de jaren die daarop volgden werden deze nieuwe vormen steeds meer verfijnd (Wijfjes, 2002: 29). *Emotainment* en *ethicotainment* zijn daar twee voorbeelden van, waarmee Wijfjes refereert naar de theorie van Becker (2000). Hij beschrijft een tendens waarin mediateksten zich zijn gaan schikken naar menselijke emoties. Daarnaast bevat media-inhoud nu regelmatig meer morele oordelen dan voorheen, zoals gerechtigheid en boete (Becker: 2000).

Een andere Nederlandse mediatheoreticus is Kees Brants (2002). Volgens hem ging de verhouding tussen politiek en journalistiek in globale zin door drie verschillende fasen. Waar de *schoothondjournalistiek* van meer dan vijftig jaar geleden zich over het algemeen neerbuigend en positief opstelde, kenterde dat in de decennia daarna. De interesse in de partijpolitiek nam af. Hierover schrijft Brants zelfs dat journalisten door de jaren heen juist veel meer interesse kregen voor de zaken waar politici niet over wilden praten, dan wat ze wel wilden vertellen. Inhoudelijke zaken werden binnen deze *waakhondjournalistiek* daarentegen steeds meer tot de achtergrond

verdreven. Het gevolg hiervan was dan ook groeiend wederzijds wantrouwen tussen beide partijen (Brants, 2002: 86).

De situatie anno 2010 wordt door Brants (2002: 97) uitgedrukt met de term 'Cerberus-journalistiek', gezien de veelheid aan gezichten. Er is niet langer sprake van een constante benaderingswijze waarop politici bejegend worden. Soms zijn interviewers meegaand en trouw, soms zijn ze slechts geïnteresseerd in het oppervlakkige, maar af en toe juist ook slaan ze onverwachts toe en zijn ze schrikbarend aanvallend en conflictueus aangelegd. Veel journalisten hebben volgens Brants dan ook 'een cynische kijk op de *ulterior motives* van de dames en heren politici' (Brants, 2002: 96).

De theorie over Cerberus-journalistiek stamt uit het roerige politieke jaar 2002. De toenmalig plotselinge opkomst van Pim Fortuyn markeerde een interne verandering binnen de politiek. Het veranderde medialandschap vereiste een nieuwe medialogica (Brants & Van Praag, 2007: 101) en zijn performance leek op een succesvolle manier daarop afgestemd. Dit had enorme gevolgen op de bestaande cultuur van politieke communicatie. Er kwam meer ruimte voor 'naming & blaming'-politiek en voor *anti-establishment* gevoelens versus (andere) politici. In deze jaren werden gevoelens van anti-politiek cynisme verder gepopulariseerd (Brants & Van Praag, 2007: 99). Ook Bennett (2005) beweert dat het zwaartepunt van nieuws, zeker met betrekking tot de weergave van autoriteiten, in die richting is veranderd. Het beeld van de betrouwbare overheid maakt plaats voor cynische portrettingen. De trend is om politici te presenteren als chaotisch, onsympathiek en feilbaar. Een merkwaardig (of paradoxaal) gegeven daarbij is dat er minder nadruk komt te liggen op beleidskwesties zelf (Bennett, 2005: 42-43). Dit wordt bevestigd door Patterson (1997). Volgens hem zijn conflict en controverse de zaken die er voor verslaggevers in de politiek toe doen (Patterson, 1997: 450). In zijn artikel verwijst Patterson naar Levy, die stelt dat de pers zaken daarmee 'depolitiseert'. Politieke zaken worden volgens Levy meer behandeld als een terugkerend ritueel, dan dat ze als serieuze objecten besproken worden (geciteerd in Patterson, 1997: 450). Ytreberg (2002: 487) noemt binnen dit kader de termen hyperkritiek en hyperritualisering. Kritiek an sich is dan een logische routinematige terugkerend fenomeen.

Een ander verschijnsel is de opkomst van de 'fandemocratie' (Van Zoonen, 2005). In de alledaagse praktijk van politiek worden emoties geritualiseerd in karakteristieke politieke ceremonieën, zoals in verkiezingsnachten. Door fenomenen als deze neemt fangedrag het in de achterban over van burgergedrag (Van Zoonen, 2005: 64). Daarnaast vervagen de grenzen bij politici tussen het publieke en het private door nieuwe hybride vormen van politieke journalistiek met een laag van entertainment. Ook dit past onder de noemer van het postmodernisme. Van Zoonen ziet positieve effecten in deze tendens, zoals het aantrekkelijker maken van de politiek en het daarmee verlagen van de drempel tot actief burgerschap. Elchardus (2004) daarentegen beschouwt deze

ontwikkeling als negatief. Terwijl politici steeds meer bekwaam worden in het acteren en poseren – en daar ook op afgerekend worden – worden de gangbare criteria van politieke bekwaamheid gedegradeerd tot secundaire zaken. Tussen politici en media ontstaat op die manier een wederzijds manipulatieve relatie, zo denkt Elchardus (2004: 15).

2.2 De Bourdieuaanse benadering

Eerder in dit hoofdstuk werd de commercialisering van de journalistiek besproken. Niet langer gaat de publieke zaak, maar de zaak van het publiek de selectie van het nieuws bepalen. Hierdoor wordt nieuws dramatischer en sensationeler (Brants, 2008: 50). McManus heeft het binnen dit kader over *consumer decision-making*, waarbij hij het causale accent legt op de dwingende structuur van het journalistieke milieu (McManus, 1994: 22-23). Een vorm van journalistiek die voet bij stuk houdt en zich niet aanpast aan deze veranderde omstandigheden, lijkt gedoemd onder te gaan in de journalistieke *survival of the fittest*. Het is een perspectief op media dat door Rachlin (1988) wordt bevestigd. Hij schrijft binnen dit kader over het onvermijdelijke en noodgedwongen innemen van posities, binnen een institutioneel veld van publieke verwachtingen en daarop volgende onderscheidingen (Rachlin, 1988: 27).

Dit is een perspectief op media dat veel raakvlakken vertoont met de veldtheorie van Bourdieu (1984). Dit is een benadering die als rode draad zal fungeren binnen mijn analyse. Volgens Bourdieu is iedere speler in een veld afhankelijk van de structuur van het geheel. Binnen de autonome microkosmos van het veld hebben partijen of individuen volgens hem te maken met een distributie van machtsbronnen, die voortdurend verschuift. Het is daarmee een theorie die gedrag vooral probeert te verklaren vanuit sociale dynamiek. Een interessant aspect van deze benadering is de verklaring dat een persoonlijke voorkeur of houding voortvloeit uit sociale structuren. Daarbij benadrukt Bourdieu het belang van onderscheidingsmechanismen: volgens hem ontstaat smaak vaak reactionair als wansmaak: 'Taste is first and foremost distaste disgust and visceral intolerance of the taste of others' (Bourdieu, 1984: 56). Door groepsprocessen ontstaat vervolgens onder de spelers een bepaalde habitus. Dit kan worden gedefinieerd als een geheel van disposities, of wel als een geïnternaliseerde tweede natuur, die in sociaal gedrag belichaamd is. Hoewel Bourdieu (1984) zijn theorie in *La Distinction* concretiseert aan smaak en de daarmee gepaard gaande onderscheidingsmechanismen, is deze ook inzetbaar op het terrein van de media. Ook journalisten of televisiekijkers bevinden zich in een complex veld met machtsverhoudingen en beschikken daarbij over een bepaalde habitus.

Emirbayer & Johnson (2008) hebben de klassieke veldtheorie van Bourdieu verlengd naar het institutionele domein. Ze stellen dat deze dynamiek niet alleen geldig is op het vlak van individuen en groepen, maar ook plaatsvindt tussen organisaties en zelfs netwerken (of velden) van organisaties. Om die reden kunnen volgens hen ook producenten van mediateksten gezien worden als speler binnen een gestructureerd veld, waar binnen machtsverhoudingen een rol spelen en van waaruit een specifieke logica voortvloeit. Bewegingen die organisaties maken, maar ook juist de bewegingen die ze niet (durven te) maken hebben een reproducerend effect. En ook Benson (2006) stelt dat de institutionele veldtheorie toepasbaar is op de nieuwsmedia. De mechanismen van competitie en onderscheiding, die Bourdieu beschreef, vinden ook plaats in de journalistiek. Deze veldtheoretische benaderingen richten zich bij hun analyse op grotere achterliggende structuren van macht, gemeenschappen en competitie. De habitus van individuele journalisten, gehele mediabedrijven of televisiekijkers is daarmee sterk afhankelijk van het grotere veld waar binnen ze zich bevinden en de positie die ze daarin innemen of willen innemen ten opzichte van de andere spelers. Deze driehoeksrelatie die in de theorie van Bourdieu prominent naar voren komt, maakt gedrag en gedragskeuzes verklaarbaar.

2.3 De ideologische sturing van het alledaagse leven

In het voorgaande zijn de transformaties van het Nederlandse medialandschap besproken. Vervolgens is de veldtheorie van Bourdieu uiteengezet. Tot nu toe is daarmee vooral aandacht besteed aan de productie van mediateksten. In het komende gedeelte zal de wisselwerking tussen tekst, lezer en sociale structuur centraal staan. Zo bestaan er veel theorieën die gericht zijn op de relatie tussen discours en samenleving. Zo beweren Kress & Hodge (1979) dat machtsstructuren overal binnen de samenleving aanwezig zijn. Zelfs het verloop van de meest kleinschalige interacties wordt deels bepaald door deze achterliggende structuren. Ideologie ontstaat vervolgens door een systematische bundeling van ideeën, georganiseerd vanuit een bepaald perspectief (Kress & Hodge, 1979: 6). Volgens Spitulnik (1999) zijn de media een essentiële sleutelfactor voor de vorming van ideologieën, culturen en ervaringen (Spitulnik, 1999: 149). Dit perspectief vertoont raakvlakken met de cultiveringstheorie van Gerbner (1998). Volgens hem heeft televisie een belangrijke socialiserende functie voor mensen. De verhalen die in dit medium circuleren, verspreiden waarden en normen die door televisiekijkers worden overgenomen, zo is de theorie (Gerbner, 1998: 177). Bovendien wordt ook door hem gesteld dat televisie een homogeniserende werking heeft onder televisiekijkers. Zo ontstaan er gedeelde waarden onder afzonderlijke individuen en kan er zelfs gemeenschapsvorming optreden (Gerbner, 1998: 178).

Een bekende mediaschool die zich tevens richt op de relatie tussen discours en samenleving is de Glasgow University Media Group (GUMG). De daarbij aangesloten Greg Philo (1990: 205) concludeerde uit receptieonderzoek dat de manier waarop mensen mediateksten percipiëren geenszins geïsoleerd is. Grotere ideologische krachtenvelden in het discours voorkomen dat het ontvangen en verwerken van betekenis een waardevrij proces is. Deze stelling wordt onderstreept in een onderzoek naar de betekenisgeving over de kwestie 'Israel en Palestina'. Daarin wordt aangegeven hoe publieke overtuigingen en meningen gevormd worden door de manier waarop nieuws gebracht wordt (Philo & Berry, 2004).

En ook Teun van Dijk (2009: 82) schrijft dat de media, door het discours dat ze vormen, een belangrijke rol spelen in de totstandkoming en de reproductie van machtsstructuren. De stroming van de Critical Discourse Analysis (CDA), waar binnen Van Dijk een prominente wetenschapper is, legt dan ook een sterke nadruk op de bestudering van enerzijds de nieuwsberichten in de pers en anderzijds de manier waarop lezers van mediateksten deze berichten verwerken. Volgens Schiller (1981: 110) is deze structurele invloed van het discours zichtbaar in de verbale stijl waarin nieuws aan de ontvangers gepresenteerd wordt. Hij gebruikt hierbij de term *situated language*; de media beroepen zich volgens hem in een sociaal dialect dat correspondeert met het dialect van de kijker. Vervolgens kunnen hieruit weer nieuwe vaste contouren van contexten ontstaan die door de lezers worden overgenomen. Deze structuren hebben daarmee de neiging te stabiliseren.

Desalniettemin moet discours gezien worden als een proces, niet als een vastomlijnd product. Voortdurend vindt er een sociaal-semiotische interactie plaats tussen individuen, groepen en teksten. Mills (1997: 19) schrijft dat er sprake is van een onophoudelijk conflict tussen verschillende vertogen om de heersende ideologie. Desalniettemin merken we daar in de alledaagse werkelijkheid meestal niets van, hoe arbitrair de invulling van het discours ook is (Mills, 1997: 75). Het zijn culturele en sociale structuren die voor lief worden genomen en zelfs genaturaliseerd zijn. Ondanks de complexiteit van deze structuren, weten we de structuren in het dagelijkse leven vaak op een latent bewuste manier te internaliseren om vervolgens ons gedrag erop aan te passen. Michael Billig beschouwt common sense dan ook als een dominante ideologie (Billig, 1991: 1), waarmee hij voortborduurde op het gedachtegoed van Gramsci. Ook hier zien we met andere woorden terug hoe zelfs een houding die voor het gevoel zeer persoonlijk is, en die haast aanvoelt als een tweede natuur, verweven is met een enorm krachtenspel binnen de sociale werkelijkheid. Billig (1991: 27) hanteert hierbij de term *lived ideology*. De houding die een individu aanneemt, volgt niet alleen uit de overtuiging die men (zelf lijkt te) hebben, maar zeker ook uit de positie die men binnen een grotere context (of veld) inneemt (Billig, 1991: 43). Deze houding kan gezien worden als een overlapping met het habitus-concept van Bourdieu (1984).

2.4 Sociale componenten achter betekenisgeving

In deze paragraaf zal ik me richten op de sociale laag die de processen van betekenisgeving beïnvloedt. Ik zal het onder meer hebben over gemeenschapsvorming en interactierituelen. In het bovenstaande werd duidelijk dat er parallellen kunnen lopen tussen enerzijds abstracte en grootschalige discursieve structuren, en anderzijds concrete en kleinschalige houdingen die individuen aannemen in hun alledaagse leven (en manier waarop van daaruit betekenisgeving ontstaat). Deze betekenisvolle verbinding werd al decennia geleden door Hymes (1974: 100) bestudeerd, maar ook het meer contemporaine werk van mediasocioloog Peter Dahlgren (1995) gaat daar op in. Hij behandelt in het bijzonder de rol van televisie in verhouding tot de sociale en politieke betekenisgeving. Dit medium organiseert en structureert volgens hem in een hoge mate de wereld om ons heen, zowel in termen van dagelijkse rituelen en de sociale interacties die daarin plaatsvinden, als in termen van collectieve perceptie (Dahlgren, 1995, p.39).

Met deze benadering raakt Dahlgren onder meer het etnografische onderzoek van Lull (1990). Lull specialiseerde zich daarin op mechanismen binnen het gezinsleven, een sociale context die volgens hem op dat moment nog te onderbelicht was gelaten door mediawetenschappers (Lull, 1990: 30). Uit zijn onderzoek komt naar voren dat *tactical rules* een centrale rol spelen in het receptieproces. Individuen, dyaden of groepen binnen het gezin beroepen zich daarbij op consequentialistische strategieën. Het doel bepaalt met andere woorden op welke manier men zich gedraagt, dat wordt niet bepaald door het middel. Met deze benadering wijst Lull op het belang van groepsprocessen en groepsstructuren, en de invloed die deze hebben op de wijze waarop betekenis wordt gegeven aan mediateksten. En hoewel de betekenis in een hoge mate wordt verwerkt, gecategoriseerd en verbogen langs de contouren van de sociale omgeving, wordt deze onderhandeling vaak niet gearticuleerd of herkend door de betrokkenen (Lull, 1990: 71).

Onderzoeken als deze geven aan dat de invloed van sociale factoren niet onderschat moet worden in de receptie van mediateksten (zie ook: Dahlgren, 1995: 148). Verondersteld wordt dat in de sociale circulatieprocessen binnen het discours, mensen – zowel individuen als groepen – vaak de creatie dan wel de instandhouding van een gedeeld betekenisperspectief opzoeken. Norbert Elias & John Scotson (1994) schrijven in het boek *The Established and the Outsiders* hoe symbolische structuren kunnen ontstaan vanuit machtsverhoudingen en onderscheidingsmechanismen. Deze theorie heeft om die reden veel raakvlakken met de smaaktheorie van Bourdieu (1984). Zo heeft de gevestigde groep volgens Elias & Scotson het vermogen om de dominante definities en de daarmee gepaard gaande categorisering te creëren. Een frappant uitvloeisel van dit mechanisme is dat degenen die niet tot deze groep behoren, niet alleen door de gevestigde groep als inferieur worden gedefinieerd; zelfs deze outsiders internaliseren deze symbolische machtshiërarchie en beschouwen

de sociale machtsverschillen als natuurlijk (Elias & Scotson, 1994: 159). Als gevolg van dit laatste mechanisme kan een symbolische structuur, zoals common sense, een relatief constant gegeven worden en voortdurend in nieuwe interacties gereproduceerd worden (zie ook: Parker, 1991: 31-32).

Randall Collins (2004) maakt binnen dit kader met zijn theorie van *Interaction Ritual Chains* op nauwkeurige wijze een brug tussen macro- en microstructuren. Hij stelt dat ons dagelijkse leven een voortdurende aaneenschakeling is van verschillende typische situaties met bijbehorende rituelen (Collins, 2004: 3). Aan de hand van deze interactierituelen wordt het denken en handelen (en dus ook betekenisgeving) bepaald. Interacties kunnen gemeenschapsvorming opwekken en in stand houden, al bestaan daarvoor wel een aantal voorwaarden. De belangrijkste die ik hier zal noemen is de ervaring van individuen, dat ze met anderen een gedeeld perspectief hebben. Wanneer mensen merken dat anderen dezelfde gevoelens ervaren over de situatie als zij, kan een symbolische structuur ontstaan of bevestigd worden (Collins, 2004: 32). Daarnaast werkt dit gemeenschapsvorming in de hand, met als belangrijk verschijnsel 'emotionele energie'; een gevoel van kracht, enthousiasme en vertrouwen dat individuen ervaren wanneer ze merken onderdeel uit te maken van een collectief (Collins, 2004: 49). Hoewel deze theorie in zijn formulering spiritueel en ingrijpend klinkt, benadrukt Collins dat het dagelijkse leven vol zit met dergelijke steeds opnieuw bevestigende interactierituelen (Collins, 2004: 179). Omdat televisiekijken niet altijd in groepsverband plaatsvindt, zal het me in dit onderzoek niet gaan om het bekijken van programma's als interactieritueel. Ik zal deze theorie vooral inzetten in de manier waarop televisiekijkers, datgene dat ze gezien hebben, bespreken met anderen.

James Carey (1992) schakelt het ontvangen en verwerken van mediateksten wel onder rituele communicatie. In zijn benadering legt hij uit dat in een dergelijke situatie - bijvoorbeeld tijdens het lezen van een krant - niets nieuws wordt geleerd, maar wel op een rituele wijze een bepaald perspectief op de wereld wordt geportretteerd en bevestigd (Carey, 1992: 20). Nieuws beschouwt hij daarom niet als informatie maar als drama; een onderdeel van de rituele acties binnen ons alledaagse sociale leven (Carey, 1992: 21). Net als Collins ziet hij communicatie als een symbolisch proces, waarbij de sociale werkelijkheid niet alleen geproduceerd en in gang gehouden wordt, maar soms ook gerepareerd of getransformeerd wordt (Carey, 1992: 23). Met de nadruk op gemeenschapsvorming en interactierituelen maken de theorieën van Elias & Scotson, Collins en Carey duidelijk dat het belangrijk is om verder te kijken dan slechts de semiotische ervaring van het televisiekijken. De situationele groepstructuren en -processen zijn ook van belang in de analyse van betekenisgeving. Mijn onderzoek zal zich dan ook op deze sociale componenten richten.

2.5 Het vermogen te verwerken

In veel van de eerdergenoemde discursieve theorieën staat de sturende kracht van de media centraal. Toch zijn er ook mediatheoretici die uitgaan van de interpretatieve capaciteiten van individuen. Een bekend perspectief dat hierop ingaat is het *Encoding/Decoding*-model van Stuart Hall (1980). Volgens Hall is het mogelijk dat mediateksten in het productieproces ingepakt worden met voor lief genomen ideologieën (Hall, 1980: 134). Ondanks deze sturing – door Hall *preferred reading* genoemd - ligt de betekenis van een tekst nooit vast. Hall ziet betekenis namelijk niet als gedetermineerd aan het perspectief van de schrijver; volgens hem is de verwerking van de tekst door de lezer net zo belangrijk. Televisiekijkers zijn volgens Hall in staat om op actieve wijze betekenis te geven aan datgene dat ze zien.

In dit proces van betekenisgeving (of *decoding*) bestaan drie mogelijkheden. In de eerste plaats noemt Hall de *dominant reading*. Daarvan is sprake als de lezing meegaat met de *preferred reading*. De *negotiated reading* is een manier van verwerken waarbij er onderhandeling plaatsvindt tussen tekst en lezer. Zo kan de lezer beïnvloed worden door de sociale positie waarin hij zich bevindt ten opzichte van de tekst. De *oppositional reading* tot slot is een manier van verwerken waarbij het bericht geretotaliseerd wordt in een alternatief perspectief. De laatste twee mogelijkheden geven aan dat de interpretatie van een tekst geenszins vast ligt. Ook de receptie is van belang, gezien de sociale factoren die van invloed kunnen zijn in de manier waarop betekenis ontstaat en hoe er met teksten onderhandeld wordt. Om die reden zal ik in deze scriptie beide momenten - zowel de encoding als de decoding - empirisch belichten.

Een andere optiek die uitgaat van de wisselwerking tussen tekst en lezer is het constructionisme. Zo zijn er theoretici die stellen dat bij de individuele verwerking van nieuws eigen ervaringen uit het dagelijkse leven belangrijk zijn (Neuman et al., 1992: 39). Gebaseerd op hun eigen houdingen, waarden en gevoelens construeren televisiekijkers betekenis uit mediaberichten. Herinneringen aan vroegere gebeurtenissen beïnvloeden het interpretatieve perspectief op de huidige tekst (Wilson, 2009: 175). Ook het constructionisme gaat daarmee uit van het persoonsgebonden frame van individuen, anders dan de discursieve structuren die bepalen hoe een tekst gelezen wordt (zie ook: Negrine, 1996: 141-142).

Tot slot wil ik in deze paragraaf aandacht besteden aan het sociale mechanisme *illusio*. Ook dit kan namelijk gezien worden als een belangrijke factor in de manier waarop individuen betekenis geven. Het is een term die Bourdieu (2000: 165) hanteert in zijn boek *Pascalian Meditations*. Illusio kan gezien worden als een vergelijkingsproces waarbij het individu zichzelf de illusie geeft beter te zijn dan de anderen, waarmee het individu geconfronteerd wordt. Tijdens het neerkijken op deze anderen wordt de habitus of de logica van de ander op een normatieve wijze afgedaan als inferieur.

Het merkwaardige van dit cognitieve mechanisme is dat het op een flexibele wijze omgaat met categorisering. Waar een individu op het ene moment, in de ene situatie nog iets goed kan keuren, kan hij het op in een andere context sterk afkeuren. De dynamica van sociale interacties, en de gemeenschapsvorming die daarin plaatsvindt, spelen een bepalende rol. Goffman beschrijft het als volgt: 'Whatever his position in society, the person insulates himself by blindness, half-truths, illusions, and rationalizations. He makes an 'adjustment' by convincing himself, with tactful support from his inner circle, that he is what he wants to be and that he would not do to gain his ends what the others have done to gain theirs.' (Goffman 1967: 43). Het illusio-mechanisme stelt individuen ertoe in staat zichzelf voor te liegen dat ze uitsteken boven een ander. In de analyse van de processen van politieke betekenisgeving onder televisiekijkers, is dit dan ook een belangrijk interpretatief proces waar rekening mee gehouden moet worden.

2.6 Theoretische balans van mijn onderzoek

Als afsluiting van het theoretisch kader zal ik een overzicht geven van de theorieën die een centrale plek in zullen nemen in mijn scriptie. Ook kan er, met de behandelde theoretische benaderingen in het achterhoofd, met terugwerkende kracht worden gekeken naar de onderzoeksvraag: *Hoe verhoudt de hedendaagse manier waarop politieke journalistiek wordt bedreven, zich tot de manier waarop televisiekijkers betekenis geven aan politici?*

Een belangrijk concept dat ik in mijn analyse zal hanteren, is het habitus-begrip van Bourdieu (1984). Zo zal ik in de media-analyse onderzoek doen naar typische gedragingen in de manier waarop politieke journalistiek wordt bedreven. Hierbij richt ik me ook op een eventuele habitus-overdracht van het mediaveld naar het veld van televisiekijkend Nederland. Mogelijk zijn er journalistieke praktijken die de perceptie van televisiekijkers op politiek beïnvloeden. Om deze reden hanteer ik in de media-analyse een uitgangspunt van kritische discursieve theorie. Tevens zal ik bestuderen hoe en in welke mate de postmoderne Cerberus-journalistiek, zoals omschreven door Brants (2002), *in concreto* tot uiting komt.

In het empirische onderdeel dat daarop volgt komen de interviews met televisiekijkers aan bod. Daar zal ik analyseren hoe hun perspectief op politiek eruit ziet en hoe deze ontstaat. Mijn theoretische inspiratie is hierbij afkomstig van het encoding/decoding-model van Hall (1980). Omdat het gevaar bestaat dat mogelijke sociale mechanismen achter betekenisgeving onderbelicht raken, zal ik ook de relatie bestuderen tussen betekenisgeving en gemeenschapsvorming. De theorieën van Elias & Scotson (1965) over binnen- en buitenstaanders, Collins (2004) over interactierituelen en

Bourdieu (2000) over *illusio*, nemen daarom een prominente plaats in binnen mijn onderzoek. Tot slot zal ook de rol van *common sense* als dominante ideologie binnen het alledaagse leven (Billig, 1991) een terugkerend theoretisch thema zijn.

Omdat de media-analyse zich richt op tekstuele invloeden en de interview-analyse dat doet op interpretatieve processen, is er sprake van enig theoretisch contrast. Deze twee perspectieven zouden tegen elkaar afgezet kunnen worden. Bezien vanuit de kritische discursieve theorie zou de volgende hypothese aangedragen kunnen worden: *De manier waarop televisiekijkers betekenis geven aan politiek is sterk afhankelijk van de manier waarop politieke journalistiek wordt bedreven.* Met deze hypothese ga ik uit van een besmettelijke habitus van journalisten die door televisiekijkers overgenomen zou kunnen worden. Op basis van mijn analyse zal ik terugkomen op deze hypothese en in mijn conclusie eventuele bevestigingen of kanttekeningen plaatsen bij de hier boven genoemde theorieën.

3 Methodologie

3.1 Analyse over mediateksten

Het methodologische keuzeproces vloeit op logische wijze voort vanuit de thematiek. Ik richt me in mijn onderzoek namelijk op zaken als betekenisgeving, habitus en common sense. Gezien deze abstracte thema's leek het mij verstandig om de empirie vanuit een kwalitatieve onderzoeksmethode te benaderen. Mijn onderzoek is daarnaast exploratief van aard, waardoor een nadruk op (absolute) representativiteit zeker niet mijn primaire doelstelling is. Het belangrijkste doel van mijn onderzoek is te analyseren of en welke mechanismen een rol spelen bij de hier bovengenoemde thema's. Daarnaast zal ik veel aandacht geven aan de manier waarop deze plaatsvinden. De empirie kan worden beschreven als *audience cum content*-onderzoek (Jensen, 2002) en bestaat uit twee onderdelen. In eerste instantie heb ik de weergave van de nationale politiek in (journalistieke) praatprogramma's bestudeerd, om vervolgens interviews af te nemen bij televisiekijkers, gericht op deze programma's. Door een combinatie van een analyse over mediateksten en over interviews met respondenten, verwacht ik over uitgebalanceerde empirische resultaten te beschikken. In dit hoofdstuk zal ik uitgebreid stilstaan bij deze methodologische stappen en zal ik de keuzes verantwoorden die ik in dit proces gemaakt hebt.

Zowel Dahlgren (1995: 44) als Lodziak (1986) geven het belang weer van een empirie die zowel de televisietekst zelf analyseert, als de ervaringen van het publiek. Op deze manier kunnen de grotere sociale figuraties zichtbaar worden waar de televisie in is gebed. Volgens deze theoretici spelen vooral machtsverhoudingen een belangrijke rol in dit proces. In mijn bestudering van de mediateksten heb ik daarom gekozen voor een kritische analyse over het discours. Hierbij wil ik benadrukken dat ik niet dezelfde methodologie heb gehanteerd als de Critical Discourse Analysis, omdat ik wilde dat mijn media-analyse vooral extensief en thematisch van aard werd. Ik ben op een verkennende manier op zoek gegaan naar patronen en overeenkomsten die ik tegenkwam in de mediateksten. Of, in termen van de theorie van Hall (1980): ik heb mijn onderzoek gericht op indicaties die wijzen op 'preferred reading', sturende betekenissen binnen een tekst. Natuurlijk zal deze media-analyse los staan van de daadwerkelijke inhoud of richting van beleid. Het is evident dat een recente val van het kabinet leidt tot stevige politieke discussies. Mijn focus is echter niet gericht op inhoudelijke politieke argumentatie. In de media-analyse concentreer ik me op interviewtechnieken en de manier waarop interviewer en politicus het gesprek met elkaar aangaan. Zo benadrukt Rendle-Short (2007: 388) dat het belangrijk is om onderzoek te doen naar de manier waarop interviewers het gesprek structureren, maar ook de manier waarop ze hun vragen formuleren.

De tekstuele analyse heb ik gedaan over programma's die op televisie zijn verschenen in de periode van 15 januari tot en met 30 april 2010. Ik ben op internet op zoek gegaan naar de websites van verschillende (op politiek gerichte) programma's en heb binnen die sites gezocht op afleveringen waarin politici aan bod kwamen. Ik heb me niet alleen gericht op actualiteitenprogramma's, zoals EENVANDAAG EN GESPREK MET DE MINISTER PRESIDENT. Ook talkshows als DE WERELD DRAAIT DOOR EN PAUW EN WITTEMAN zijn meegenomen in deze studie. Want hoewel deze in mindere mate gericht zijn op politiek, zijn ook in zulke programma's regelmatig politici te gast. Binnen deze media-analyse komen zoals gezegd verschillende thema's aan bod. Zo heb ik gelet op zaken als taalgebruik en ironie. Maar ook heb ik gelet op zaken als mediaperformance en de verhouding tussen politicus en interviewer (een rol die soms door de presentator wordt ingevuld, maar soms ook door de zogeheten 'tafelheer'). In de analyse zal ik voortdurend letten op de mogelijke werking van de passage in kwestie, met betrekking tot de receptie. De ontwikkeling van een 'habitus van de televisiekijker' speelt hierbij een centrale rol.

3.2 The news writing exercise

Na het voltooien van de media-analyse heb ik onderzoek gedaan naar de manier waarop televisiekijkers betekenis geven aan politiek en journalistiek, om vervolgens te analyseren hoe habitusvorming ontstaan bij de receptiezijde. In mijn onderzoek ben ik geïnspireerd door sociologische inzichten van het symbolisch interactionisme, een stroming die zich richt op de manier waarop mens en betekenis met elkaar gerelateerd zijn. Dit is bijvoorbeeld zichtbaar in de start van mijn interviews, waarin ik de *news writing exercise* hanteerde. Dit is een methode die bekend is geworden door – hoewel geen symbolisch interactionist – GUMG-onderzoeker Philo (1990: 12). Deze oefening stimuleert respondenten uit flarden van semiotische indicatoren nieuws te verzinnen. Doordat zij zelf hier de 'schrijvers van de mediatekst' worden, kan hieruit blijken hoe regulier nieuws volgens hen er uit ziet. In mijn onderzoek heb ik deze methode uitgevoerd aan de hand van visuele clips zonder geluid. Respondenten kregen daarbij de opdracht om te verzinnen wat er in het fragment gezegd werd. Deze konden op verzoek van de respondent opnieuw worden afgespeeld of teruggespoeld.

Voor dit onderdeel ben ik allereerst op zoek gegaan naar video's op internet. Een belangrijk selectie criterium was dat de video zo neutraal mogelijk oogde. Vervolgens heb ik verschillende videomaterialen door elkaar gemonteerd tot het een journalistiek fragment werd van ongeveer een minuut. Zo begint een fragment met een bekende NOS-journalist (zie afbeelding I op de volgende pagina), die in het daarop volgende shot een politicus interviewt (zie afbeelding II), om tot slot weer

terug te komen bij een slotbeschouwing, in dezelfde stijl als het eerste shot. Ik heb dit op deze manier gemonteerd omdat het een veelgebruikte narratieve formule is bij verslaggeving op televisie. Uiteindelijk vormde dit een reeks items, niet alleen in de stijl van het NOS JOURNAAL maar ook met items uit programma's als PAUW EN WITTEMAN (afbeelding III) of EEN VANDAAG.

Omdat ik het interview niet (al te veel) wilde richten op de recente val van het kabinet, heb ik in de fragmenten geen prominente politici vertoond, zoals Balkenende of Bos. Ik koos juist voor personen die de afgelopen jaren minder in het nieuws naar voren waren gekomen en die de respondenten daarom mogelijk ook niet kenden. Belangrijk was bovendien dat voor respondenten niet duidelijk zou worden van partij de politicus lid was, omdat dit allemaal de invulling van het fragment kan kleuren. In veel gevallen, zoals ook te zien is op afbeelding II, heb ik in mijn montage zelfs expres niet gekozen voor 'bestaande politici', maar voor mensen die als het ware *overkomen* als politicus. In het onderschrift vermeldde ik dan een fictieve naam en een relatief onopvallende functie (zoals 'Staatssecretaris Algemene Zaken').

Ik vond het erg belangrijk dat het fragment zich afspeelde voor een achtergrond die voor het publiek visueel herkenbaar is. Door in de fragmenten een sterke nadruk te leggen op bestaande formules en routines, kan voor respondenten binnen het interview al snel dezelfde gedachten en gevoelens ontstaan die ze ook normaal gesproken als televisiekijker thuis hebben, waardoor hun inlevingsvermogen als televisiekijker op zo'n moment kan toenemen. Dit laatste is binnen een onderzoek waarin het gaat om betekenisgeving van groot belang. En aan de hand van de *news writing exercise* en de daaruit voortvloeiende vragen zal wat betreft betekenisgeving dan ook veel meer duidelijk worden, dan wanneer ik onderzoek had gedaan via de methode van survey-onderzoek.

Zoals in de vorige alinea is beschreven is, heb ik na of tijdens het invulonderdeel de respondenten vragen gesteld aan de hand van datgene dat ze bedacht hadden. Deze vragen waren niet zozeer gericht op het thema van het nieuwsbericht dat ze aanhaalden, maar meer op de structuur van het gesprek en de manier waarop de journalist en de politicus in hun optiek overkwam. Ik stelde daarbij vragen als: *Hoe zou u de sfeer van dit gesprek tussen politicus en interviewer omschrijven? Voelt u zich verbonden met een van deze partijen (journalist of politicus); met welke en waarom? Stoort u zich ergens aan in dit gesprek en waarom?* Een overzicht van de interviewchecklist is te vinden in de bijlage van dit onderzoek.

afbeelding I

afbeelding II

afbeelding III

3.3 De interviews met respondenten

Binnen de groep respondenten heb ik een onderscheid gemaakt tussen de kijkervaring van jongeren (tussen 20 en 30 jaar) en ouderen (tussen 65 en 75 jaar). In totaal heb ik 8 jongeren en 6 ouderen geïnterviewd. Net zoals Morley (1980) met zijn *Nationwide*-onderzoek zal ik niet alleen onderzoeken hoe mensen op individueel vlak betekenis geven aan een tekst; ook zal ik het sociale proces bestuderen waar binnen de 'gedeelde collectieve betekenisgeving' plaatsvindt. Dit is een van de redenen waarom ik zowel de jongeren als de ouderen, niet alleen individueel maar ook in focusgroepen heb benaderd.

Deze laatste vorm van interviewen brengt verschillende voordelen met zich mee. Een ervan is dat het gesprek door het groepsproces minder statisch is dan een interview met één persoon. Daardoor zullen respondenten sneller vergeten deel uit te maken van een onderzoek. Mijn verwachting was bovendien dat door de onderlinge interactie tussen respondenten er meer boven water komt, dan binnen het meer geforceerde individuele interview. Kitzinger (1994) bevestigt dat *focus group sessions* de respondenten stimuleren om hun persoonlijke meningen en motieven meer uit te werken. Vooral wanneer mensen het niet eens zijn met elkaar, kan er in korte tijd veel duidelijk worden. Discussies helpen respondenten actief en reflexief na te denken over datgene waar zij persoonlijk voor staan. Langs deze weg kan er dan ook relevante data zichtbaar worden, die anders mogelijk in een individueel interview niet tot uiting zou komen.

Bovendien kunnen in deze groepsgesprekken sociale dynamica zichtbaar worden. Dat is, gezien de onderzoeksvraag, zeker binnen dit onderzoek van belang. De veldtheorie van Bourdieu maakt immers duidelijk dat de vorming van een habitus een sociale activiteit is. En ook Blumer (1969), een van de grondleggers van het symbolisch interactionisme, schrijft dat betekenis ontstaat in de sociale interactie tussen mensen. In het verlengde van deze theorieën zou daarom gesteld kunnen worden dat televisiekijkers hun perspectief op mediateksten vormen via sociale interactie en de gesprekken die ze met andere mensen hebben (Hansen et al., 1998: 261). Om die reden zouden in focus group discussions deze sociale mechanismen aan het licht kunnen komen.

Een werkwijze met diepte-interviews leek me het meest geschikt voor dit onderzoek, omdat ik me richt op relatief abstracte thema's zoals kijkervaring, habitusvorming en betekenisgeving. Een ander belangrijk doel binnen mijn onderzoek was om de respondenten ook met deze thema's te 'confronteren'. Aan de hand van een kwantitatieve benadering zouden, zo verwachtte ik, beide doelstellingen niet vervuld kunnen worden. In een enquête of een kortdurend interview krijgt een respondent namelijk niet de rust en daarmee de reflectie aangeboden om tot antwoorden te komen die ingaan op deze abstracte thema's (zie ook: Bourdieu, 1972; Burawoy, 1998). Bovendien bestaat bij deze interviewmethode niet of nauwelijks de mogelijkheid om dieper in te gaan op antwoorden

van respondenten en uitvoerig door te vragen naar (beweeg)redenen. Een diepgaande kwalitatieve methode heeft daarom, in tegenstelling tot de kwantitatieve variant, wel het vermogen om uitvoerig in te gaan op achterliggende sociale mechanismen en deze daardoor zichtbaar te maken. Wacquant (2002: 5-6) schrijft binnen dit kader dat 'veldinterviews' een hogere mate van sociale en symbolische belichaming bevatten dan *survey*-onderzoeken. En ook Fantasia (1995) benadrukt de nadelen, die kleven aan onderzoek door middel van enquêtes. Volgens hem bestaat er een groot gevaar dat deze onderzoeksmethode sociale fenomenen afdoet als statische gegevens (Fantasia, 1995: 269).

3.4 Ethnomethodologie

In het voorgaande is onder meer het symbolisch interactionisme aan bod gekomen. Er is echter nog een andere sociaal wetenschappelijke stroming, die van belang is binnen mijn onderzoek. Dit is het Garfinkeliaans (1966) ethnomethodologische perspectief. Hij bedacht dat aan de hand van *breaching experiments* een enorme hoeveelheid aan voor lief genomen sociale normen boven water kan komen. Deze situatie kan door een onderzoeker worden bereikt, wanneer hij zich doelbewust zeer onlogisch gedraagt in een sociale context en vanuit die handelwijze interacteert met anderen. De kracht van dergelijk onderzoek zit in het opzoeken van de imaginaire positie van de buitenstaander. Juist door afstand te nemen van de elementen in de interactierituelen (Collins, 2004), wordt pas zichtbaar hoe normaal gedrag eruit ziet.

Het gaat in de ethnomethodologie om de achterliggende voor lief genomen betekenisstructuren, niet alleen in semiotische zin maar ook in sociale of morele zin. Deze structuren vormen, door de onderlinge verwachtingswaarde, het fundament voor sociale interactie. Interactie in het alledaagse leven krijgt pas zin, doordat mensen voortdurend voortborduren aan deze achterliggende axioma's. Ze lijken onzichtbaar omdat ze bijna altijd blijven gelden. Maar ook dit zijn geenszins natuurlijke zaken; het zijn culturele producten, en daardoor absoluut geen constante factoren. Ondanks het vanzelfsprekende karakter – De Swaan (2009: 40) hanteert zelfs de toepasselijke term 'vanzelfzwijgend' – heb ik in mijn interviews soms een poging gedaan om deze latente structuren te traceren. Een voorbeeld hiervan is te lezen in het volgende, waarin ik een respondent vraag naar de mogelijke inhoud van een van de fragmenten:

“Wat zou hij vragen? Hoe staat de crisis ervoor? Gaat het de goeie kant op, of gaat het de slechte kant op? En dan zegt hij, want hij is politicus, draait hij er waarschijnlijk helemaal omheen. **Hoezo draait hij er omheen?** Nou ja, omdat politici nooit echt een duidelijk antwoord geven, toch? **Ok. Maar hoezo dan?** Nou, gewoon, over het algemeen vind ik het vrij vaag wat er altijd gezegd wordt. Nooit duidelijke uitspraken of zo allemaal. **Ok, maar komt dat dan omdat je het niet begrijpt of omdat je het niet gelooft?** Waarschijnlijk is het dat eerste.” (Eddie, man, 23 jaar)

Passages als deze geven aan dat ik soms een groot beroep deed op mijn respondenten om uitermate open te zijn. Dit deed ik door hen soms diep te laten nadenken over de antwoorden die ze aan mij gaven. Natuurlijk kan het raar zijn om door te vragen op antwoorden die uitermate logisch zijn, want sommige zaken lijken gewoon zo te zijn zoals ze zijn. Maar door de respondenten te stimuleren tot een mentaal niveau van superreflectie te komen, kwam het voor dat respondenten na afloop van de gesprekken te kennen gaven dat ze zelf eigenlijk nog nooit zo over zulke zaken nagedacht hadden. Dit werd verteld zowel na enkele individuele als na groepsgesprekken. Zo vertelt een respondent in een vervolgesprek:

“Het is wel grappig want je realiseert je dat pas wanneer je met elkaar aan het praten bent.” (Julia, vrouw, 21 jaar)

Dit past bij de theoretische traditie van waaruit ik onderzoek heb gedaan en het is in methodologische zin natuurlijk geen slecht, maar juist een goed teken. Zulke uitspraken geven immers aan dat de respondenten zich dan bewust werden van sociale processen en structuren die taken-for-granted zijn. Natuurlijk kan het soms ook te moeilijk zijn om (samen met de respondent) deze *superreflectie* te bereiken. Zo sprak onderstaande respondent eerder in het desbetreffende interview over de manier waarop ze politici bekijkt. Ze bekende weinig verstand van zaken te hebben op politiek vlak. Toch vertelde ze dat ze soms wel erg op politici en hun argumentatie kan neerkijken. Tijdens het ethnomethodologisch doorvragen gebeurde het volgende:

“Maar waar komt dat dan vandaan? Wat is dat? Wat is dat ik... Ja hoe kan het dat je gewoon toch al heel snel denkt van: 'Nou ja, ik weet het gewoon beter! Dit slaat gewoon helemaal nergens op wat die politicus daar zegt!' Hoe kan dat? ... [lange stilte] Ja gewoon. De ervaring die je dan hebt met iets.” (Jessica, vrouw, 22 jaar)

Deze passage geeft aan dat de methode van het uitvoerige bevragen, vanuit een ethnomethodologisch perspectief, soms wat stroever kan verlopen. In de laatste woorden van de respondent is tussen de regels door te merken dat ze niet ‘voluit’ gaat in haar antwoord. In enkele interviews waarin zulke situaties zich frequent voordeden, heb ik daarom gekozen voor een methodologische zijweg. Ik heb een voor een politiek en journalistiek gerelateerde termen opgenoemd, waarbij de respondent mocht aangeven welke andere termen op dat moment in hen opkwamen. In de antwoorden van de respondenten richtte ik me vervolgens op de normatieve termen die ze aandroegen, om van daaruit het vraagesprek voort te zetten. Zo kreeg ik via een andere weg alsnog inzicht in bijvoorbeeld het semiotische perspectief van de respondent.

Het uitvoerig doorvragen is een geschikte methode om voorbij de bias van de sociale werkelijkheid te treden. In mijn optiek is dit een belangrijk methodologisch voordeel dat diepte-interviews hebben ten opzichte van enquêtes en korte vraagesprekken. Deze laatste

onderzoeksmethoden geven respondenten namelijk niet genoeg ruimte om tot hun eigen antwoorden komen; vaak komt dan het vocabulaire naar voren van de sociale wenselijkheid en van de 'beleefde onverschilligheid'. Tijdens mijn interviews heb ik echter tot doel gesteld om een goede gesprekschemie te creëren, door de sociale afstand en het statusverschil te verkleinen (Van Waveren, 2004: 23). Uit respect voor de hieruit volgende openheid van mijn respondenten zijn hun namen gefingeerd.

Zoals aangegeven heb ik mijn interviews op semigestructureerde wijze aangepakt. Dit heb ik om verschillende redenen gedaan. De eerste heeft te maken met de exploratieve aard van mijn onderzoek. Het belangrijkste doel is niet zozeer het onderzoeken van het gedrag van een representatieve populatie; ik vind het veel belangrijker om te analyseren hoe en welke sociale mechanismen een rol kunnen spelen in de betekenisgeving van televisiekijkers. Om die reden ben ik niet bij elke van mijn respondenten exact dezelfde vragenlijst langs gegaan. Tijdens de interviews heb ik ingangen gebruikt die mij op dat moment voor analyse interessant leken.

De semigestructureerde methode is overigens gerelateerd aan de keuze voor diepte-interviews. Er is soms een specifieke benadering nodig om de respondent te laten spreken vanuit het reflexieve niveau. In deze methodologie heeft de interviewer een actieve, maar natuurlijk ook neutrale rol. Door (bijvoorbeeld op communicatief vlak) in te leven in de respondent, kan het gesprek sneller vertrouwd aanvoelen voor de respondent, waardoor de respondent sneller geneigd zal zijn antwoorden te geven die meer in de buurt van de werkelijkheid komen. Deze methodologische aanpak kan mogelijk elitair ogen (alsof de respondenten onbetrouwbaar en ongeloofwaardig zouden zijn), maar in mijn optiek bestaat er altijd een groot gevaar voor een bias van sociale wenselijkheid binnen antwoorden. Het is daarom als interviewer van cruciaal belang om het vertrouwen van de respondent te winnen. En dat is zeker het geval in onderzoeken als deze, waar betekenisgeving als thema een centrale positie inneemt.

3.5 Verwerking van de data

De getranscribeerde interviews heb ik geanalyseerd met behulp van het programma 'Atlas.ti'. Een overzicht van de labels die ik in dat programma gebruikt heb, is te vinden in de bijlagen. Met betrekking tot de news writing exercise heb ik in de antwoorden van de respondenten zowel gelet op de algemene lijn in hun antwoorden, als wel op specifiekere details in hun invullingen. Zo zou in globale zin duidelijk kunnen worden wat de algemene ervaring van de respondenten is, in het bekijken van politieke interviews. Vragen die daarbij beantwoord kunnen worden zijn: Hoe verwachten ze dat politici door journalisten bejegend worden? Wordt er in beginsel al een conflict

tussen de twee partijen verwacht door televisiekijkers? Naast deze globale verwachtingswaarde heb ik zoals gezegd ook bestudeerd met welke specifieke details de respondenten aankomen in hun invulling van de situatie. Mogelijk spreken ze over een bepaald jargon en gebruiken ze sleutelzinnen en clichés. Ook dit kan inzicht geven in de manier waarop televisiekijkers betekenis geven aan politiek.

Volgens Lull (1990: 71) wordt betekenis verwerkt, gecategoriseerd en verbogen langs de contouren van de sociale omgeving. Het opmerkelijke is dat deze onderhandeling vaak niet gearticuleerd of herkend wordt door de betrokkenen (Lull, 1990: 71). Dit is ook het uitgangspunt van de ethnomethodologie. Om toch vat te krijgen op deze voor lief genomen structuren, heb ik zoals gezegd gebruik gemaakt van een door ethnomethodologie geïnspireerde wijze van interviewen. Maar ook in de fase van de codering heb ik geanalyseerd welke impliciete structuren te vinden zijn in de antwoorden van de respondenten.

De procedure van mijn empirische proces is geïnspireerd door de werkwijze van de *Grounded Theory* (Bryman, 2004: 401). Op verschillende momenten heb ik een koppeling gemaakt tussen de interviews, de kwalitatieve analyse daarover en de opbouw van de interview-checklist. Zo leverde de kwalitatieve analyse van de empirie in het programma Atlas.ti soms nieuwe vragen op, waarop ik extra aandacht ben gaan geven aan deze specifieke, nieuwe ingangen. Deze methode was ook nodig, omdat er op een gegeven moment enige mate van verzadiging optrad bij bepaalde onderwerpen. Een ander methodologisch gevolg dat voortkwam uit de *Grounded Theory* is de keuze om met enkele respondenten nog een kort tweede interview af te nemen. Ik heb hierbij verdiepende vragen gesteld gericht op uitspraken die de respondent in het eerste interview deed.

In dit hoofdstuk heb ik de onderzoeksmethode toegelicht en verantwoord. Ook heb ik duidelijk gemaakt hoe mijn onderzoek concreet is uitgevoerd en welke keuzes ik in dit methodologische proces heb gemaakt. In het volgende onderdeel van mijn scriptie zal de analyse starten. In het eerste empirische onderdeel zal ik onderzoek doen naar terugkerende thematische patronen in de manier waarop politici door journalisten geïnterviewd worden. In het hoofdstuk dat daarop volgt, komen de televisiekijkers aan bod. Dan zal ik analyseren hoe onder deze groep het perspectief op politici ontstaat en in welke mate sociale componenten van invloed zijn.

4 Media-analyse

4.1 Objectieve journalistiek?

In de inleiding van deze thesis schreef ik dat het binnen een dynamisch medialandschap interessant kan zijn om stil te staan bij de huidige stand van zaken. In dit hoofdstuk zal ik analyseren hoe de verhouding tussen politiek en journalistiek vandaag de dag eruit ziet. Tegenwoordig is het voor politici een must om op regelmatige basis aanwezig te zijn in het mediacircuit. Dit verschijnsel wordt in de termen van Street *celebrity politics type 1* (CP1) genoemd (Street, 2004: 437). Het opmerkelijke van CP1 is dat het een mechanisme is dat niet alleen de neiging heeft om, eenmaal op gang gekomen, zichzelf in stand te houden. Het is ook een verschijnsel dat zichzelf lijkt te versterken. De politici die namelijk niet meegaan in deze vermenging van politiek met media, dreigen weg te vallen van het politieke toneel.

In mijn analyse richt ik me volledig op televisieprogramma's binnen de publieke omroep. Met haar ideële doeleinden neemt de publieke omroep een bijzondere positie in binnen het journalistieke medialandschap. De vraag is echter of de publieke omroep zich (nog) niet laat verleiden met 'commerciële' vormen van journalistiek (Wijffjes, 2002), zoals besproken is in het theoretisch kader. Bovendien komt het zelfs bij een waarde vrije omroep als de NOS voor dat er impliciet opinies door het productieteam verspreid worden. Er zijn echter ook momenten waarin op expliciete wijze een politieke bias naar voren komt. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in een interview dat Pieter Jan Hagens in gesprek met demissionair minister-president Jan Peter Balkenende.

1	JPB	En dan zou het zo goed zijn geweest als wij onze activiteiten hadden kunnen overdragen aan Afghanen
2		zelf. Nou, dat...
3	PJH	Duidelijk...
4	JPB	Ja, daar hebben we het over gehad.
5	PJH	Dat is niet gebeurd en dat vind ik dus, in mijn woorden [glimlacht met minachting] 'jammer'. Eh, we
6		gaan even naar België. ⁴

Niet alleen laat de journalist in regel 5 weten wat zijn eigen opinie is over de kwestie; als gespreksvoorzitter bepaalt hij bovendien dat dit het laatste woord is van de discussie over dat onderwerp. Dit fragment benadrukt dan ook het belang voor mediawetenschappers om stil te staan bij de invulling van politieke journalistiek en de effecten die dat kan hebben.

⁴ GESPREK MET DE MINISTER PRESIDENT, 23-04-10, 3:59-4:10. PJH: Pieter Jan Hagens (interviewer), JPB: Jan Peter Balkenende (politicus). http://www.eenvandaag.nl/politiek/35870/gesprek_met_de_minister_president

4.2 Het effect van taalgebruik

Een veelvoorkomend patroon in de interviews is de journalistieke missie om duidelijkheid te scheppen. De primaire doelstelling om het publiek te voorzien van informatie, lijkt vandaag de dag daarom niet voldoende. Interviewers hebben zichzelf de functie toegeëigend de woorden van de politicus te vertalen naar 'het gewone volk'. De drang uitspraken van politici te verhelderen, is terug te zien in verschillende fragmenten binnen deze paragraaf. Een voorbeeld hiervan is de volgende uitspraak, waarin Matthijs van Nieuwkerk in gesprek is met minister Camiel Eurlings:

1 MVN Zo simpel is het toch?⁵

Met een vraag als deze geeft de interviewer aan dat het mogelijk is om op een eenvoudige wijze vraagtekens te zetten bij beleidskeuzes van een minister. Daardoor maakt Van Nieuwkerk het volgen van de politiek door televisiekijkers niet alleen zeer toegankelijk; zijn vraag geeft aan dat er zelfs de gelegenheid is om daar kritisch op in te gaan. En het belangrijke daarbij is dat het geven van kritiek, zelfs in de meest gesimplificeerde vorm, acceptabel is. Sterker nog: dit fragment laat zien dat *juist* in de simplificatie de waarheid ligt; althans, dat perspectief wordt als dusdanig neergezet door Van Nieuwkerk.

Dit fragment geeft daarmee aan op welke manier de drang naar helderheid door interviewers wordt vormgegeven. Uitspraken als deze kunnen daarom gezien worden als een manier waarin de journalist zich actief probeert te onderscheiden van de politieke weergave van nuances en complexiteiten. Dat journalisten gericht zijn op het naar buiten brengen van spektakels, en dat helderheid en simplificering daarin belangrijke elementen zijn, wordt door theorie bevestigd (Theunissen, 2005: 83). De volgende passage laat een vergelijkbare situatie zien. Hierin is de NOS-journalist Bram Schilham in gesprek met minister Maxime Verhagen over de toekomst van kernenergie in Nederland:

1 MV Als je zeker wil zijn dat we over dertig het licht ook nog aan kunnen doen - de schakelaar omdraaien en
2 dat we dan licht hebben – dan zul je daar de bereidheid moeten hebben om daar eh over te kunnen
3 praten, om die vergunningen te geven.
4 BS Maar bent u dan even de nadelen van kernenergie vergeten?
5 MV Kijk, het is duidelijk dat je veiligheid, dat je die goed in het oog moet houden.⁶

Een dergelijke vraag zou in de jaren vijftig beschouwd kunnen worden als ongepast en brutaal. Dat journalisten van een informatieve vraag plots kunnen overgaan tot cynische vraagstelling, is een

⁵ DE WERELD DRAAIT DOOR, 26-01-2010, 1:10-1:11. MVN: Matthijs van Nieuwkerk (interviewer), (politicus: Camiel Eurlings).

[http://dewerelddraaitdoor.vara.nl/Video-detail.628.0.html?&tx_ttnews\[cat\]=148&tx_ttnews\[tt_news\]=14659&tx_ttnews\[month\]=01&tx_ttnews\[year\]=2010&cHash=e6faa3b533](http://dewerelddraaitdoor.vara.nl/Video-detail.628.0.html?&tx_ttnews[cat]=148&tx_ttnews[tt_news]=14659&tx_ttnews[month]=01&tx_ttnews[year]=2010&cHash=e6faa3b533)

⁶ NOS JOURNAAL, 16-04-2010, 00:16-00:34. MV: Maxime Verhagen (politicus), BS: Bram Schilham (journalist). <http://nos.nl/video/151168-cda-wil-twee-extra-kerncentrales-bouwen.html>

bevestiging van de Cerberus-theorie van Brants (2002). De journalistiek is een veelkoppig monster, dat soms rustig oogt, maar elk moment kan toehappen. Verhagen, die *cool, calm and collected* reageert, bewijst daarmee echter dat het vandaag de dag niet alleen acceptabel, maar zelfs normaal is om de politici op deze manier vragen voor te leggen. Bovendien suggereert het stellen van een vraag als deze dat politici soms simpelweg ‘even de nadelen kunnen vergeten’. De common sense-simplificatie kan ook hier gezien worden als een gerespecteerde sparringpartner binnen de wereld van politiek en media, en lijkt daarmee een terugkerende trend in de journalistieke berichtgeving.

In het volgende fragment zien we opnieuw een journalistieke drang naar verheldering. Hierin wordt politica Janine Hennis-Plasschaert door Sven Kockelmann geïnterviewd.

1	JHP	Het spijt hem zeer.
2	SK	Hij baalt?
3	JHP	Eh, het spijt hem, maar hij steunt de transfer wel, juist vanwege het belang van Europa in de Tweede
4		Kamerfractie.
5	SK	Maar als iemand het betreurt in politiek-Den Haag of in politiek-Brussel, dan is dat meestal een politieke
6		vertaling van ‘Ik baal’.
7	JHP	Ja. [glimlacht]
8	SK	Ja! Haha! ⁷

Er vallen verschillende zaken op in dit citaat. Allereerst valt uit de eerste drie regels op te maken dat er sprake is van een zekere strijd tussen interviewer en geïnterviewde. De politica gaat in regel drie niet mee met de verwoording van de interviewer en houdt voet bij stuk. Daarop vervolgt zij haar verhaal door haar eerdere antwoord uit te leggen. Opvallend is dat de interviewer niet ingaat op deze nieuwe richting van het gesprek, die de politica net daarvoor heeft ingezet. Hij keert daarentegen terug naar de eerdere ‘conflictsituatie’. Op zulke momenten valt op dat de interviewer duidelijk de koers van het gesprek bepaalt. Hij maakt van de uitleg in regel 3 en 4 een doodlopend gesprekspunt, door terug te gaan naar datgene waar hij over wilde praten. In die zin laat hij vervolgens het publiek weten dat politici een ‘eigen taal’ hebben, maar dat deze taal een vertaling vereist. Ook dit geldt als een onderstreping van onderscheidingsmechanismen, die journalisten ten opzichte van politici hanteren. De politieke taal wordt vanuit deze optiek niet gezien als een ‘eindpunt’ (of als een ware taal), maar meer als een kunstmatig en nog-niet-vertaalde taal. Wanneer blijkt dat de politica dit niet zal pareren, lacht hij. Deze lach, in regel 8, kan daarom als het ware beschouwd worden als een overwinningslach. ‘Zie je wel!’

Het expliciet doordrukken op een vertaling van politiek jargon, kan gezien worden als een poging om ‘leesbaar’ politiek nieuws te creëren. Terminologie blijkt hierbij van cruciaal belang. Er zit een essentieel verschil tussen aan de ene kant de afstandelijke en ‘rationele’ taal die de politica gebruikt in haar verwoording, en aan de andere kant de toegankelijke en ‘emotionele’ taal die de

⁷ GOEDEMORGEN NEDERLAND, 31-03-2010, 4:40-4:55. SK: Sven Kockelmann (interviewer), JHP: Janine Hennis-Plasschaert (politica). <http://goedemorgennederland.kro.nl/uitzending.aspx?id=246786>

interviewer aandraagt. In het theoretisch kader werd dit ook al beschreven met de term *situated language* (Schiller, 1981: 110). En ook de encoding/decoding-theorie van Hall (1980) vormt een interessante theoretische aansluiting. Volgens Hall verkrijgen mediateksten niet alleen betekenis in het productieproces. Cruciaal is ook de receptie en de daarmee mogelijk gepaard gaande tekstuele onderhandeling door lezers. Nieuws is dan ook geen nieuws wanneer het niet verwerkt kan worden door lezers. Wanneer we vanuit deze theorie terugreflecteren naar het fragment, zou gesteld kunnen worden dat Kockelmann zich om deze reden inzet voor een alledaagse terminologie van de gebeurtenis. Een balende politicus is nieuws, en dat is niet het geval bij een politicus die zegt 'dat het hem spijt'.

Zulke gesprekken kunnen op het oog betekenisloos en onbelangrijk lijken. Maar wanneer we situaties als deze bezien vanuit het eerder besproken conflictmodel van Brants (2000), dan kan gesteld worden dat de journalist hier de strijd gewonnen heeft van de politica. En er valt te begrijpen dat wanneer dit de algemene toon van de politieke televisie zou zijn, er bij kijkers op den duur een minachtend beeld over politici kan ontstaan. Het concentreren van de aandacht op de taal van een politicus is namelijk niet iets dat incidenteel plaatsvindt. Een ander voorbeeld hiervan is te vinden in een gesprek tussen Felix Rottenberg en Jack de Vries:

1	JDV	Op de dag dat het verzoek er lag en die brief binnen was, heeft diezelfde middag nog Verhagen met
2		Koenders zitten spreken over dat er nog wel wat moest gebeuren met de aantallen, mocht dat tot
3		draagvlak leiden.
4	FR	Niet om aan te horen deze taal! Op draagvlak? Kijk, als dit soort situaties ontstaan, glijdt de hele boel uit
5		elkaar.
6	JDV	(...)
7	FR	Ja, ja. Ik vind die ophef die u er nu ingooit héél overtuigend. ⁸

Dit fragment laat zien in welke mate een interviewer in zijn uitspraken primair gericht kan zijn op het communicatieve optreden van de politicus. Rottenberg gaat cynisch voorbij aan het discussieonderwerp in kwestie, en probeert de politicus aan te vallen langs andere wegen. Deze passage is een concreet voorbeeld van de werking van medialogica boven argumentatie (RMO, 2003). Verder blijkt uit regel 7 dat ironie een belangrijke rol bij dit perspectief speelt. Juist door niet serieus om te gaan met uitspraken, wordt de mogelijkheid versoepeld om tot een kritische blik te komen. Ook dit is iets dat niet alleen tot dit gesprek beperkt hoeft te blijven. Het is een habitus, een manier van omgang met de politiek, die gemakkelijk door televisiekijkers overgenomen kan worden. Dit gaat zeker ook in op de slotzin van het fragment. Terwijl het in het gesprek (regel 4-5) juist Rottenberg is, die met ophef ingaat op De Vries, beschuldigt hij de politicus van dit gedrag. Kijkers krijgen met fragmenten als deze al om al te zien dat het toegestaan is om op een onredelijke wijze te

⁸ DE WERELD DRAAIT DOOR, 22-02-2010, 6:15-6:53. JDV: Jack de Vries (politicus), FR: Felix Rottenberg (tafelheer). [http://dewerelddraaitdoor.vara.nl/Video-detail.628.0.html?&tx_ttnews\[tt_news\]=15260&tx_ttnews\[backPid\]=626&tx_ttnews\[cat\]=148&kalender=1266829500&cHash=841d7c6186](http://dewerelddraaitdoor.vara.nl/Video-detail.628.0.html?&tx_ttnews[tt_news]=15260&tx_ttnews[backPid]=626&tx_ttnews[cat]=148&kalender=1266829500&cHash=841d7c6186)

reageren op politici. Het is een houding waarin politieke argumenten niet serieus genomen worden, maar waarin vooral de aandacht gelegd wordt op de medialogica. Dit is ook terug te zien in de volgende passage. Hierin reageert Rottenberg op een reportage over premier Balkenende:

1 FR Overigens, hier slikt hij alle klinkers in hè?"
2 [Gelach in publiek].

Het besluiten van zijn reactie met een ironische opmerking, geeft een extra dimensie aan zijn beoordeling van de politiek. Rottenberg richt zich daarbij op de zwakke plek in het overkomen van de politicus. Hij laat met deze lezing van de tekst zien dat het gepast is om met een cynische houding de politiek te percipiëren. Het maakt bij zo'n weergave niet uit wat de sterke punten zijn van een politicus, er wordt louter gekeken naar de aspecten waarin een politicus tekortschiet. Ironie maar ook cynisme kunnen gezien worden als terugkerende elementen. Het gevaar daarvan wordt aangestipt door verschillende mediatheoretici. Brants stelt dat trends als deze in de verslaggeving leiden tot een toenemend politiek cynisme onder burgers (Brants, 2000: 15). En volgens Weizman (2008: 106) wordt ironie vaak door de interviewer als middel gebruikt om solidariteit te creëren tussen de interviewer en het publiek, ten koste van de geïnterviewde. Ook schrijft ze dat ironie, in verhouding tot journalistiek, bovendien nog een onderbelichte kant is in de mediawetenschap (Weizman 2008: 178). In mijn analyse over de interviews zal ik daarom uitgebreid terugkomen op politiek cynisme onder televisiekijkers.

Het is ook mogelijk dat taal juist vanuit een andere richting een rol speelt. Zo kan de interviewer bewust woorden gebruiken die het publiek meer aanspreken dan de woorden van de politicus. Een voorbeeld hiervan is het onderstaande. Hierin bespreekt interviewer Pieter Jan Hagens de val van het kabinet met premier Jan Peter Balkenende.

1 PJH Ja... dus gewoon weer een missie naar Afghanistan, denk ik dan. En dan denk ik meteen ook van: 'Had
2 dat niet effe geregeld kunnen worden toen die kabinetscrisis er was? En dan had er niet een heel
3 kabinet hoeven vallen in tijden van crisis.⁹

Met woorden als 'dus gewoon weer' (regel 1), 'dan denk ik van' (regel 1) en 'effe' (regel 2) creëert de journalist een scherp verbaal contrast met de meer plechtige en complexe taal die politici (zoals zijn gast Jan Peter Balkenende) in het algemeen gebruiken. Mijn stelling hierbij is dat televisiekijkers geappelleerd worden door zulk taalgebruik. De aandacht wordt dan 'getriggerd' en kijkers kiezen dan sneller het perspectief van de journalist dan dat van de politicus. Daarnaast zouden kijkers uit fragmenten als deze het inzicht kunnen krijgen dat je als burger met simpel taalgebruik tegen de politiek in kan gaan. Het politieke debat kent blijkbaar geen verbale drempel. Natuurlijk is dit een

⁹ GESPREK MET DE MINISTER PRESIDENT, 23-04-10, 1:58-2:03. PJH: Pieter Jan Hagens (interviewer), (politicus: Jan Peter Balkenende). http://www.eenvandaag.nl/politiek/35870/gesprek_met_de_minister_president

goede manier om de politieke participatie onder burgers te doen toenemen, maar het kan er ook juist toe leiden dat het een extra stimulans biedt om op met een ongecompliceerd perspectief kritisch te zijn naar de politieke wereld.

Het gebruik van taal kan grote consequenties hebben, zo blijkt uit de theoretische inzichten van de kritische discoursanalyse. Het is heel goed mogelijk dat interviewers zich daar niet altijd bewust van zijn, of dat specifiek taalgebruik min of meer instinctief wordt ingezet. Zo wil ik tot slot nog stilstaan bij de zinsnede 'denk ik dan' (regel 1). Met woorden als deze beaccentueert de interviewer, al dan niet bedoeld, dat het individu het vermogen heeft om kritisch en reflexief na te denken. In de zin die daarop volgt – 'En dan denk ik meteen ook' (regel 1) – laat Hagens bovendien zien dat hij ook nog verder denkt. Het bekijken van dit gesprek zou burgers daarom kunnen prikkelen om zelf ook voortaan door te denken over politiek, om zo tot betere inzichten te komen dan de politiek zelf.

Dat taal een cruciale factor is in politieke interviews wordt door Heritage (2002) bevestigd. In zijn onderzoek naar conversaties tussen journalisten en politici richt hij zich onder meer op negatieve vraagstelling; iets wat ook in het hier behandelde fragment aan de orde is. Door een vraag op een negatieve wijze te formuleren, stuurt de interviewer aan op een te verwachten antwoord (Heritage 2002: 1436). Wanneer de politicus vervolgens af blijkt te wijken van deze verwachting, kan dat afstand en achterdocht naar de politicus toe creëren. Taalgebruik kan al om al gezien worden als een belangrijk strategisch middel binnen interpretatieve journalistiek.

4.3 De performance staat op het spel

Fragmenten als die van Rottenberg en De Vries tonen aan dat 'metapolitieke zaken' steeds meer een essentiële positie zijn gaan innemen in politieke journalistiek. Niet de inhoud van beleid neigt onderwerp van gesprek te worden, maar *de manier waarop* politiek gevoerd wordt. Hieronder valt niet alleen taalgebruik, maar ook een overtuigende manier van overkomen. Dit heeft te maken met de eerder in deze scriptie toegelichte veranderingen in het medialandschap, waarbij het op de juiste manier overbrengen van de politieke boodschap meer en meer als belangrijker wordt geschat. De dynamiek van het journalistieke medialandschap dwingt interviewers om hun manier van ondervragen aan te passen naar deze nieuwe normen. Wat dat betreft zijn journalisten onderdeel van een grotere structuur, die bepaalt hoe zij zich als interviewers dienen te gedragen. Van de andere kant echter leiden gesprekken als de bovenstaande ertoe dat deze trend bevestigd en mogelijk zelfs versterkt wordt. Het is een proces waarin *agency* en *structure* elkaar beïnvloeden, al lijkt dit wel slechts één en dezelfde richting uit te gaan: een verscherping van de journalistieke focus

op politieke identiteit (en mogelijk daardoor tegelijkertijd een verwatering van beleid als gespreksonderwerp).

Omdat de politiek en de media - gezien vanuit de optiek van Bourdieu (1984) - interdependente velden zijn, is de politieke wereld zich ook steeds meer gaan bezighouden met deze veranderingen in het medialandschap. Zo worden lijsttrekkers gecoacht om de performance te optimaliseren en werkt een team van communicatiedeskundigen aan pakkende oneliners. Soms zetten beide kampen zich in om niet toe te geven aan de ander, waardoor de sfeer in een politiek interview venijnig kan worden. De volgende twee passages geven een beeld van een omslaande sfeer. De eerste is afkomstig uit het programma MORAAALRIDDEERS. Hierin stuurt Tijs van den Brink politica Femke Halsema aan te spreken vanuit haar hart; een ondervragingsstrategie die volgens Ytreberg (2002: 492) regelmatig voorkomt in de hedendaagse journalistieke cultuur:

1	TVDB	Wij willen even naar uw hart. Stel u zit dadelijk aan tafel bij informateur Wim Kok en die zegt: "Mevrouw
2		Halsema, leuk dat u meedoet. U mag twee punten noemen die u per se erin wil hebben."
3	FH	Oooh...
4	TVDB	Wat zegt u dan als eerste?
5	FH	... (2 sec.)
6	TVDB	Zooo! Dát is een lange stilte! ¹⁰

Wie het videofragment van dit gesprek terugziet, zal merken dat de interviewer er overduidelijk op uit is de politica te raken. Hij lijkt gedetermineerd zich offensief te gedragen. Hierdoor kan de zin – 'Wij willen even naar uw hart' (regel 1) – met terugwerkende kracht een andere lading krijgen. Halsema heeft over zaken die haar aan het hart gaan blijkbaar nog onvoldoende nagedacht, want er volgt een lange stilte. Deze reactie van de interviewer staat dan ook haaks op een lezing, waarbij juist waardering zou zijn voor stilte en bezinning wanneer iemand wordt gevraagd om de zaken die voor haar dierbaar zijn. Opmerkelijk is het dan ook dat deze gehaaste aanval op bezinning juist komt van een interviewer die verbonden is met de Evangelische Omroep.

De vraagstelling vanuit het perspectief van Wim Kok kan gezien worden als een journalistieke truc. Door deze manier van vragen creëert de interviewer een imaginaire situatie, die door Goffman (1981) wordt bestempeld als *footing shift*. Dit is een situatie waarbij een spreker op verbale wijze verschillende rollen of niveaus aanneemt. Een voorbeeld hiervan is het veranderen van de subjectpositie; dit vindt plaats in de bovenstaande passage. Het is daarmee niet Tijs van de Brink zelf die de vraag stelt, maar de informateur – een persoon die in een heel andere verhouding staat tot een politicus, dan een journalist (of interviewer). Het uitvoeren van een footing shift door Van de Brink kan daarom Halsema het gevoel geven op een andere manier de vraag te beantwoorden. Het is een ontregeling die raakvlakken vertoont met de veelkoppige Cerberus-journalistiek. Deze (al dan

¹⁰ MORAAALRIDDEERS, 23-03-2010, 25:42-25:59. TVDB: Tijs van den Brink (interviewer), FH: Femke Halsema (politica). <http://player.omroep.nl/?afID=10779628>

niet bewuste) flexibilisering van de subjectpositie kan gezien worden als een doorbreking of een verstoring van routines binnen het politieke interview.

En ook in het volgende fragment – afkomstig uit PAUW EN WITTEMAN – is te zien dat interviewers soms elke kans grijpen om politici van het vaste (en veilige) pad af te brengen. Hierin wordt een voorzichtige opmerking van Job Cohen genadeloos beantwoord door Paul Witteman:

1	JC	Ik zeg dat alleen maar omdat misschien vanmiddag de suggestie werd gewekt, dat ik dacht van “Nou, ik...”
2		
3	PW	Die suggestie werd gewekt, ja.
4	JC	Nou, dat wilde ik dus meteen...
5	PW	Die wordt meteen gecorrigeerd?
6	JC	Precies, dat wilde ik maar meteen corrigeren.
7	PW	Nou daar ga je al. Dus de eerste dag maak je op dat terrein al een fout. ¹¹

Ook uit dit andere voorbeeld valt het snelle ritme op waarin het gesprek plaatsvindt. En net als in het eerste fragment probeert de interviewer hier (in regel 7) de beeldvorming, die het publiek van de gast heeft, te verdraaien naar het negatieve. Politieke interviews zijn niet langer gesprekken om simpelweg informatie te openbaren of vergaren. Het zijn testcases geworden, waarin politici worden aangevallen, om aan de hand daarvan te meten in hoeverre politici capabel zijn. Het frappante hierbij is dat dit een self-fulfilling prophecy is. Het zou immers niet per se zo hoeven te zijn dat politici wat betreft beeldvorming goed moeten scoren, om een goede politicus te zijn. Maar het uitgaan van het axioma dat de bestendigheid en uitstraling van een politicus er toe doet, houdt dit effect in stand en versterkt het tegelijkertijd.

Het hedendaagse politieke interview is verworpen tot een podium, waarin meer dan ooit wordt gelet op performance en charismatische vaardigheden van politici. Opmerkelijk is dat dit vervolgens gereflecteerd wordt in de onderwerpkeuze van de politieke peilingen. Zo werd het interview van Cohen met NOVA aangedragen als thema in een peiling van Maurice de Hond.¹² Dit wijst erop dat het publiek zich steeds meer bewust wordt van de performance van politici, maar ook van het belang daarvan. Een quote uit DE WERELD DRAAIT DOOR haakt hier op in. Hierin zegt Matthijs van Nieuwkerk:

MVN U bent een slimme politicus. Ik geloof u niet metéén op uw blauwe ogen.¹³

Met deze opmerking laat de interviewer blijken dat hij zich bewust is van een zekere performance van de politicus. Ook hij tilt hiermee het beeldvormingsproces van de politicus een niveau hoger.

¹¹ PAUW EN WITTEMAN, 12-03-2010, 5:47-6:06. JC: Job Cohen (politicus), PW: Paul Witteman (interviewer). [http://pauwenwitteman.vara.nl/Archief-detail.113.0.html?&no_cache=1&tx_ttnews\[calendarYear\]=2010&tx_ttnews\[calendarMonth\]=3&tx_ttnews\[tt_news\]=15737&tx_ttnews\[backPid\]=111&cHash=4dee19aaf0](http://pauwenwitteman.vara.nl/Archief-detail.113.0.html?&no_cache=1&tx_ttnews[calendarYear]=2010&tx_ttnews[calendarMonth]=3&tx_ttnews[tt_news]=15737&tx_ttnews[backPid]=111&cHash=4dee19aaf0)

¹² <http://www.peil.nl/?2941>

¹³ DE WERELD DRAAIT DOOR, 26-01-2010, 4:35-4:38. MVN: Matthijs van Nieuwkerk (interviewer), (politicus: Camiel Eurlings). [http://dewerelddraaitdoor.vara.nl/Video-detail.628.0.html?&tx_ttnews\[cat\]=148&tx_ttnews\[tt_news\]=14659&tx_ttnews\[month\]=01&tx_ttnews\[year\]=2010&cHash=e6faa3b533](http://dewerelddraaitdoor.vara.nl/Video-detail.628.0.html?&tx_ttnews[cat]=148&tx_ttnews[tt_news]=14659&tx_ttnews[month]=01&tx_ttnews[year]=2010&cHash=e6faa3b533)

Voor televisiekijkers wordt hiermee duidelijk dat de primaire lezing niet altijd ertoe hoeft te doen. Een secundaire lezing, met meer argwaan, kan ertoe leiden dat de ‘werkelijke waarheid’ boven tafel komt. Interviewers creëren met zulke uitspraken een hoger bewustzijns- en daarmee beoordelingsvermogen bij het publiek. Door de uitspraken van politici kan, of moet zelfs, heen geprikt worden. Dit kan gezien worden als een beoordelingstechniek, die het wantrouwen van burgers in politiek kan voeden. Ook deze techniek kan gezien worden als een terugkerende trend binnen televisiejournalistiek.

4.4 De gril van de tafelheer

DE WERELD DRAAIT DOOR is, wanneer het gaat om interviews, een programma met een vrij unieke opzet. Met de dagelijkse ‘tafelheer’ of ‘tafeldame’ wordt er gepoogd een extra dimensie te geven aan gesprekken. Soms echter krijgen zij zelfs ook het roer van het gesprek in handen. Dit is een opmerkelijke kwestie omdat deze gast-interviewers niet altijd even netjes de interviews met de politici aangaan. Het wordt ze of kan ze echter minder worden verweten, omdat de tafelheer of –dame zich in een vrije positie bevindt. Ze kunnen zich een eigen vorm van interviewen permitteren, anders dan een presentator, die als journalistiek deskundige verantwoording moet afleggen aan de omroep. Gesprekken onder leiding van gast-interviewers kunnen daarom wat vaker een expliciete en subjectieve lading bevatten. Een gesprek tussen tafelheer Prem Radhakishun en Job Cohen is hier een voorbeeld van. Hierin vraagt de tafelheer naar de personen die achter de schermen meewerken aan de speeches van Cohen.

1	PR	Wie zijn de mensen die u adviezen geven?
2	JC	Oh dat zijn – eentje daarvan is Diederik Samson.
3	PR	Oh. Waardeloze speech, ik zie het nu al. ¹⁴

Met zijn reactie refereert Radhakishun naar een actuele milieukwestie, waarbij Samson op negatieve wijze in het licht kwam. Zijn waardeoordeel over Samson is daarmee gebaseerd op slechts één argument. Een twee punt van zorg is dat het geven van adviezen voor speeches los staat van het functioneren als Tweede Kamer-lid. Uit de reactie van Radhakishun blijkt echter dat hij deze twee zaken onafscheidelijk met elkaar verbindt. Deze grilligheid en negativiteit kunnen gezien worden als habitus die hij als burger heeft (ontwikkeld) ten opzichte van de politiek. En hoewel ook hier

¹⁴ DE WERELD DRAAIT DOOR, 20-04-2010, 5:39-5:43. PR: Prem Radhakishun (tafelheer), JC: Job Cohen (politicus). [http://dewerelddraaitdoor.vara.nl/Video-detail.628.0.html?&tx_ttnews\[cat\]=148&tx_ttnews\[tt_news\]=16589&tx_ttnews\[month\]=04&tx_ttnews\[year\]=2010&cHash=141f46bdf9](http://dewerelddraaitdoor.vara.nl/Video-detail.628.0.html?&tx_ttnews[cat]=148&tx_ttnews[tt_news]=16589&tx_ttnews[month]=04&tx_ttnews[year]=2010&cHash=141f46bdf9)

negativiteit gepaard gaat met ironie, bestaat niettemin het gevaar dat deze driftige houding overgenomen kan worden door kijkers van het programma.

Omdat een tafelheer niet officieel betrokken is bij het productieteam, lijkt deze meer privileges te hebben tijdens de ondervragingen dan de presentator zelf. Ze staan wat dat betreft tussen gast en presentator in. Een tafelheer wordt daarmee al snel een karikatuur van zichzelf. Dit biedt het programma de mogelijkheid om gasten vanuit meerdere dimensies uit te dagen. Naast de nettere vragen die ze van de presentator krijgen, moeten ze antwoord geven op de inbreng van deze derde partij. Vragen van tafelheren komen meestal onverwachts uit de lucht vallen en zijn qua toon soms wat agressiever, geprikkelder en onverbloemd. Van gasten wordt daarom de vaardigheid verwacht om antwoord te geven op deze voortdurende op ritme en lading wisselende stroom van vragen. Ook dit haakt daarmee in op de postmoderne Cerberus-journalistiek (Brants, 2002). Dit sfeercontrast is goed zichtbaar in de onderstaande passage. In eerste instantie wordt hierin Mark Rutte door de presentator een nette en descriptieve vraag gesteld. Maar al snel komt daar een opmerking van een hele andere teneur overheen door de tafelheer Radhakishun:

1	MVN:	Hoe kleiner de zaal, hoe beter 'Rutte'?
2	MR:	Nou, hoe kleiner de zaal, hoe beter de politici. En dat geldt voor iedereen denk ik.
3	PR:	Maar wacht even. Hij houdt van het debat. Het vervelende van Mark Rutte, van de meeste VVD'ers,
4		hoor – vies, vuil en dirty, ik stem niet altijd op ze – is... ¹⁵

Hieruit blijkt dat een tafelheer vanuit het niets kan overgaan tot denigrerende negativiteit. Ook deze abrupte sprong naar een beledigende uitspraak kan een bepaalde *kijkershabitus* teweegbrengen. En omdat de tafelheer in kwestie hierover niet wordt aangesproken of wordt berispt is het voor kijkers 'blijkbaar' iets wat toegestaan is, en misschien zelfs iets dat 'goed' is. Ook fragmenten als deze kunnen daarom naar het televisiepubliek toe een perceptievormend karakter hebben.

Soms lijkt het bij DE WERELD DRAAIT DOOR zelfs zo te zijn dat de presentator de vragenstellende rol volledig heeft overgegeven aan de tafelheer. Het volgende citaat, waarin Felix Rottenberg fel debatteert met Jack de Vries, laat dit zien:

1	FR	Maar wat veel vervelender is uiteindelijk, en daar ben ik heel nieuwsgierig naar. Dit is toch eigenlijk
2		vreselijk. Deze manier van vak uitoefenen. Dat je dus je eigen partij moet beschermen, door die feiten
3		op een bepaalde manier te lijnen, te inlijnen. En dat we dus in Nederland een hopeloos gesprek hierover
4		hebben, eh de boel helemaal op slot zit qua bestuurskracht, de politieke verhoudingen versterkt zijn, het
5		is...
6	MVN	Het woord is aan De Vries.
7	JDV	Ja, maar dat ben ik dus helemaal met u eens. En dat...
8	FR	En dat ligt dus aan iedereen. Dus ook aan jullie. Aan jij.
9	JDV	Oh zeker.
10	FR	Waar zijn jullie nou tekort geschoten?

¹⁵ DE WERELD DRAAIT DOOR, 02-03-2010, 2:59-3:07. MVN: Matthijs van Nieuwkerk (interviewer), MR: Mark Rutte (politicus), PR: Prem Radhakishun (tafelheer).
[http://dewerelddraaitdoor.vara.nl/Video-detail.628.0.html?&tx_ttnews\[cat\]=148&tx_ttnews\[tt_news\]=15451&tx_ttnews\[month\]=03&tx_ttnews\[year\]=2010&cHash=68d621c67a](http://dewerelddraaitdoor.vara.nl/Video-detail.628.0.html?&tx_ttnews[cat]=148&tx_ttnews[tt_news]=15451&tx_ttnews[month]=03&tx_ttnews[year]=2010&cHash=68d621c67a)

11	JDV	Nee, maar...
12	FR	Waar zit nou jullie zwakke punt?
13	JDV	Nou dat we te naïef geweest zijn. En dat we echt dachten dat de Partij van de Arbeid konden spreken
14		over Uruzgan.
15	FR	Nee joh! Nee. Ga eens wat verder. Gewoon. Jij weet dat. Jij weet dat heel goed. ¹⁶

Hier is te lezen dat de tafelheer (in dit geval Felix Rottenberg) de geïnterviewde nauwelijks de ruimte geeft om te antwoorden. De presentator blijft op enige afstand en fungeert als het ware als voorzitter. Toch wordt deze functie niet helemaal goed uitgeoefend, aangezien Rottenberg demissionair minister De Vries niet aan het woord laat, maar hem blijft onderbreken. Deze passage kan gezien worden als een exponent van de cynische journalistiek waar Brants & Van Praag over schrijven. Van politici wordt volgens hen steeds vaker verwacht dat ze zich in soundbites uiten (Brants & Van Praag, 2007: 100-101).

De asymmetrische relatie tussen tafelheer en gast maakt deze vorm van ondervraging echter legitiem. Tafelheren hoeven zich namelijk, in tegenstelling tot de gasten, niet altijd aan de regels van het eerlijk discussiëren te houden. En waar tafelheren zich uitdagend en expliciet mogen opstellen, zullen politici te allen tijde een beleefde en positieve indruk moeten achterlaten. De logische consequentie hiervan is dat – wanneer presentatoren in dergelijke gevallen op de vlakte blijven – het gesprek over politiek al snel eenzijdig en expliciet kan worden. Wederom gezien vanuit het conflictmodel, kan gezegd worden dat het voor tafelheren daarom gemakkelijk is om de verbale strijd te winnen van politici. Ook dit kan leiden tot een effect op het kijkerspubliek. De politiek blijkt kwetsbaar.

4.5 Overdraagbaar wantrouwen?

Met deze media-analyse heb ik tot doel gesteld een dwarsdoorsnede te maken van de manier waarop politieke interviews op televisie vandaag de dag plaatsvinden. Wat opvalt is dat er bredere patronen zijn te ontdekken in de journalistiek. Verschillende programma's neigen naar dezelfde ondervragingstechnieken. De habitus die de journalistiek hierbij karakteriseert is gebaseerd op een wantrouwende uitgangssituatie, waarbij er soms bewust afstand wordt genomen van de politiek. Interviewers positioneren zich bewust tegenover de politicus, wat gezien kan worden als een concrete uitvloeijing van de Bourdieuaanse onderscheidingstheorie. Het gevolg is dat het interview vaak meer een proeve van bekwaamheid in het veld van de media wordt, dan een vraaggesprek over

¹⁶ DE WERELD DRAAIT DOOR, 22-02-2010, 7:20-8:04. FR: Felix Rottenberg (tafelheer), JDV: Jack de Vries (politicus), MVN: Matthijs van Nieuwkerk (interviewer).
[http://dewerelddraaitdoor.vara.nl/Video-detail.628.0.html?&tx_ttnews\[cat\]=148&tx_ttnews\[tt_news\]=15260&tx_ttnews\[month\]=02&tx_ttnews\[year\]=2010&cHash=462f77d4c1](http://dewerelddraaitdoor.vara.nl/Video-detail.628.0.html?&tx_ttnews[cat]=148&tx_ttnews[tt_news]=15260&tx_ttnews[month]=02&tx_ttnews[year]=2010&cHash=462f77d4c1)

daadwerkelijk politiek beleid. Taalgebruik, simplificatie en ironie spelen een cruciale rol in deze gesprekken. Deze drie zaken worden veelvuldig als middel ingezet om de publieke receptie van politici een negatieve wending te geven. Politici worden in zulke gesprekken afgeschilderd als personen die men niet meteen op het woord zou moeten geloven.

Binnen dit kader is het programmaconcept met een tafelheer als gast-interviewer interessant. Omdat deze externe interviewer niet officieel behoort tot het productieteam, kunnen zij – net als de televisiekijker – gezien worden als een buitenstaander in het debat. Ze vullen in die situatie als het ware een journalistiek vacuüm op. De stijl van interviewen is daarom vaak verrassend, onconventioneel, maar ook onverbloemd. Wanneer blijkt dat politici niet op de juiste wijze reageren op deze interviewstijl, biedt dit voor televisiekijkers een extra stimulans om te geloven in hun eigen inzicht en opinie tegenover die van de politicus.

Mijn stelling is dat hier sprake is van een journalistieke habitus die - bij voldoende herhaling op televisie - op den duur overgenomen kan worden door televisiekijkers. Hoewel het natuurlijk te ver gaat om te spreken van determinisme tussen journalistiek en televisiekijkers, zou wel gesteld kunnen worden dat deze installatie van de media een houding onder burgers stimuleert. Het betekenispotentieel van waaruit de televisiekijkers hun politieke perceptie opbouwen, kan door de media worden ingeperkt. Want ook al kunnen de media niet bepalen hoe nieuwsconsumenten denken, wel kunnen ze sturen *waarover* mensen praten (Theunissen, 2005: 80).

Uit de media-analyse is gebleken dat kijkers te zien krijgen dat het mogelijk is - en dat het zelfs niet moeilijk is – om politici aan te spreken op hun beleid. En wanneer de politieke gasten het taalgebruik, de simplificatie of ironie niet op een gelijkwaardige wijze weten te pareren, blijkt hoe kwetsbaar ze zijn. Daarbij betekent kwetsbaarheid in het huidige klimaat van politiek en media hetzelfde als incompetentie. Het onderzoek van Maurice de Hond onderstreept dat ook burgers zich meer en meer bewust zijn van of zelfs zich louter concentreren op de performance van politici. Al om al zou het zo kunnen zijn dat er een verband zit tussen enerzijds het wantrouwen en de negatieve houding die journalisten uitstralen naar politici, en anderzijds de wantrouwende en negatieve manier waarop televisiekijker betekenis geven aan de politiek. In het volgende hoofdstuk zal ik me daarom richten op de manier waarop politieke interviews overkomen bij televisiekijkers.

5 Analyse over de interviews

5.1 'Zo'n man in pak'

Tot dusver heb ik in de analyse aandacht besteed aan de manier waarop politieke journalistiek bedreven wordt. In dit onderdeel zal ik me richten op de receptiezijde van politieke televisie. De rode draad hierin is de perspectiefvorming van televisiekijkers op politiek. Allereerst zal ik, me basierend op de encoding/decoding-theorie van Hall, de mate van betekenisonderhandeling onder televisiekijkers bestuderen. In het tweede gedeelte van deze receptieanalyse richt ik me op de invloed van sociale interacties op deze perceptie op politiek. De centrale vraag bij dit onderdeel is: Hoe wordt er door televisiekijkers buiten de programma's om gesproken over politiek? Tot slot zal ik beide onderdelen combineren tot een sluitende analyse, gericht op de rol van de massamedia als wel de sociale interacties tijdens processen van betekenisgeving en categorisering.

Ik begin mijn analyse echter met de vraag waarmee ook de interviews werden ingezet. Zoals vermeld in de methodologie kregen de respondenten bij aanvang van het gesprek een aantal fragmenten te zien, waarin een politicus in gesprek is met een journalist dan wel met een presentator. Deze fragmenten werden aan hen voorgeschoteld zonder geluid. Toch lieten respondenten al snel weten enige herkenbaarheid in de beelden te zien, niet altijd in positieve zin:

"Als je zoiets te zien krijgt op televisie, wat denk je dan? Nou, dan denk ik: 'Het is weer typisch zo'n politiek item.' Het wordt ingeleid. Je krijgt een talking head te zien. Die wordt wat vragen gesteld, om een reactie. En de journalist stelt meestal vragen die ontlokkend zijn. **Hoe zien die vragen er dan uit?** (...) Nou ze worden heel erg in een richting geduwd weet je wel. Het is geen open vraag, meestal. Maar er wordt wel al iets gesuggereerd." (Manon, vrouw, 23 jaar)

"Wat gaat er dan door je heen als je zoiets ziet? Wat zijn dan je gedachten over zoiets? Ja, zo'n man in pak en dat die dan ineens zo over politiek gaat zitten praten. Dat vind ik meestal *niet zo heel erg interessant* om naar te kijken." (Jessica, vrouw, 22 jaar) [mijn cursivering]

"Ik haak meteen af. Ik volg dat niet. **Waarom niet?** Niet geïnteresseerd. Dit is een mening van die en die, en die heeft dat opgevangen. Ik ben er niet in geïnteresseerd." (Toos, vrouw, 69 jaar)

Politiek nieuws verloopt als het ware volgens een vast script; zo zijn althans de ervaringen van deze respondenten als televisiekijker. Uit deze uitspraken blijkt hoe televisiekijkers in staat zijn om in een oogopslag vaste narratieve of semiotische structuren te herkennen in het creatieproces van politiek nieuws. Vervolgens geven ze zelf ook routinematig betekenis aan zo'n fragment. *Zo'n man in pak* kan dan al snel gecategoriseerd worden onder de noemer 'politiek' en 'niet zo heel erg interessant'. Dit zijn cognitieve processen die het mogelijk maken om het Baudrillaanse (2001) 'bombardement aan tekens', dat de televisie biedt, te verwerken.

In de interviews met de respondenten werd tevens de vraag gesteld om te vertellen waarover het onderwerp zou kunnen gaan. In sommige versies vond onmiddellijk stereotypering

plaats en werd de politiek op een negatieve wijze beschreven. Enkele voorbeelden hiervan zijn de volgende:

“Ik denk dat het gaat over een op handen staande kabinetscrisis.” (Julia, vrouw, 21 jaar)

“Ik denk dat het gewoon weer *politiek geleuter* is. **Hoe kom je daarbij?** Ja omdat hij wel heel lang aan het praten is. **Ja, maar dat zei je meteen al toen hij in beeld verscheen.** Ja, maar omdat hij zo heel serieus staat. (...) Ze hebben altijd zo’n beetje een frons.” (Denise, vrouw, 22 jaar) [mijn cursivering]

“Nou, hij zit bij de partij van de politici die een misser hebben gemaakt denk ik. Hij probeert het een beetje goed te praten. **Hij probeert het goed te praten?** Ja. **En hoe zegt zo iemand dat dan?** ‘Nou ja, dat moet je ook allemaal in zijn perspectief zien’. En eh: ‘De uitspraken zijn uit hun context getrokken.’ ” (Charlie, man, 23 jaar)

“**En als u zo’n gesprekje ziet op televisie, wat gaat er dan in u om?** Dan denk ik zo: ‘Ze zeggen allemaal maar wat en ze maken het toch niet waar.’ **Ok. En hoe komt u op dat idee?** Ja, haha, omdat dat al zo vaak bewezen is. **Want wanneer was dat dan bijvoorbeeld, voor uw gevoel?** Ja, ik kan zo niet echt een voorbeeld noemen. Maar zo kijk ik er wel tegenaan.” (Ans, vrouw, 65 jaar)

“Als je ziet hoe ernstig ze kijken, die politiek. Als je die op televisie ziet, *die mannen*. Dan kijken ze altijd heel ernstig en heel diplomatiek en daar kan geen lachje van af. En dat uit zich in dat ze zich belangrijker vinden dan de zaken waarvoor ze staan. Ze hebben allemaal dezelfde stand van het gezicht, dat valt mij altijd op. **Maar stoort je je daar aan?** Nee, maar je bent wel snel afgeleid. **Je bent afgeleid?** Ja, dan denk ik: ‘Oh, daar gaat het weer.’ Maar dat is misschien meer een persoonlijke mening. **Ja ok, maar je zegt: ‘Daar gaat het weer.’ Maar wat ‘gaat er dan weer’?** Nou, als je ziet, nu met die verkiezingen ook weer. Laatst was dat ook weer met die verkiezingen dat debat. Ja ik heb daar niet zoveel mee. En dan gaat het tegen elkaar op. En dan komen ze tot de conclusie dat het toch eigenlijk nergens over gaat.” (Susie, vrouw, 22 jaar) [mijn cursivering]

“**Wat zou hij vragen?** Hoe staat de crisis ervoor? Gaat het de goeie kant op, of gaat het de slechte kant op? En dan zegt hij, want hij is politicus, draait hij er waarschijnlijk helemaal omheen. **Hoezo draait hij er omheen?** Nou ja, omdat politici nooit echt een duidelijk antwoord geven, toch?” (Eddie, man, 23 jaar)

Deze eensgezinde reacties zouden te maken kunnen hebben met een trendmatige verandering die Kees Brants beschrijft. Volgens hem gaat journalistieke framing tegenwoordig vaak gepaard met *blaming* (Brants 2008: 50). Steeds meer zijn nieuwsberichten over staat en bestuurders gericht op politiek falen, waardoor de werkelijkheid een structurele specifieke invulling krijgt. Het gevolg daarvan zou kunnen zijn dat televisiekijkers deze specifieke invulling op den duur internaliseren en dit vervolgens in hun betekenisgeving van politiek hanteren als een permanent categoriseringsperspectief: ‘politiek’ wordt ‘politiek geleuter’.

Een ander belangrijk punt bij deze semiotische beoordeling is de afstandelijkheid waarmee de politiek wordt beschreven. De politiek, dat zijn ‘die mannen’, zo zegt Susie. Ook dit is in mijn ogen een belangrijke factor binnen het proces van betekenisgeving. Ik zal hier echter in het tweede gedeelte van deze analyse uitgebreid op terugkomen, wanneer ik de perceptie zal koppelen aan groepsvormingsprocessen.

Wat verder opvalt is dat de respondent genaamd Charlie in staat is om onmiddellijk de verbale inhoud te formuleren van datgene dat de politicus in zijn optiek zou kunnen zeggen. Hij geeft hiermee aan dat de politiek volgens hem praat in sleutelzinnen en grammaticale gemeenplaatsen.

Het idee van veralgemenisering in het taalgebruik zou daarbij in de ogen van de respondent een zekere mate van betekenisloosheid van het politieke interview kunnen indiceren.

Niet iedereen echter liet zich bij het bekijken van het fragment slechts negatief uit over de politiek. Zo waren er ook respondenten, veelal ouderen, die er een verkeerde vorm van journalistiek in herkenden:

“Ik vind de journalisten best wel vragen stellen aan die politici, die ze niet willen beantwoorden, maar dat ze toch blijven doorgaan dan. **En wat vindt u daar dan van?** Ja ik vind dat eigenlijk niet zo geweldig dan. Ik vind die mensen hebben ook een bepaald eh zwijg-dinges (...) en dan heb ik zoiets van: ‘Jongens, die man die antwoordt niet, en jullie vragen door, dus dat is het teken dat die man daar niet over wil praten. (...) Of niet over mag praten. Dan is het vertrouwelijk of zo. Ik vind dat persoonlijk niet terecht.” (Mien, vrouw, 73 jaar)

“Balkenende is daar heel sterk in haha, die zegt dan: ‘Ja, we gaan eerst vergaderen en dan hoort u straks van ons.’ Maar dan proberen ze tóch nog en dan lopen ze mee zo. En dan denk ik ook bij m’n eigen: ‘Die mensen, die moeten daar toch ook stapelgek worden van dat getrek.’ (...) Alles wordt daar veel te opgefokt van. Veel te opgedrongen. En je móet een antwoord geven. Je hebt ook nog geen tijd om een antwoord te geven want dan is er alweer wat anders. (...) Het is nu allemaal veel hectischer.” (Ans, vrouw, 65 jaar)

“Ik heb wel de indruk dat journalisten nooit puur neutraal om informatie vragen, maar dat daar vaak een mening of een opinie achter zat. En dat ze die opinie verpakken als een vraag om informatie. **En hoe merkt u dat dan?** Eh, daar zit dan een soort sturing in de manier van vragen stellen. (...) **Ok, en wat vindt u daarvan?** Eh, ik kan me dat wel voorstellen, maar ik vind dat eigenlijk geen goeie journalistiek. Wel gebruikelijke journalistiek, maar ik zou het liever hebben dat ze heel neutraal informatieve vragen zouden stellen. Dat gebeurt bijna nooit.” (Loek, man, 65 jaar)

“Journalist x zal altijd proberen, wat hij presenteert, zo sensationeel mogelijk te maken. (...) Als politici met elkaar in debat zijn, dan vind ik het al veel puurdere informatie of zo. Door een journalist wordt het al snel gekleurd. **Ook door een NOS journalist?** Ja ook door NOS journalist.” (Charlie, man, 23 jaar)

Deze respondenten beschrijven de hedendaagse journalistiek als hectisch en verwerpelijk. Als een politicus ergens niet over wil praten, dan hoeft dat volgens hen ook niet. De pers zou zo iemand volgens hen dan ook met rust moeten laten. Dit is een opvallend standpunt, gezien de journalistieke gewoonten van vandaag de dag. Het is mogelijk dat deze optiek gebaseerd is op de traditionele omgang tussen pers en politiek, waarbij de journalistiek een dienende functie had en de politici hooggeacht werden (Brants, 2002). In dat geval zou uit deze passage blijken dat het perspectief dat iemand heeft op de verhouding tussen politiek en journalistiek, niet altijd dynamisch hoeft te zijn en mee hoeft te veranderen met de actuele situatie. Het idee dat een collectieve structuur een voortdurende invloed heeft op het persoonlijke perspectief van individuen kan daarmee in potentie gerelativeerd worden. Het is ook mogelijk dat een opvatting, in dit geval over de relatie tussen politici en journalisten, ontstaat, zich vestigt en de tand des tijds overleeft.

5.2 Ondanks de voorspelbaarheid aan de buis gekluisterd

Bij de journalistieke routines hoort, zo werd althans beschreven door Manon, een zekere mate van ontlokkende journalistiek. Dit is echter iets – zo vertelde ze – waar ze zich als televisiekijker niet helemaal in kan vinden. Toch begrijpt ze waarom het deze vorm van journalistiek is, die gehanteerd wordt:

“Ik snap de methode wel, want het levert meestal wel interessante televisie op, van *die PAUW EN WITTEMAN-vragen* weet je wel. **Wat zijn dan van die typische PAUW EN WITTEMAN-vragen? Hoe gaan die gesprekken?** Nou bijvoorbeeld, als er geen vliegtuigen kunnen vliegen vanwege de aswolken, dan zeggen ze: ‘Is dat niet een beetje overdreven?’ Het is geen open vraag, van: ‘Waarom worden deze maatregelen getroffen.’ Maar het is een beetje uit de kast lokken. (...) Ik vind PAUW EN WITTEMAN eigenlijk niet echt een heel goed programma. Het levert wel leuke televisie op en zo, vermakelijk. Maar ik vind het geen goed journalistiek programma.” (Manon, vrouw, 23 jaar) [mijn cursivering]

Het is frappant dat de respondent hier als een categoriserende noemer de term ‘van die PAUW EN WITTEMAN-vragen’ gebruikt. Ze relateert daarmee dat programma met een bepaalde vorm van kritische journalistiek en vice versa. Een andere respondent heeft vergelijkbare gevoelens wat betreft PAUW EN WITTEMAN:

“Maar ik vind dat zij best vaak een kritische vraag hebben hoor. Dat ik als kijker het gevoel krijg van eh: ‘Ohhh, die zit peentjes te zweten nou. Hoe gaat hij dit omschrijven?’ **Maar voor wie ben jij dan in zo’n gesprek? Vind je het goed dat zo’n vraag dan gesteld wordt?** Ja, ja. Natuurlijk. Daar zijn ze voor. Het hele land heeft die vraag misschien wel. Ze staan ergens voor en dan moeten ze daar ook wel antwoord op kunnen geven, vind ik. Maar ze zijn soms ook wel best hard voor een politicus. Ik voel dan wel mee van: ‘Ohhh.’ (...) Maar ze gaan niet te ver. Zolang het op politiek vlak is, gaan ze niet te ver.” (Fleur, vrouw, 27 jaar)

De twee uitspraken hier boven onderstrepen het encoding/decoding-model van Hall (1980). Beide respondenten laten zien dat ze twee verschillende lezingen hebben van de hedendaagse journalistiek die met elkaar in contrast zijn. Zo levert het stellen van gesloten en ontlokkende vragen voor kijkers interessante en vermakelijke televisie op. Er zou – met het oog op de theorie van Hall – zelfs gesteld kunnen worden dat dit gebaseerd is op een dominante ideologie; namelijk op het idee dat politici kritisch benaderd zouden moeten worden. Televisie zou daarom een *preferred reading* teweegbrengen. Maar de eerste respondent vertelt dat ze deze sturende optiek niet helemaal volgt. Bij de ervaring van het kijken van dergelijke journalistiek is ze zich er namelijk op hetzelfde moment van bewust dat dit niet de manier is waarop journalistiek bedreven zou moeten worden.

Hieruit blijkt dat televisiekijkers niet altijd klakkeloos de inhoud van mediateksten overnemen en internaliseren. De betekenisgeving die gepaard gaat met het televisiekijken vindt op een reflexieve en onderhandelende wijze plaats, met daarbij zowel de tekst als de lezer als betekenisgevers. Uit de opmerking van Fleur is op te maken dat programma’s ondanks pijnlijke momenten nuttig kunnen zijn. De ervaring van het televisiekijken bestaat bij haar uit sterke

gevoelens van empathie voor de politicus. Tegelijkertijd echter vindt ze het terecht, en zelfs nodig, dat deze vragen gesteld worden. Het is daarmee in wezen een noodzakelijk kwaad. En zelfs de gevoelens van medelijden, die de kijker zelf aan den lijve ondervindt, worden opzij geschoven, om vervolgens de rationaliteit en het nut van de discussie centraal te stellen.

Dat kijkers daarnaast uitermate reflexief kunnen zijn over politiek in praatprogramma's, bewijzen de onderstaande quotes. Deze respondenten laten zien zich ervan bewust dat interviews een bepaalde vaste vorm hebben:

"Hoe gaat zo'n gesprek? Nou, Felix Rottenberg probeert dan altijd met kort door de bocht redeneren, en wat hij wel goed kan, met zijn *retoriek*, het CDA de grond in te praten. En dan probeert Pieter van Geel het altijd netjes te herstellen en zich niet uit de tent te laten lokken. En dat lukt meestal dan wel. Maar dan grijpt Matthijs van Nieuwkerk net op dat moment in als Pieter van Geel nog een punt wil maken. En Felix Rottenberg krijgt dan altijd het laatste woord. **Ok, dus het lijkt wel alsof het een soort vaste structuur heeft, zo'n gesprek. Alsof het altijd op deze manier verloopt.** Nou meestal wel. **Ja? Is dat zo?** Nou dat een beetje wel hoe de *formule* van DE WERELD DRAAIT DOOR in elkaar zit. **Ok, want je vertelt het wel superspecifiek.** (...) Ja, maar dat vind ik ook echt. Zeg maar: op de een of andere manier kan Matthijs van Nieuwkerk dat heel knap. (...) En dan zie je Pieter van Geel of Jort Kelder, of degenen die het er dan niet helemaal mee eens zijn, die zie je dan een beetje wegkruipen. (...) Maar ik vind het zelf ook best wel *vermaak* hoor." (Charlie, man, 25 jaar) [mijn cursivering]

Dorus: "Ik weet dat het *een grote puinhoop* is. En soms is het een spel. *Een kat en muis-spelletje* is het soms. De een wil niks zeggen en de ander wil toch het maximale eruit halen. En wij zitten achter de tv en we horen dat aan en dan zeggen we: 'Ja, ze zijn niets wijzer.' "[mijn cursivering]

Toos: "*Maar toch wil je dat hele spel telkens opnieuw horen!* (...) Hij doet dat om zich een mening te vormen. Hij is daar toch geëngageerd in op zijn manier." (Dorus, man 72 jaar; Toos, vrouw, 69 jaar) [mijn cursivering]

"Ik kijk zo af en toe eens. Maar ik heb het gevoel dat het zo *voorspelbaar* is, wat er zal besproken worden en wat er zoal gevraagd zal worden. **Ok, maar hoe bedoelt u dat dan, 'voorspelbaar'?** Ja als er bijvoorbeeld in de loop van de dag zich een onderwerp heeft voorgedaan (...) dan heb ik voor mijn gevoel al het idee van 'Oh die en die worden vandaag uitgenodigd door Pauw en Witteman en dat gaan ze zo en zo doen.' Ik vind dat tamelijk voorspelbaar. En daardoor ook weer een beetje minder interessant." (Loek, man, 65 jaar) [mijn cursivering]

"Nou, ze nodigen iedereen uit. En dan is de man aan het woord. En zo gauw hij vijf woorden gezegd heeft, hakken zij er weer tussenin. Die vullen steeds - als iemand aan het woord is, die een verhaaltje wil gaan vertellen - dan hakken zij er steeds op in. En dan moet iemand sterk in zijn schoenen staan wil hij zijn eigen verhaal afmaken. *Maar goed, daar zijn het journalisten voor, om daar hun eigen draai aan te geven.*" (Ties, man, 67 jaar) [mijn cursivering]

In de woordkeus van de respondenten is een interessante spanning te zien. Aan de ene kant worden termen gebruikt als 'retoriek', 'formule', 'voorspelbaar' en 'kat-en-muis-spelletje'. Deze woorden bewijzen wederom dat de respondenten een reflexieve lezing hebben van het programma. Ze weten hoe het productieproces verloopt en zijn van daaruit in staat om deze preferred reading te identificeren, zonder dat ze zich met deze lezing identificeren. Aan de andere kant echter worden deze termen gekoppeld aan woorden als 'puinhoop' en 'minder interessant'. Het in hun ogen hoge gehalte aan voorspelbaarheid van de interviews is met andere woorden een verwerpelijke vorm van journalistiek.

Een extra dimensie aan deze spanning is dat uit de interviews met de respondenten wel blijkt dat dit hen ervan niet weerhoudt om het programma te blijven volgen. Zo laat de eerste respondent

weten dat hij zulke journalistiek (ondanks alles) 'knap' en 'vermakelijk' vindt. Dit laat zien hoe complex de kijkervaring in elkaar kan zitten. De kritiek op de voorspelbaarheid kan samengaan met een amusementswaarde. Het zal in zulke gevallen mogelijk meer de botsende interactie zijn die de kijker trekt, dan de daadwerkelijke inhoud van het gesprek. En de televisiekijker aanschouwt het spel tussen journalist en politicus dan niet (alleen) inhoudelijk, maar ook op het niveau waarbij de interactie tussen de verschillende posities zich afspeelt. Hoewel hij in het interview aangaf DE WERELD DRAAIT DOOR te zien als afschuwelijke propagandatelevisie, kan hij op hetzelfde moment waardering hebben voor de manier waarop dit wordt voltrokken. Dit bewijst dat er onder televisiekijkers sprake kan zijn van een kijkervaring met daarin dubbele lagen van receptie en betekenisgeving.

Ook de respondent genaamd Ties doet een bijzondere uitspraak. Uit de zinsnede 'maar goed, daar zijn het journalisten voor' blijkt dat hij de journalisten een zekere mate van krediet geeft binnen dergelijke situaties. Ze krijgen van hem de ruimte om eventueel te ver te gaan, dan wel om fouten te maken. In zijn optiek is het belangrijk dat journalisten 'ergens hun eigen draai aan kunnen geven'. Dit is een uitspraak die haaks staat op het eerder aan bod gekomen standpunt van Deuze (2002). Waar volgens deze mediadeskundige de journalisten juist op een overmatige manier een eigen wending aan het nieuws willen geven, vindt deze respondent dat dit behoort tot de privileges, misschien zelfs tot de functie van journalisten.

Ook uit de uitspraken van deze respondenten blijkt dat televisiekijkers op sommige momenten erg reflexief kunnen zijn met betrekking tot datgene dat ze op televisie te zien krijgen. Ze hebben het vermogen om datgene dat vertoond wordt sterk te relativiseren, want ze zien op zo'n moment 'een interview dat nergens over gaat'. Dat is te zien in de woorden van de volgende respondent:

En hoe zit dat in het programma zelf dan? Nou ook daar heb je een bepaald *stereotype patroon*. Ook in de verdeling van taken. Eentje die stelt de vraag en de ander zit dan te luisteren en die komt dan in een keer met een kritische vraag om de hoek. Dan kan de ander weer even terug gaan zitten. (...) Ja, ik maak daar wel eens een opmerking over tegen mijn vrouw. Dan zeg ik wel eens: 'Dit is dus weer een interview dat nergens over gaat.' Want de een is aan het proberen een val voor de ander op te zetten en de ander is aan het proberen om er niet in te trappen. En de inhoud, ja wat is nou, waar gaat het nou over? Wat is nou interessant, wat is nou waar? Dat haal je er dan niet meer uit." (Loek, man, 65 jaar) [mijn cursivering]

Hier is te lezen dat de respondent op de hoogte is van de strategieën van de Cerberus-journalistiek (Brants, 2002: 97), waarbij de politici op afwisselende manieren ondervraagd worden. Tegelijkertijd geeft hij aan op de hoogte te zijn van de verdedigende tactieken van de politici. Het is dan ook zeker niet het geval dat dominante betekenisstructuren zonder meer overgenomen worden. En het opmerkelijke is dat dit zich niet zo zeer keert tegen een van de aanwezige partijen, sterker nog: het geldt voor allebei de kampen. Kijkers zijn daarmee in staat om afstand te nemen van de inhoud van de tekst.

Interessant is dat hun kritiek niet gericht is op de inhoud van de boodschap – het primaire niveau. Het is vooral de methode – de secundaire laag – die men afkeurt, en die vervolgens ook de inhoud voor hen bederft. Ook dit toont aan dat televisiekijkers beschikken over een mate van deskundigheid op het gebied van televisie. Ze overstijgen op zulke momenten het onderhandelen met de inhoud, want de *negotiated reading* richt zich dan op de politieke/journalistieke-structuur en haar huidige dynamiek waarbinnen het programma zich bevindt. Het gevolg hiervan is dat men beseft niets meer uit een programma te kunnen halen. En in plaats van dat deze kijker partij vanuit deze conflictueuze situatie partij kiest voor een van de twee, beschouwt hij het gedrag van beide als verwerpelijk.

En toch blijkt dat men geïnteresseerd is in zulke televisiejournalistiek en blijft men aan de buis gekluisterd. De manier waarop kijkers dan ook betekenis geven aan de tekst en waarop ze de tekst verwerken, zit uitermate complex in elkaar. Het proces van onderhandelen is hier namelijk gefocust op een secundair niveau. Dit kan daarom gezien worden vanuit een verlengde van de encoding/decoding-theorie van Hall. Het is heel goed mogelijk dat dit reflexieve vermogen een nieuw verworven en complexe semiotische vaardigheid is van de inmiddels doorgewinterde 21^e eeuwse televisiekijker.

5.3 De sociale laag achter televisiekijken

Sommige televisieprogramma's, zoals TWIN PEAKS of FRIENDS, staan erom bekend dat ze een gemeenschap van kijkers hebben gecreëerd. Met betrekking tot het nieuws is dit ook het geval, zij het op een andere manier. Het verschil is namelijk dat deze gemeenschap geen specifieke afbakening heeft: alle Nederlanders worden erin betrokken. Sinds de jaren tachtig en negentig is daarbij een groeiende drang ontstaan, "van zowel de individueel ingestelde burgers, als de in traditionele verbanden levende burgers, om steeds liever collectief bezig te zijn: allemaal kijkend naar hetzelfde televisieprogramma" (Beunders & Muller, 2005: 33). Een oudere respondent beschrijft hierbij de sociale druk, die ze ervaart met betrekking tot het politieke nieuws:

"Ik vind dat het allemaal veel te veel opgeblazen wordt. (...) Het wordt zo opgeblazen dat je wel móet kijken. Want als je dat niet doet, heb je het gevoel dat je wat gemist hebt." (Ans, vrouw, 65 jaar)

Uit haar woorden blijkt dat ze een dwangmatige kracht voelt achter de media-aandacht voor de politiek. Dit gevoel is terug te vinden in recente mediatheorieën. Zo schrijft Talbot dat het media discours in een grote mate doordringt naar andere instituties maar ook is ingebed in het dagelijkse leven van bijna iedereen (Talbot, 2007: 5).

Dat dit naar voren komt in sociale interacties, zou bijvoorbeeld gesteld kunnen worden vanuit de *Interaction Ritual Chains*-theorie van Collins (2004). In de woorden van de bovenstaande respondent is dat sociale mechanisme duidelijk te herkennen. Het is niet alleen belangrijk welk perspectief ze heeft op een bepaalde politiek onderwerp; het is ook belangrijk dat ze precies ook op bepaalde momenten heeft gekeken, zodat er in combinatie met anderen een gedeelde blik ontstaat. Dit zijn de sleutelmomenten waarbij iedereen van elkaar verwacht dat de ander het gezien heeft. Via dit mechanisme van sociale dwang ontstaat een *must see-discours*. Het opmerkelijke hierbij is dat individuen de interacties veelal op emotioneel en subcognitief niveau beleven. Men is zich met andere woorden niet (op het moment zelf) bewust van de invloed van de sociale omgeving.

De keuzevrijheid voor individuen is in dergelijke situaties wat dat betreft relatief. Wie structureel niet kijkt naar *must see*-momenten, zal buiten bepaalde gesprekken vallen en loopt daardoor (meer) kans om in de sociale periferie van een groep te vervallen. Wanneer kijkers echter ervaren dat er wel sprake is van een gedeelde ervaring, een gedeeld perspectief en gedeelde gevoelens, dan is dit bevorderlijk voor de onderlinge sociale cohesie. Wanneer iemand laat blijken dat hij beschikt over kennis van zaken met betrekking tot actuele politiek, kan dit de sociale status van zo'n persoon binnen een groep bevorderen. Een respondent vertelt hierover het volgende:

"Iets van de politiek afweten vind ik wel een slim iets zeg maar. Als je er veel mee bezig bent, dan eh... ja ben je ook goed bezig, vind ik wel. En ik vind ook wel dat ik dat te weinig doe. Maar als ik dan een keer ergens een mening over heb, dan vind ik het ook wel leuk overkomen als ik daar ook wel wat over kan zeggen." (Fleur, vrouw, 27 jaar)

Ook dit citaat laat kernachtig zien hoe sociale mechanismen een rol spelen bij de driehoeksrelatie tussen *tekst*, *kijker* en *peers*. In de eerste plaats geeft het aan dat het op de hoogte zijn van actuele politieke zaken (door haar) gewaardeerd wordt. Ten tweede laat ze weten gestuurd te worden door deze normatieve dimensie: ze vindt namelijk dat ze te weinig bezig is met politiek. En tot slot vertelt ze dat ze positieve gevoelens ervaart, wanneer ze aan anderen kan laten zien dat ze op de hoogte is, maar bovendien ook nog een mening erover heeft. Uit een dergelijke uitspraak zou geconcludeerd kunnen worden dat het hebben van een mening over politiek voor sommige mensen belangrijk is. Naast het gegeven dat het bij individuen gevoelens van trots kan teweegbrengen, zullen anderen het bij deze individuen waarderen. Een onderlinge synchronisatie van perspectieven leidt bovendien tot een hechtere groepsband. Wat betreft de manier waarop individuen betekenis geven aan politiek, betekent dit dat de driehoeksrelatie van tekst, kijker en peers een achterliggende maar bepalende dimensie kan zijn.

Omdat we in ons sociale leven deel uit maken van verschillende omgevingen, met daarin verschillende mensen (die op een verschillende manier aan elkaar gerelateerd zijn), kunnen de processen van betekenisgeving fluctueren al naar gelang de omgeving en de peers daarin verandert.

Dit is terug te lezen in de woorden van de respondent hier onder. In eerste instantie werd zij geïnterviewd in het bijzijn van haar leeftijdsgenoten. Deze uitspraak kwam echter in een vervolgesprek daarop. Hier vertelt ze dat ze zich bewust is van de sociale processen die een rol spelen wanneer zij in het bijzijn is van respectievelijk haar gezin en haar leeftijdsgenoten:

“Maar het klopt wel echt, want bij mij thuis, als ik thuis zou zeggen van: ‘Ik ben het helemaal eens met de standpunten, daar sta ik helemaal voor.’ Dan zou er gezegd worden van ‘Nou prima. Fijn meid, dat je het allemaal zo weet.’ Maar hier tussen leeftijdsgenoten is er eigenlijk altijd wel kritiek. En er zijn altijd wel dingen die je anders moet vinden dan hoe politieke partijen het voorschotelen. Dat is gewoon zo.” (Julia, vrouw, 21 jaar)

Hieruit blijkt dat betekenisgeving zeker geen constante hoeft te zijn. Het kan buigzaam en dynamisch zijn, en zelfs mogelijk voortdurend corresponderend aan de sociale omgeving waarin we ons omringen. Het beeld dat we hebben van de politiek en de journalistiek hoeft daarom niet rechtstreeks gedetermineerd te zijn vanuit de media. Het kan soms ook een afgeleide zijn van de situatie.

5.4 Het is simpel: doe niet moeilijk!

Dat het gedeelde canon niet zozeer daadwerkelijk uit politieke beleidskwesties opgebouwd hoeft te zijn, laat het volgende citaat zien. Hieruit valt op te maken dat het discours juist ook gevormd kan worden door de meer triviale bijzaken binnen de politiek:

“Bijvoorbeeld toen Wouter Bos wilde stoppen en zo. Daar hebben we het toen ook over gehad. Maar dat zijn dingen, *dat zijn redelijk simpele dingen, die ook gewoon heel belangrijk zijn in de politiek*. Maar daar heeft gewoon iedereen het over. Maar dat is niet echt de politieke diepte in zeg maar. Want die diepte ken ik zeg maar niet echt.” (Fleur, vrouw, 27 jaar) [mijn cursivering]

Susie: “Maar wij hebben het er dus vaak over als een politicus vreemd gaat of iets doms zegt. Kijk, daar gaan we gewoon grapjes over maken. Maar dan is het ook niet echt *het wezenlijke*.”

Julia: “Maar ik merk ook wel met vriendinnen dat ik het daar minder met hun over heb, *omdat ik wel weet dat we er hetzelfde over denken*. **Hoezo, hoe weet je dat?** Dat weet ik gewoon, dat merk ik aan alles. (...) Je proeft gewoon dat mensen er hetzelfde over denken.” (Susie, vrouw, 22 jaar; Julia, vrouw, 21 jaar) [mijn cursivering]

In deze citaten is te lezen dat het voor deze respondenten meestal de privé-zaken van politici zijn die in de sociale kring bediscussieerd worden. Dat zijn immers, zo laat Fleur weten, ‘dingen die ook gewoon heel belangrijk zijn in de politiek’. Maar voor deze respondent is het meer dan dat. Tegelijkertijd zijn het namelijk precies deze triviale zaken, die op hetzelfde niveau besproken en bediscussieerd kunnen worden, als het niveau waar de actie daadwerkelijk plaatsvindt. Dit is natuurlijk veel minder het geval bij beleidskwesties, zo wordt in alle eerlijkheid door haar toegegeven. De laagdrempeligheid van het gespreksonderwerp maakt de toetreding tot dit debat

eenvoudig. Bovendien heeft voor zulke onderwerpen de culturele logica van het common sense-denken een hogere status. De praktische kennis, waar televisiekijkers over beschikken, is wat dat betreft gelijkwaardig aan die van een politicus. Dat maakt een dergelijk gespreksonderwerp dan ook een beter discussiepunt. Het zijn daarom ook deze situaties waarin televisiekijkers daadwerkelijk kunnen laten zien 'het beter te weten' dan een politicus.

Fascinerend is dat ook hier ironie een belangrijke rol speelt. Er wordt gezocht naar onderwerpen die herkenbaar zijn, zodat daar vervolgens grapjes over gemaakt kunnen worden. Precies op zulke momenten in het betekenisgevingproces van televisiekijkers wordt de politiek (opnieuw) gedefinieerd en gemarginaliseerd als buitenstaander. Een mechanisme dat dit versterkt is bovendien dat er dan ook juist niet wordt gesproken over 'het wezenlijke' binnen de politiek. Door dit in zulke gesprekken afzijdig te houden, blijft de politiek op zijn plaats binnen het collectieve semiotische categoriseringsproces. Hier zien we met andere woorden hoe categorieën ontstaan dan wel blijven bestaan. En het zijn deze categorieën die uiteindelijk de voedingsbodem zijn voor politiek cynisme.

Op zulke momenten ontstaan *illu*sio-gevoelens, waarbij door televisiekijkers tot doel gesteld wordt zichzelf te definiëren als superieur ten opzichte van politici. Ook hier speelt het onderscheidingsmechanisme dan ook een rol. Een voorbeeld van een kritische kijker die redeneert op basis van *illu*sio en common sense is de volgende:

"Ja, je bent het niet altijd eens met wat ze zeggen. (...) **Heb je het er thuis dan wel eens over, als jullie samen televisie kijken?** Ja, dan zeggen we wel eens van: 'Oh, het slaat weer nergens op wat ze zeggen.' (...) **Hoe kan dat dan, dat je zo'n gevoel hebt?** Ja, dat is dan toch de ervaring die mensen hebben met iets. (...) **Ok, kan je een voorbeeld geven?** Nou, bijvoorbeeld over eh... wat was dat, over de basisbeurs, over de studiefinanciering. Dat ze dat willen afschaffen en dat ze daar een lening van willen maken. Ja, nou daarbij had ik zoiets van: 'Daar ben ik het gewoon niet mee eens.' Ik bedoel, studenten hebben het geld toch hard nodig? **Ok. En denk je dan op zo'n moment van: 'Nou, die politicus heeft er gewoon niet goed over nagedacht'? Of hoe gaat zoiets?** Ja, want hij weet helemaal niet hoe dat - ja, hij zal zelf ook wel ooit eens student zijn geweest, die gene. Maar een politicus is meestal ook al wat ouder. En *tijden veranderen*. Dus ja, die kan zich helemaal niet voorstellen *hoe het is om student te zijn*. Of ja, dat het voor hem niet meer relevant is. Want ja, die werkt toch al, *en die heeft toch al genoeg geld haha*. (...) **Maar van de andere kant is het natuurlijk ook wel weer zo dat een politicus het ook wel weet, die heeft daar ook wel over nagedacht, toch?** Ja, maar ja, die kijken natuurlijk ook alleen maar naar geld. Als ze het zo aanpakken, dan scheelt het weer een heleboel geld natuurlijk." (Jessica, vrouw, 22 jaar) [mijn cursivering]

Uit dit wat langere citaat komen een aantal zaken naar voren. Zo is allereerst te lezen hoe uitdrukkingen – in dit geval: 'tijden veranderen' – een belangrijke rol kunnen spelen op het gebied van common sense-argumentatie. Bovendien is het hier de practical knowledge die het overwint van het politieke beleidsperspectief. Een belangrijk sleutelargument hierbij is de visie dat een politicus het zich niet (meer) kan voorstellen hoe het is om student te zijn. Volgens de respondent is er daarom sprake van een kloof tussen de alledaagse ervaring van een individu en het

voorstellingsvermogen van een buitenstaander. Op deze manier kan de logica van de politiek als inferieur worden gezien ten opzichte van de logica van het dagelijkse leven.

Uit deze uitspraak blijkt wederom hoe ironie als semiotisch breekijzer kan fungeren, om de lading van een 'wezenlijk' onderwerp te elimineren. Werk en geld spelen bij deze zinsnede een sleutelrol; dit zijn twee zaken waar – in tegenstelling tot politici – niet iedereen (voldoende) beschikking over heeft. Het zijn tegelijkertijd daarmee zaken die als in- en uitsluitingsmechanisme fungeren binnen het collectieve groepsvormingsproces. In slechts een paar woorden geeft de respondent daarmee een uitgebreide weergave van de sociale mechanismen die zij in haar perceptie beïnvloeden.

De volgende twee respondenten geven aan dat ze soms ontevreden zijn over het taalgebruik van politici:

Toos: "Daardoor maken ze het allemaal heel erg onduidelijk. Want ja, *eigenlijk zijn de zaken heel eenvoudig*, dus degenen die heel eenvoudig praten, heel toegankelijk *voor iedereen*, die heeft het meestal bij het rechte eind ook nog, dan degene die met een heleboel woorden om de brij heen draaien en toch niet to the point komen. (...)"

Dorus: "Ja Ballin doet dat wel. Die gebruikt vind ik wel woorden in sommige stukken, dat ik denk van 'Sjongejonge wat doe je daar moeilijk over!' " (Toos, vrouw, 69 jaar; Dorus, man, 72 jaar) [mijn cursivering]

De woorden van Toos worden in een hoge mate ingekleurd door common sense-elementen. Bij het maken van haar argumentatie beroept ze zich namelijk op de termen 'bij het rechte eind hebben', 'om de brij heen draaien' en 'to the point komen'. Omdat uitdrukkingen al snel beschouwd kunnen als waarheden, lijkt haar standpunt plausibel, zeker voor een omgeving, die ook uitgaat van dezelfde semiotische waarden. Bovendien valt uit haar commentaar op te merken hoe axioma's een rol kunnen spelen in haar beoordeling van politici. Haar uitgangspunt is namelijk dat de zaken eigenlijk heel eenvoudig zijn. Ze geeft aan (wanneer het om politiek gaat) niet in complexiteit, maar juist in eenvoud te geloven. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat, wanneer ze de werkelijkheid op deze manier inschat, common sense en practical knowledge de potentie hebben om te domineren over de complexe visie van politici.

Het is een cognitief en sociaal mechanisme dat ook in de uitspraak van Jessica aan het licht kwam. De Bourdieuaanse theorieën over veld en symbolische macht zouden hier als theoretische aanvulling kunnen fungeren. In het geval van Jessica betreedt de politicus met zijn beleidsvoorstel *als buitenstaander* het veld van de studenten. Maar volgens de insiders is het voor een buitenstaander onmogelijk om een voorstelling te krijgen van de daadwerkelijke ervaring. De respondent kan daarentegen vanuit deze optiek, net als haar peers, gezien worden als ervaringsdeskundige. Brants (2008) benadrukt dat deze houding gezien kan worden als een trend binnen de postmoderne samenleving. Volgens hem worden deskundigen vandaag de dag steeds meer uitgedaagd door ervaringsdeskundigen (2008: 53). Op deze manier kan er in micro-interacties een groeiende protest-

ontwikkeling ontstaan, die de symbolische kracht heeft om de politici door middel van definities buiten de groep te plaatsen. In dit subcognitieve categoriseringsproces spelen binaire opposities een belangrijke rol. Dit verklaart de grote hoeveelheid beschrijvingen met een negatieve of tegengestelde connotatie in het citaat: 'Politici kijken alleen maar naar geld', 'Politici hebben toch al genoeg geld', 'Een politicus is meestal ook al wat ouder', et cetera.

De mediatheoretici Capella & Hall Jamieson (2007) schrijven over een toenemende cynische houding ten opzichte van de politiek in de Verenigde Staten. Deze houding circuleert niet alleen in dagelijkse interacties, maar ook in de media; iets wat ook door respondenten is aangegeven.¹⁷ Capella & Hall Jamieson leggen daarbij uit dat er op lange termijn grotere associatiepatronen kunnen ontstaan. Een ongeloofwaardige politicus zou volgens hen daarmee het vertrouwen van een politieke partij kunnen aantasten – of uiteindelijk zelfs de politiek als geheel (Capella & Hall Jamieson, 2007: 184). Een andere consequentie van een grote mate aan negatieve publiciteit is dat kiezers meer en meer apathisch worden (Kern & Just, 1997: 141). En ook in het 21^e eeuwse Nederland groeit het politiek cynisme en de apathie onder de bevolking, zo blijkt uit een WRR-rapport (Van der Brink, 2002: 84). Uit het WRR-onderzoek komt naar voren dat, met betrekking tot politiek cynisme, opleidingsniveau en inkomen belangrijke factoren zijn (Van der Brink, 2002: 85).

Binnen mijn eigen onderzoek viel op dat het vooral de ouderen zijn die, als het over politiek gaat, een uitgesproken cynische kijk erop nahouden. Dit laatste is overigens in lijn met statistische gegevens uit het onderzoek 'Cynismen tegenover de politiek in Nederland' (Dekker, 2006: 39). Opvallend bij de uitspraken van de oudere respondenten is dat er in geen enkel geval naar een specifiek voorbeeld, een persoon of partij wordt gerefereerd, maar dat het betrekking heeft op taalgebruik of op de politiek in algemene zin:

"Ja... de politiek, als ik dat zie steeds dan heb ik zoiets van 'Jongens, jullie blijven bezig over die politiek.' Ja. En ze vergaderen, en ze blijven bezig, en ze blijven doen, en er komt niks uit. En dan heb ik zoiets van: 'Jongens, kom op! Doe wat!' (...) Ik vind dat typisch politiek, zo lang maar blijven vergaderen over die dingen." (Mien, vrouw, 72 jaar)

"Ik heb dat regelmatig, maar ik kan geen voorbeeld noemen. 'Man, hou je toch stil man!' (...) Ik kan daar niet naar luisteren." (Ties, man, 67 jaar)

"En soms denk ik: 'Ja, daar hoef je toch alleen maar 'ja' of 'nee' op te zeggen.' Maar dan komt daar zo'n ellenlange verhaal achteraan. Waardoor je op den duur niet eens meer eens weet waarover het nou eigenlijk ging. Ja... Dat is allemaal niet nodig. Het zou allemaal veel korter kunnen." (Ans, vrouw, 65 jaar)

"Maar er zijn genoeg politici op tv die maar praten en praten, maar niks zeggen. Dan denk ik potverdikke toch, waar zijn we mee bezig?" (Dorus, man, 72 jaar)

Van de andere kant toont een onderzoek van de Universiteit van Leiden aan dat er bij een groot deel van de jongeren al op vroege leeftijd een cynische houding naar de politiek toe ontwikkeld is (Dekker

¹⁷ Dit is onder meer ook te lezen in het interview op pagina 55, regel 43-52.

& Schyns, 2006). Bovendien laat het onderzoek zien dat er een negatief verband is tussen politiek cynisme en de mate waarin iemand over politieke kennis beschikt (Dekker & Schyns, 2006: 70). Binnen dit kader is het interessant om te zien hoe een en dezelfde respondent zich in het interview uitsprekt over politiek. Aan het begin van het gesprek vertelt hij niet veel van politiek af te weten. Maar toch, zo laat hij verderop in het gesprek merken, heeft hij zich een soort 'kijkersinstinct' eigen gemaakt, waarin hij op basis van globale indrukken toch een diepgaand en normatief beeld over politiek kan creëren:

"Nou, gewoon, over het algemeen vind ik het vrij vaag wat er altijd gezegd wordt. Nooit duidelijke uitspraken of zo allemaal. (...) Ik weet niet zoveel van politiek. Ik ben er niet echt door geboeid. Dus als ze dan een beetje er omheen draaien en niet echt duidelijk zeggen hoe ze er nou over denken, dan werkt het niet echt stimulerend om erdoor geboeid te raken. Maar dat is mijn mening." (Eddie, man, 23 jaar)

"Maar is dat dan een soort zintuig of zo, dat je door hebt wanneer het kletspraat is? Nou ja, het is een soort gevoel. Alle mensen hebben denk ik wel ergens een mening over en als je het niet eens bent met die mening of je merkt dat een politicus niet een gericht antwoord geeft op de vraag die hem wordt gesteld, dan kan je gewoon er zeker van zijn dat hij vanwege redenen, die hij alleen hij weet, dat hij er omheen wil praten en dat die geen direct antwoord op de vraag geeft." (Eddie, man, 23 jaar)

Hoewel deze twee passages met elkaar in tegenspraak lijken – enerzijds niet veel weten van politiek, maar anderzijds wel kunnen inschatten in hoeverre een antwoord van een politicus gezien kan worden als 'kletspraat' – vallen ze te lijmen door het illusio-mechanisme, dat op zijn beurt weer rugdekking krijgt door collectieve groepsprocessen van in- en uitsluiting. Langs deze weg is een beoordelingsmechanisme ontstaan, dat door de wisselwerking van media en sociale collectieven gehandhaafd kan worden. En elk individu aan sich heeft de mogelijkheid om dit collectieve patroon via een individuele weg te internaliseren.

Lang & Lang (2002) schrijven dat televisie bij uitstek een medium is dat een proces als deze bevordert. Televisie heeft namelijk de neiging om politici af te beelden via closeups, waardoor kijkers bemoedigd wordt om de gezichten en daarmee de emoties van politici nauwlettend in de gaten te houden. Zonder te weten waar de waarheid ligt, zijn kijkers vervolgens in staat om aan de hand van deze betekenisindicatoren te vertellen wie al dan niet vertrouwd kan worden. Het visualiseren van eerlijkheid en oprechtheid is daarmee belangrijker dan ooit geworden voor politici (Lang & Lang, 2002: 220).

Dit kijkersinstinct kan gekoppeld worden aan postmodernistische theorieën, zoals Baudrillards (2001) visie op de ontwikkeling van betekenis. Volgens hem is er in het postmoderne tijdperk sprake van een bombardement aan tekens (Baudrillard, 2001). Om binnen dit semiotische exces de baas te kunnen blijven over de flow aan tekens, maken televisiekijkers gebruik van een aangepaste perceptuele strategie. Dit is te herkennen in de woorden van de bovenstaande respondent; doordat hij zich slechts weet te richten op de indicatoren die voor hem betekenis hebben, kan hij in weinig tijd toch een beeld vormen van de situatie op televisie en de individuen die

daar een rol in spelen. Dit idee wordt bevestigd door Entman & Herbst (2001). Op een selectieve manier benadrukken ze elementen uit de tekst, maar laten ze het grootste gedeelte achterwege. Het huidige mediasysteem werkt dit in de hand, omdat het proces van framing daar op dezelfde manier verloopt (Entman & Herbst, 2001: 204).

Wat dat betreft zijn er parallellen te trekken met de *blasé attitude*, waar de stadssocioloog Simmel (1972) over schreef. Volgens hem had de urbanisatie grote gevolgen voor de manier waarop mensen betekenis herleiden uit hun omgeving. De stedelijke omgeving, die gevuld is met allerlei verschillende tekens en impulsen, zou mensen er toe dwingen om een semiotische filter te hanteren. En pas wanneer mensen de grote hoeveelheid aan betekenisindicatoren inperken, door zich vanuit een stedelijk psychologisch instinct louter te richten op de zaken die voor hen belangrijk zijn, wordt het mogelijk te leven in de drukte en de hectiek van de stad. Dit is ook het geval bij de zappende kijker. De 21^e eeuwse televisiekijker is niet iemand die zich onderwerpt aan de grote hoeveelheid tekens die voortvloeien uit politieke journalistiek; het is juist iemand die de neiging heeft om zichzelf meester te maken over de semiotische context.

Deze houding is gefundeerd in een geloof in de waarheid van het eigen perspectief. Op den duur ontstaan getrainde ogen waardoor de inhoud van een tekst snel gekanaliseerd kan worden, en van daaruit ontstaat de mogelijkheid om op een actieve wijze betekenis te geven aan een tekst. Volgens de *anchoring*-theorie van Moscovici (1983) bestaat de mogelijkheid dat zaken die niet geclassificeerd en herkend worden, gezien worden als vreemd, niet-bestaand en tegelijkertijd bedreigend (Moscovici, 1983: 29-30). Ook dit is een verklaring voor het kijkgedrag en het relatief gemakkelijk opzij kunnen schuiven van zware politieke materie. In een recent artikel waarschuwt Colletta (2009: 866) dan ook voor het gevaar van de *savvy* kijkervaring. Volgens haar ondermijnt de contemporaine situatie van postmoderne televisie de 'seriusheid van betekenis in cultuur, waardoor alles vervalt in pastiche.' Dit is, met het oog op de toekomst, een grote uitdaging voor de politiek.

5.5 Symbolische structuren en onderscheidingsmechanismen

De eerste pagina's in deze analyse lieten zien dat wanneer mensen naar politieke interviews op televisie kijken, ze over een hoge mate van reflexiviteit beschikken. Rondom politieke items wordt regelmatig 'een spelletje gespeeld', zo werd door de respondenten aangegeven. Daarbij gaven velen aan dat ze vonden dat er een vorm van ontlokkende journalistiek wordt gebruikt, die in hun ogen wordt beschouwd als een verwerpelijke vorm van journalistiek. Tegelijkertijd echter gaf men te kennen dit soort journalistiek wel aantrekkelijke televisie teweegbrengt. Hiermee toonden de

respondenten aan dat ze zich tijdens het kijken van televisieprogramma's niet alleen bewust zijn en betekenis geven aan de inhoud en aan datgene dat daadwerkelijk letterlijk op dat moment gezegd wordt; ook zijn ze op de hoogte van het format, waar binnen het politieke vraaggesprek zich manifesteert, evenals de gebruiken, voordelen en nadelen die daarmee gepaard gaan.

Sommige respondenten gaven expliciet aan dat dit tot gevolg heeft dat ze televisie kijken met een zekere reserve. Ze weten op zulke momenten door 'het spelletje' heen te prikken, en uiten dit soms met ongenoegen naar andere televisiekijkers in hun omgeving. Met het oog op de theorie van Hall (1980) blijkt hieruit dat er sprake is van negotiated reading, dat soms zelfs neigt naar de variant van opposition reading (waarbij men zich keert tegen zowel het verwerpelijke gedrag van de journalist als dat van een politicus). Interessant hierbij is dat men, ondanks het afkeuren van beide vormen van gedrag, in sommige gevallen blijft kijken naar deze programma's. Zoals eerder aangegeven: het spelletje levert immers gemakkelijke televisie op. Sommige televisiekijkers geven daarmee een hogere prioriteit aan vermaak dan aan een verantwoorde vorm van journalistiek of politieke performance. Twee respondenten zeggen hierover:

"Het blijft natuurlijk ook wel tv. **Ja, maar hoe bedoel je dat: 'Het blijft tv'? Wat bedoel je dan met tv?** Het moet wel een beetje sensatie zijn natuurlijk. Er moet wel wat gebeuren." (Denise, vrouw, 22 jaar)

"Al vind ik sensatie wel een beetje een te zwaar woord. Het blijft media, dus het moet vermaken, dus daarom is het niet pure informatie. **Het blijft media dus het moet vermaken? Dus vermaak is inherent aan media, dat móet?** Ik denk dat vermaak best wel inherent is aan media ja, behalve dan misschien bij pure informatieve programma's als het NOS JOURNAAL, of zoals integrale debatten. Zodra het belang van mensen vermaken erbij komt kijken, dan is de informatie al onzinnig geworden voor mij." (Charlie, man, 23 jaar)

Deze respondenten maken duidelijk dat televisie een bepaalde mate van vermaak bevat of zelfs dient te bevatten; anders *gebeurt* er niks. Tegelijkertijd leidt een nadruk op amusement er toe – zo denkt althans de onderste respondent – dat de informatievoorziening van televisie daarmee afneemt, of in elk geval de geloofwaardigheid daarvan. Vermaak en informatie zijn voor hem met andere woorden twee zaken die niet of nauwelijks te verenigen zijn.

De kijkervaring verandert echter structureel op het moment dat deze reflexiviteit afneemt. Het actief dan wel passief televisiekijken lijkt voor een groot deel de manier te bepalen waarop mensen betekenis geven aan politiek op televisie. Dit is te lezen in de paginavullende passage verderop (regel 9-13). De *default mode* waarop mensen de politiek op televisie percipiëren lijkt daarmee kritisch, en vooral kritisch op de politiek. Vanuit de analyse over de resultaten stel ik dat deze kritiek zelfs toeneemt op het moment dat men afstand neemt van de televisie en men zich gaat begeeft in het bijzijn van anderen. Veel respondenten hebben namelijk aangegeven dat ze, buiten de televisie om, in hun interactie met anderen kritisch zijn over politiek. Dit wordt onder meer expliciet aangegeven in het interview op de volgende pagina. Een andere respondent vertelt binnen dit kader dat ze zich

precies om die reden stoort aan dit sociale mechanisme. Volgens haar laten mensen in haar omgeving zich te snel kritisch uit over de politiek:

"Ik vind wel dat er echt heel veel kritiek op de politiek is. En dat vind ik ook wel een beetje zeurderig. Het is wel een soort publiek thema geworden, een soort NS, waar iedereen altijd op zeikt. **Ok. Hoe merk je dat dan?** Nou ja, gewoon, bijna niemand heeft volgens mij vertrouwen in de politiek. En er wordt heel veel gezeurd. Bijvoorbeeld over Balkenende werd echt heel veel gezeurd. Hij kreeg echt alleen maar kritiek over zich heen. En, ja dat vind ik een beetje makkelijk of zo. **Wanneer merk je dat dan in je eigen leven? Wanneer komt dat ter sprake?** Sowieso heel veel in de media ook, maar ook gewoon mensen om je heen. Je vrienden en zo." (Manon, vrouw, 23 jaar)

De manier waarop mensen betekenis geven aan de politiek is dynamisch. Het is niet los te zien van de sociale omgeving waar mensen deel van uitmaken. Interacties hebben het sociale vermogen om een afgewogen, reflexieve en onderhandelende definitie om te buigen. Dit sociale mechanisme wordt uitvoerig geïllustreerd op de volgende pagina. Hier is een passage te lezen uit een *focus group discussion* met drie jongere respondenten. Op het eerste gezicht kan het misschien uitzien als een langdradig citaat, maar tijdens het lezen ervan zal heel goed zichtbaar worden hoe en welke sociale mechanismen een rol spelen bij betekenisgeving onder televisiekijkers.

1 **I: Soms heb je wel eens zo'n situatie op tv, dan stelt een journalist een vraag waar een politicus met 'ja' of 'nee' op**
2 **moet antwoorden. En dan merk je dat een politicus daar vaak niet meteen direct op in gaat maar een open**
3 **antwoord geeft. Wat denken jullie dan? Is er dan op dat moment een verkeerde vraag gesteld door de journalist of is**
4 **het dan meer de politicus die om de vraag heen probeert te draaien? Wat is jullie gevoel daarbij?**

5 S: Nou, als ik gewoon even eerlijk naar mezelf kijk, dan is het vaak zo dat ik denk: 'Och, daar heb je
6 hém weer.' Dus dan kijk ik meer naar de politicus dan naar de journalist.

7 **I: Maar hoe kan dat? Want dat vind ik wel interessant, want je wéét eigenlijk van dat het een rare vraag is van die**
8 **journalist, maar toch denk je op dat moment van: 'Tss, die politicus...' Hoe kan dat?**

9 S: Ja! Nou ja, ik weet ook, zoals nu, dan ga je er ook echt over nadenken zeg maar. (...) Maar als jij
10 gewoon je televisie aan hebt staan, als ik 's ochtends dat even op zet, met m'n half slaperige kop,
11 dan ga ik niet zo snel denken van: 'Oh, wat stelt die journalist slechte vragen', maar 'Oh, daar heb je
12 hem weer met zijn politiek geleuter.' Dan heb ik meer negatief gevoel bij de politiek dan bij de
13 journalist.

14 **I: Maar hoe kan dat, dat je er normaal gesproken dan zeg maar zo naar kijkt?**

15 S: Ja, omdat die langer aan het woord is dan of zo.

16 D: Ja, ik denk dat het gewoon een vooroordeel is over politici. Wat ik al zei: 'Oh daar heb je dat
17 geleuter weer.'

18 **I: Maar waar komt dat dan vandaan, en hoe komt het dat jullie dat overnemen?**

19 D: (...) Maar het is ook, het wordt nooit neergezet als een hip beroep. Ook werken voor de overheid,
20 het is niet echt hip. En ja die mensen, die worden ook niet als hippe personen neergezet.

21 S: Ja en nou als ik gewoon naar mezelf en mijn omgeving kijk. Wanneer dat er over politiek gepraat
22 wordt, dan is het toch vaak met een beetje een kritische, een sarcastische ondertoon.

23 J: Het is ook altijd aanvallend. Het is nooit: 'Oh politici, dat hebben jullie goed gedaan.' Nee, het móet
24 goed zijn, is het een keer niet goed, dan hang je, zeg maar.

25 **I: Maar toch, we praten hier nou over, dus jullie zijn je hier eigenlijk van bewust dat dat allemaal speelt. Maar is het**
26 **dan toch zo dat je het dan toch doet?**

27 S: Ja, je weet hoe het echt zit, maar toch denk je anders.

28 D: Nou ja, ik denk dat mensen ook wel zoiets hebben van: 'Als ik gewoon instem, met wat iemand
29 zegt. En als ik het er compleet mee eens ben' – zeker met een politicus, wat eigenlijk al niet te doen
30 is, om het daar compleet mee eens te zijn, omdat die natuurlijk het algemeen belang moet
31 vertegenwoordigen, wat ook al bijna niet te doen is – je wil het toch wel automatisch direct er even
32 tegen in gaan. (...)s

33 **I: Ok want als je het dus even andersom zou doen he, als je dus juist even zou zeggen van: 'Nou, ik vind eigenlijk dat**
34 **hij het heel goed gedaan heeft.' Hoe zou je omgeving daar dan op reageren?**

35 D: *Een beetje raar.*

36 J: Dat zouden ze *apart* vinden.

37 D: Dan zouden ze denken dat ik *geen mening* heb.

38 J: *Het is hip om kritisch te zijn.*

39 S: Ja, ja dat denk ik ook wel.

40 **I: Dan zouden ze denken dat je geen mening hebt? Maar je zegt toch juist: 'Ik vind dat juist goed.'**

41 D: Ja, maar ze zouden dan denken dat je geen mening hebt. Dat je dan gewoon meeloopt met hem.

42 J: Dat je te makkelijk te beïnvloeden bent, dat je valt voor zijn –

43 S: Ja, kijk nu bijvoorbeeld maar naar die tijdschriften, daar staat dan zo'n column, of zo'n kopje van:
44 'Wat vind jij nou van de politiek?' of 'Wat vind je van dit en dit standpunt?' En dan wordt het aan de
45 normale, gewoon aan de normale winkelende persoon, of aan de normale scholier gevraagd. En
46 zelfs die, dan heb je verschillende leeftijdscategorieën, maar ze hebben allemaal een kritische
47 ondertoon. *Als je het leest, dan staat er nooit een keer van: 'Oh ik ben er helemaal blij mee.'*

48 D: Ja, maar het wordt je ook aangeleerd.

49 S: Daarom. Misschien door de maatschappij, door wat je ziet. Kijk, PAUW EN WITTEMAN, kritisch. In
50 die boekjes, de normale mens is kritisch. Je neemt het over, dat patroon. Ik denk dat onbewust, dat
51 dat gebeurt. Ik denk dat je dat niet eens bewust doet, dat je dat overneemt. De heersende leer is
52 dat gewoon. (...) En wat ik al zei, als je er dan ineens wel mee eens bent: 'Hè?' Dan krijg je dat
53 effect. (...) Maar gewoon in het dagelijkse leven, dan geef ik toe, dat ik eerder negatief naar de
54 politicus zal kijken dan naar de journalist. Maar ik zeg niet dat ik me er door laat leiden bewust,
55 maar onbewust doe je het toch.

56 J: Maar dat is het precies. Want ik denk echt dat ik het beter weet, maar ik vind het niet interessant
57 genoeg om me er dan maar in te gaan verdiepen.

58 D: Maar weet je, *ik denk ook dat mensen bang zijn, dat als ze niet kritisch zijn, dat ze saai zijn.*

Eerder in de analyse werd beschreven hoe de logica van de common sense, met de daarmee gepaard gaande simplificaties, ingezet kan worden als tegenpool van de logica van politici. Deze passage uit een interview lijkt echter aan te tonen dat het contrast tussen politieke en alledaagse logica nog een stap verder gaat: de respondenten beschrijven dat een kritische houding ten opzichte van de politiek zelfs onlosmakelijk als vaststaand gegeven *in* de common sense verweven is. De regels 35 tot en met 39 maken hierbij duidelijk dat de manier waarop mensen betekenis geven aan politiek gepaard kan gaan met een zekere sociale wenselijkheid. Maar ook is te lezen, vanaf regel 53, dat de respondenten zich op zulke momenten niet bewust zijn van dit sociale mechanisme. Een verklaring hiervoor is dat de houding ten opzichte van de politiek alomtegenwoordig is en wordt daarom voor lief wordt genomen. Dat wordt overigens onderstreept in de regels 43 tot en met 47, waarin een respondent vertelt dat het discours voor haar gevoel vooral kritische houdingen ten opzichte van de politiek weergeeft. Dit laatste is geheel in lijn met de eerder beschreven *Interaction Ritual Chains*-theorie van Collins (2004), die het verband beschrijft tussen processen van groepsvorming en emotionele en subcognitieve gevoelens.

Daarnaast haakt dit sociale mechanisme in op de theorie van Elias & Scotson (1994) in *The Established and The Outsiders*. De gevestigde groep (die in dit geval gezien kan worden als 'het volk', 'de sociale omgeving' of zelfs 'het dagelijkse leven') bepaalt de symbolische structuur, van waaruit een hiërarchische categorisering voortkomt. Dat dit kan ontstaan vanuit een dynamiek van onderscheiding en distantiering van andere symbolische structuren, bewijst de theorie van Bourdieu. De symbolische structuren zijn vervolgens weer te ontleden in verschillende herkenbare elementen en indicatoren, zoals taalgebruik of common sense-logica. De volgende uitspraak laat zien hoe common sense en de theorie van de gevestigden en de buitenstaanders samenvallen:

"Overal zitten fouten in, overal zitten dingen in die niet goed zijn. (...) Je bent echt een kneus als je daar aan voorbij gaat, als je niet kritisch kijkt." (Julia, vrouw, 21 jaar)

De woorden van deze respondent laten wederom een vorm zien van praktische alledaagse kennis: overal zitten fouten in. Hieruit zou zowel gesteld kunnen worden dat dit door velen gedeelde kennis is; als wel dat er zelfs van mensen verwacht wordt om over deze kennis te beschikken en uit te gaan van dit axioma. Dat is op te maken uit de laatste zin van de respondent. Wie deze common sense niet deelt, beschikt over een andere logica dan de gevestigde groep en wordt gemarginaliseerd.

Uitgaande van deze processen van groepsvorming en de structuren van machtsverhoudingen kan common sense gezien worden als dominante ideologie. De respondent laat weten uit te gaan van een dergelijke optiek, door te stellen dat overal fouten in zitten. Eerder kwam echter aan het licht hoe de respondent Toos zich juist op een andere manier refereerde aan haar praktische kennis.

Volgens Toos wordt de werkelijkheid namelijk gekenmerkt door zijn eenvoud. We zien daarmee dat common sense ook een interessante spanning met zich mee kan brengen.

Bij het analyseren van vooroordelen (regel 16-17 in het paginavullende interview), in dit geval gericht op politici, is het daarom belangrijk dat er niet alleen naar de media gekeken wordt; minstens zo essentieel zijn de achterliggende groepsprocessen en de subcognitieve sociale gevoelens die daarbij horen. Sociale interactie hebben immers het vermogen om de reflexieve gedachten die een individu heeft, te verbuigen. Dit vanuit een drang om overeenstemming te vinden en te houden. Het zou even fascinerend als verontrustend zijn dat beeldvorming door dergelijke processen wordt bepaald zelfs wanneer alle of het merendeel van de deelnemers van een interactie (los van de interactie) een positief (of positiever) beeld hebben van een politiek item. Vanuit deze optiek zou er zelfs getwijfeld kunnen worden aan statistische cijfers, die gericht zijn op vertrouwen in de politiek.

Sociale verschijnselen als interacties met peers, illusio en common sense lijken fenomenen die zo diepgeworteld zijn in de werkelijkheid dat ze in het dagelijkse leven niet opvallen. Desalniettemin bepalen deze voor een uitermate groot deel de manier waarop we ons gedragen, ons in het bijzijn van anderen positioneren en de manier waarop we betekenis geven aan de werkelijkheid. Dit is in lijn met het WRR-rapport *De Staat van Democratie*. Daarin wordt gesteld dat veel mensen vandaag de dag vaak beweren dat het oordelen van anderen over hen er helemaal niet toe doet, terwijl ze in werkelijkheid erg betrokken zijn bij de mening van anderen. Op deze manier ontstaat vaak een houding waarin men zich conformeert naar of verschuilt achter de groep, waarin men op dat moment omringd is (Pattyn, 2004: 206-207).

Een belangrijke conclusie van deze analyse is dat het daarmee niet alleen de massamedia zijn, die bepalen hoe televisiekijkers betekenis geven aan politiek en hoe politiek wantrouwen en cynisme ontstaat en in stand gehouden wordt. Een relevante factor binnen deze processen van betekenisgeving zijn sociale interacties en de structuren en verhoudingen die daar een rol in spelen. Een combinatie van mediatheorieën met sociologische theorieën blijkt een adequate verklaring te kunnen geven voor de manier waarop televisiekijkers betekenis geven aan politiek.

Conclusie

6.1 Een besmettelijke habitus

De analyse heeft een beeld gegeven van de manier waarop mensen anno 2010 betekenis geven aan politiek op televisie. Hierin werd veel aandacht besteed aan de mogelijke invloed van de journalistieke habitus en de rol van sociale processen. Mijn onderzoeksvraag was: *Hoe verhoudt de hedendaagse manier waarop politieke journalistiek wordt bedreven, zich tot de manier waarop televisiekijkers betekenis geven aan politici?* Nadat ik in de vorige hoofdstukken hedendaagse mediateksten heb geanalyseerd, evenals de interviews die ik gehad heb met televisiekijkers, zal ik in dit afsluitende hoofdstuk uitgebreid antwoord geven op de onderzoeksvraag. Ik zal deze beginnen met een conclusie over mijn analyse van de hedendaagse journalistieke cultuur.

In veel mediatheorieën die aan Nederland gerelateerd zijn, staat de transformatie van het mediaveld centraal. Verhoudingen tussen politiek en journalistiek zijn de afgelopen decennia structureel veranderd. Dit wordt door Brants (2002) schematisch ingedeeld in drie fasen: van schoothond-, via waakhond- naar Cerberus-journalistiek. Van politici wordt verwacht dat ze steeds vaker langskomen in televisieprogramma's. Opmerkelijk is de buigzaamheid van de toon van deze gesprekken met politici. Waar het ene moment nog luchtig met een politicus wordt gesproken over triviale zaken, kan even later plots een kritische opmerking opdoemen, die een politicus dient te pareren.

Dit kan gezien worden als een bevestiging van de postmoderne Cerberus-journalistiek. Er is geen dominante houding (al hebben veel vragen en opmerkingen een kritische aard), maar eerder een veelheid aan verschillende houdingen die snel en vloeiend op elkaar volgen. De interviewconstructie met een tafelheer, zoals dat het geval is in *DE WERELD DRAAIT DOOR*, is hiervan een exponent. Van politici wordt op zulke momenten verwacht dat ze op zulke momenten zowel communicatief sterk zijn tegen de mildere en meer rationele vragen van de presentator, als van de felle en meer geëmotioneerde uitbarstingen van de tafelheer. Een gesprek kan daardoor soms al snel fungeren als een 'proeve van mediabekwaamheid' voor de politicus. Informatieve doeleinden van interviews dreigen daarmee ondergesneeuwd te worden.

Taalgebruik, simplificatie en ironie zijn drie terugkerende thema's in de interviewtechnieken. Het opmerkelijke van deze technieken is dat ze vaak ingezet lijken te worden om bewust onderscheiding aan te brengen tussen interviewer en politicus. Het is een mechanisme dat daarmee raakvlakken vertoont met de smaaktheorie van Bourdieu (1984), want de habitus van journalisten wordt gevormd door zich af te zetten tegen de habitus van politici. Zo bleek in de analyse dat journalisten soms bewust het taalgebruik van politici aanstippen, om het als subject te behandelen

en tegelijkertijd als vreemd of minderwaardig te bestempelen. Taalgebruik van politici is volgens hen dan 'niet om aan te horen' of heeft een vertaling of verheldering nodig. Ook met betrekking tot simplificatie zien we deze onderscheidingsstrategie. Dit vindt bijvoorbeeld plaats door erop te hameren dat politieke materie 'simpel' is, of door te vragen of politici in hun denkproces 'de nadelen eventjes vergeten zijn'. Journalisten proberen hierbij complexe en genuanceerde politieke uitspraken of kwesties te forceren naar duidelijke items, waarbij een beroep wordt gedaan op alledaagse logica. Het derde element dat toegepast wordt in het creëren van afstand, ironie, is iets dat universeel ingezet kan worden. Een grap, hoe eenvoudig ook, kan de spanning en het niveau van de discussie volledig doorbreken en de koers van de tekst naar zich toetrekken. Niet alleen maakte de media-analyse daarmee zichtbaar dat de journalistiek zich regelmatig wil positioneren als representant van het volk; zeer belangrijk in dit proces van positionering is het distantiëren van de politiek en de politieke habitus.

Bezien vanuit de kritische discours theorie zou daarom het gevaar kunnen bestaan dat deze habitus overgenomen wordt door televisiekijkers. Bij het analyseren van de uitspraken van respondenten viel desalniettemin op dat zij bewust en reflexief omgaan met mediateksten. Er wordt niet alleen kritiek gegeven op de performance van politici, maar ook op de journalisten en hun ondervragingstechnieken. Het perspectief van televisiekijkers is dan ook zeker niet altijd (volkomen) aan de journalistiek gedetermineerd. Ook is het niet zo dat er stelselmatig gekozen wordt voor een van de twee partijen (politicus of journalist), om van daaruit met betrekking tot betekenisgeving een beroep te doen op binaire opposities. De verwerking van de mediatekst gaat een niveau hoger, zo is gebleken uit de interviews. Soms verwerpt men juist beide kampen waardoor de neiging ontstaat om mediateksten ernstig te relativiseren. Wat dat betreft kan dit onderzoek gezien worden als een bevestiging van het encoding/decoding-model van Hall (1980), met een kleine kanttekening. De ervaren en reflexieve kijker van de 21^e eeuw is namelijk ook in staat om te onderhandelen op een hoger niveau dan de inhoud van de tekst. Zo vindt er ook onderhandeling plaats met de tekstuele structuur, het narratief en de formules van de televisieprogramma's.

Interessant is echter dat dit de kijkers niet ontmoedigt om deze programma's te volgen. Het 'toneelspelletje' van een talkshow blijkt voor hen ook aantrekkelijk, zelfs als er een steeds terugkerende herhaling van zetten is. Dit haakt in op wat eerder is beschreven in de conclusie. Informatie en inhoud is minder belangrijk geworden, het gaat om de interactie en hoe de politicus zich daarin manifesteert. Hoe serieus de programma's ook kunnen ogen, politieke journalistiek is voor kijkers zeker ook entertainment. En toch, ondanks de hierboven beschreven hoge mate van reflexiviteit, blijkt dat veel kijkers – in de manier waarop ze betekenis geven aan politiek – in het spoor lopen dat door journalisten voor hen hebben aangelegd. De hypothese - *De manier waarop televisiekijkers betekenis geven aan politiek is sterk afhankelijk van de manier waarop politieke*

journalistiek wordt bedreven – kan op basis van deze analyse dan ook met enige voorzichtigheid worden aangenomen.

De habitus waarmee televisiekijkers de politiek benaderen, wordt namelijk ook ingekleurd door een distantiering op het gebied van taalgebruik, simplificatie en ironie. Zo bleek onder meer uit de resultaten van de *news writing exercise* dat de respondenten niet alleen het politieke jargon herkennen, maar dit zelfs ook verbaal weten te reconstrueren. Ook lieten veel respondenten, vooral ouderen, zich cynisch uit over het taalgebruik van politici. Ze zien de politieke wereld ‘wel praten en praten, maar niks zeggen’, zo verwoordde een respondent. Taalgebruik is daarom ook voor televisiekijkers een belangrijk element binnen het op politici gerichte semiotische proces. Met betrekking tot simplificatie is de common sense-logica uitermate belangrijk. Zo wordt er soms een beroep gedaan op spreekwoorden of *practical knowledge*. Maar daarnaast speelt het gegeven dat ze ervaringsdeskundige zijn, binnen het terrein waar de politieke kwestie op in gaat, een essentiële rol. Ook dit laatste duidt op onderscheiding: een politicus zien ze als een buitenstaander die van bovenaf - en niet van binnenuit - invloed uitoefent op *hun* wereld. Het derde element waarmee afstand gecreëerd wordt, ironie, was ook te herkennen in de uitspraken van de respondenten. Vaak hebben deze – net als bij de journalisten – betrekking op de randzaken rondom politici, de presentatie in de media of privéaangelegenheden.

6.2 Het belang van de sociale laag

Cruciaal in dit distantiëringproces van televisiekijkers zijn de sociale interacties in het dagelijkse leven. Het televisiekijken alleen is namelijk niet voldoende voor gemeenschapsvorming, zo werd beschreven in het theoretisch kader (Collins, 2004). Uitermate belangrijk zijn de besprekingen met *peers* die daarop volgen. Door deze gesprekken met anderen merken televisiekijkers dat ze een onderlinge gedeelde blik hebben op politiek. Vanuit dit collectieve perspectief wordt de politiek gedefinieerd en gecategoriseerd als een buitenstaander en soms cynisch besproken. Politieke uitspraken worden bijvoorbeeld gedegradeerd tot ‘geleuter’ en politici tot ‘zakkenvullers’.

Een essentiële factor die dit onderscheidingsproces versterkt is de drang tot superioriteitsgevoelens onder televisiekijkers, of in ieder geval de behoefte de *illusie* te hebben beter te zijn dan de ander. ‘Een ander’ die in dit geval gezien kan worden in het licht van groepen, de buitenstaanders: politici. Het onderscheidingsmechanisme van televisiekijkers en journalisten en de daarbij horende habitus, kan een dusdanig sterk vermogen krijgen dat het de symbolische structuur volledig kan doen kenteren. De deskundige politici zijn dan niet meer de partij die de logica van het politieke veld bepalen; dat wordt dan gedaan door de gemarginaliseerden, en dit wordt steeds

opnieuw bevestigd in hun micro-interacties met anderen, gestimuleerd en geïnspireerd door mediateksten, waardoor deze symbolische structurering op den duur verwordt tot een tendens. Zo leidt een synchrone habitus van de journalistiek met de burgers er toe dat deze cynische common sense-positie zich stabiliseert. Dit mechanisme werkt ook de andere kant op: wanneer mensen tot een bepaalde groep willen behoren, gaan ze proberen zich te synchroniseren naar de voorwaarden voor de groepsvorming. Er zou gesteld kunnen worden dat dit de kiem is voor het ontstaan van habitusvorming. Betekenistoekenning aan mediateksten, van waaruit de wantrouwende invulling van burgerschap ontstaat, kan daarmee gezien worden als een collectieve ervaring. Dit overlapt de theorie van Dahlgren (1995: 135), die schrijft dat de identiteit die een groep zichzelf toedicht, een bepalende rol speelt in de vorming van burgerschap.

Door zich te beroepen op taalgebruik, simplificaties en ironie wordt de politieke wereld er een die burgers en journalisten naar hun hand kunnen zetten. Complexe en genuanceerde uitspraken van politici en deskundigen zijn in zo'n sociale context volkomen gedevalueerd en kunnen met behulp van alledaagse kennis en humor opzij geschoven worden. Maar ook vindt er een semiotische waardevermindering van de politieke tekst plaats in het onderhandelingsproces door de lezer. Met minimale beleidsinhoudelijke kennis van zaken blijken televisiekijkers toch in staat beoordelingen over politici te maken. Uit de analyse over de interviews werd duidelijk dat er op een instinctieve wijze een oordeel over politici kan worden geveld. Dit kan gezien worden als de voelspriet van een postmoderne burger, die in het semiotisch exces (Baudrillard: 2001) precies weet waar hij op moet letten. Uit deze selectie van betekenisindicatoren kan een televisiekijker achterhalen of hij een politicus moet geloven of niet. Ook deze tendens is weer op logische wijze gerelateerd aan de toenemende nadruk op mediaperformance, en de afnemende nadruk op politieke argumentatie.

Kijkende naar de wetenschappelijke contributie van dit onderzoek kan er een interessante aanvulling worden voorgesteld op de theorie van Hall. Onderhandelingsprocessen onder televisiekijkers blijken niet alleen plaats te vinden over de inhoud van een tekst, maar ook over de structuur ervan. De analyse toont aan dat de *kijkvaardigheid* van televisiekijkers toeneemt en ik denk dat er sprake van een structurele ontwikkeling. Men raakt door de decennia heen steeds meer getraind in de manier van kijken naar programma's, zo is mijn stelling. De manier waarop mensen betekenis geven aan televisieprogramma's zal langzaam gaan plaatsvinden op het niveau van *super-reflexiviteit*.

6.3 Maatschappelijke reflectie

Het is opmerkelijk – hoewel geheel in lijn met de theorie van Elias & Scotson (1965) – dat de politiek deze symbolische orde heeft geïnternaliseerd. Cynische kritiek van burgers, al dan niet verwoord langs de weg van de journalistiek, wordt in de media ‘gewoon’ serieus genomen, zo blijkt uit de media-analyse. Het geeft aan dat het de media en de burgers zijn - de distributeurs en de ontvangers van politieke informatie - die zich voortdurend aan elkaar spiegelen en daardoor in deze jaren samen met de scepter van de symbolische macht zwaaien. De politiek staat in dit veld daar tegenover en moet terrein toegeven. Want steeds meer lijkt er te gelden dat degene die in eenvoudige en heldere taal spreekt, die simplificaties inzet en die ironisch kan zijn, ook degene is die overwint. Medialogica (RMO, 2003) en common sense-logica vallen steeds meer samen. Het zijn tijden waarin het geloof in eenvoud en de semiotische kracht van practical knowledge als belangrijk wordt geacht.

Politiek wantrouwen lijkt tegelijkertijd te worden gecultiveerd door een nauwe samenwerking van groepsprocessen met media. Een wezenlijk kenmerk van dit tweezijdige mechanisme is dat het in mijn optiek onbedoeld plaatsvindt. Het gaat om een *blind proces*: een ontwikkeling die het resultaat is van menselijke handelingen die berusten op verwachtingen over de handelingen van anderen, waarbij het uiteindelijke resultaat vaak door niemand verwacht of bedoeld is (De Swaan, 2005: 40). Het versterken van politiek wantrouwen en cynisme zal namelijk niet het hoofddoel zijn achter deze processen. Maar, dus waarschijnlijk zonder zich daar van bewust te zijn, versterken enerzijds de media en anderzijds de sociale gemeenschappen elkaars invloed en daarmee de corresponderende visie. Veel mediatheoretici waarschuwen daarom dat het functioneren van de democratie op het spel komt te staan (Neveu & Kuhn, 2002: 11-12; Sniderman & Theriault, 2004: 158). Door in te gaan op kleine misstappen van politici in hun mediaoptreden, is de pers volgens Patterson (1997: 453) in staat om ‘het goede te vergiftigen’. Een structurele afname van de vertrouwensband tussen politici en burgers zou daarmee essentiële omstandigheden van een effectieve democratie verstoren.

Het is mogelijk deze verstoring zelfs kan overslaan naar onderlinge discussies tussen politici in ‘hun eigen omgeving’, het parlement. Fallows (1996: 31) denkt dat dit cynisme het politieke veld structureel kan veranderen in een arena, waarin ambitieuze politici met elkaar strijden om de macht, in plaats van dat het een structuur is waarin collectieve problemen besproken worden. Ook de spanning tussen pers en politiek kan zeer vijandig worden, denkt Fallows. Het is mogelijk dat politici meer en meer manipulerende middelen gaan inzetten om hun boodschap voorbij de journalistieke linies te krijgen, terwijl de vastberadenheid onder journalisten toeneemt, om aan te stippen hoe hypocriet politici in hun ogen zijn (Fallows, 1996: 63). Het is daarom, met het oog op de komende jaren of zelfs decennia, even fascinerend als verontrustend om te zien waar deze ontwikkeling naar

toe leidt en wanneer en hoe deze zal worden stopgezet. Volgens de WRR (2003: 235) zitten de media in een sleutelpositie. Niet alleen kunnen zij gezien worden als onderdeel van de huidige problematiek, maar ook kunnen zij als invloedrijke institutie de koers doen kenteren.

Ik begon de media-analyse met een verwijzing naar de theorie van Street (2004). Hij maakt in zijn weergave van de actuele politiek een onderscheid tussen twee soorten *celebrity politics*: CP1 en CP2. Onder CP1 verstaat hij – zo is eerder beschreven – de trend waarin politici steeds vaker in entertainmentprogramma's optreden om aan het publiek hun niet-politieke kanten te laten zien. CP2 daarentegen zijn personen die gebruik maken van hun publieke bekendheid buiten de politiek, en die deze vervolgens benutten in het politieke circuit. Hoewel deze laatste categorie in het artikel van Street wordt beschouwd als een negatieve impuls binnen de democratie, zie ik daarin mogelijkheden ook voor de toekomst van de politiek.

Er kan mijns inziens namelijk zeker ook op een positieve manier nagedacht worden over de toenemende rol van charisma. Omdat het optreden van de politiek in de media steeds belangrijker wordt voor politiek succes, zouden nieuwe organisatorische structuren wenselijk kunnen zijn. Dat geldt niet alleen voor politieke partijen, maar ook voor de regering. Zo bezit de minister-president vandaag de dag namelijk twee functies. In de eerste plaats is dit de ambtelijke functie als leider van het kabinet, waarbij politieke deskundigheid centraal staat. Maar in de tweede plaats, moet de politieke boodschap ook met een aangepaste overtuiging 'verkocht' kunnen worden aan het publiek. In mijn ogen gaat het hier om twee verschillende logica, die in principe maar moeilijk te verenigen zijn voor één individu. Mensen willen vandaag de dag niet alleen een politiek waar ze achter staan, net zo belangrijk is dat ze vanuit hun eigen logica overtuigd willen worden en daarin kunnen geloven. Het gaat al om al om een werkwijze waarin ideeën met identiteiten gecombineerd worden. *Mediageniciteit* is in deze veranderde triade van politiek, media en burgers een cruciale voorwaarde: het publiek wil een persoon die weet welke camera aan staat.

Oplossingen kunnen liggen langs de weg van de media, maar ook op het politieke vlak. Structurele veranderingen zijn in elk geval noodzakelijk want de besmettelijke habitus - en het groeiende politiek cynisme en wantrouwen dat daaruit voortvloeit - zal de bestuurlijke stabiliteit van de samenleving alles behalve goed doen.

Suggesties voor vervolgonderzoek

In deze scriptie heb ik onderzoek gedaan naar de manier waarop de houding van televisiekijkers naar politici ontstaat en wat de invloed van de journalistiek daarin is. Aanvullend onderzoek zou zich kunnen richten op het ontstaan van de journalistieke habitus. In dit onderzoek zou dan vooral de nadruk kunnen komen te liggen op de manier waarop journalisten zich laten inspireren door het idee dat zij hebben van de politieke houding van televisiekijkers. Ook hier zijn in mijn ogen diepte-interviews een uitstekende manier om te onderzoeken of en hoe deze beeldvorming van journalisten een rol speelt in hun eigen gedrag. Als uit dat onderzoek blijkt dat de habitus van journalisten daar mede afhankelijk van is, zou dat betekenen dat er sprake is van een dialectisch verband tussen de habitus van journalisten en televisiekijkers. Omdat oorzaak en gevolg wegvallen, zou in dat gesproken kunnen worden van kruisbestuiving, of een ‘wederzijdse besmetting’. De veldtheorie biedt hierbij een theoretische verklaring en laat zien dat het gedrag complexer is en dieper gaat dan het individuele niveau. Gedrag is volgens Bourdieu (1984) namelijk voor een groot deel een uitvloeisel van grote structuren. Interessant is dat het journalistieke veld volgens Bourdieu (1998) - meer dan andere velden van culturele productie - afhankelijk is van externe krachten. Hij beweert zelfs dat het nog sterker gebonden kan zijn aan de sancties van de markt en aan populariteit, dan het veld van de politiek (Bourdieu, 1998: 63).

Binnen het thema van deze scriptie zijn er ook op methodologisch vlak nog suggesties voor vervolgonderzoek. Een hiervan is onderzoek op etnografische basis. Volgens Wacquant (2002: 6) raakt sociaal wetenschappelijk onderzoek pas echt daadwerkelijk de kern van sociale mechanica, wanneer er *ethnopraxis* wordt bedreven. Het belangrijkste nadeel – en daarom heb ik onder meer voor interviews gekozen – van deze methode is echter dat deze aanpak een lange veldwerkperiode vereist. Als methode van dergelijk onderzoek zou ‘opgetrokken’ kunnen worden met een specifieke groepen televisiekijkers om op den duur een ‘insider in de groep’ te worden. De taak voor de onderzoeker is vanuit die positie te voelen hoe en welke groepsprocessen en -structuren een rol spelen op betekenisgeving (Parker, 1992: 124). Vaak levert zulk onderzoek prachtige en zeer betekenisvolle resultaten op. Lull (1990) bevestigt dat met etnografie de dagelijkse wereld van sociale groepen begrepen kan worden, alsmede hun patronen van interpersonele communicatie en hun gebruik van de massamedia (Lull, 1990: 31). Bovendien zou in een dergelijk onderzoek ook de fysieke component van sociale interacties aan bod kunnen komen. Dit is een kant van onderzoek die vaak nog onderbelicht wordt gelaten, maar een cruciale betekenisindicator kan zijn binnen het onderzoek.

Als thema's zou er intensief kunnen worden gelet op de (eventueel onderscheidende) rol van kleding, fysieke houding, gewoonten, rituelen, jargon, dialect, spreekwoorden en common sense.

Ook kan de theorie van binnen- en buitenstaanders uitermate goed 'getest' worden in een dergelijk onderzoek. Mogelijk ontstaan er, tijdens het uiten van een contrasterende houding of perspectief, schaamtevolle gevoelens of 'emotionele pijn' (Lemke, 1995: 132). Ook een etnografische studie is wat dat betreft een uitstekende mogelijkheid voor vervolgonderzoek.

Literatuurlijst

- Bardoel, J. 2004. Macht zonder verantwoordelijkheid? Media, mediabeleid en de kwaliteit van de openbare informatievoorziening. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap* 32 (1), 79-99.
- Baudrillard, J. 2001. The precession of simulacra. In: M. Durham & D. Kellner (red.). *Media and cultural studies. Keywords*. Oxford: Blackwell, 521-549.
- Becker, M. 2000. Wat hebben de media ons te zeggen? In: M. Becker (red.). *Massamedia, tussen informatie en emotie*. Nijmegen: Valkhof Pers, 69-80.
- Beer, P. de & Den Hoed, P. 2004. *Wat jij niet wilt dat u geschiedt...* Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bennett, W. 2005. *News: The politics of illusion*. New York: Longman (6^e herz. druk, 1e oorspr. uitgave 2001).
- Benson, R. 2006. News Media as a "Journalistic Field": What Bourdieu Adds to New Institutionalism and Vice Versa. *Political Communication* 23, 187-202.
- Beunders, H. & Muller, E. 2005. *Politie en Media. Feiten, fictie en imagopolitiek*. Zeist: Kerckebosch.
- Billig, M. 1991. *Ideology and Opinions. Studies in Rhetorical Psychology*. Londen: Sage.
- Blumer, H. 1969. *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Boorstin, D. 1964. *The Image: A Guide to Pseudo Events in America*. New York: Harper & Row.
- Bourdieu, P. 1972. Les Doxosophes. *Minuit* 1, 26-45.
- Bourdieu, P. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Londen: Routledge.
- Bourdieu, P. 1998. *Over televisie*. Amsterdam: Boom (vert.: R. Hofstede, oorspr. uitgave 1996).
- Bourdieu, P. 2000. *Pascalian Meditations*. Stanford: Stanford University Press.
- Brants, K. 2000. 'Double bind', of de ambivalente relatie tussen politiek en media. Leiden: Universiteit van Leiden.
- Brants, K. 2002. Opgejaagd door Cerberus. De moeizame mediatisering van de politieke communicatie. In: J. Bardoel et al. (red.). *Journalistieke cultuur in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 84-99.
- Brants, K. & Praag, P. van. 2007. From Accomodation to Professionalisation? The Changing Culture and Environment of Dutch Political Communication. In: R. Negrine, et al. (red.). *The Professionalisation of Political Communication. Changing Media, Changing Europe, Volume 3*. Bristol: Intellect, 97-110.
- Brants, K. 2008. Risico's, schandalen en publiciteit: De nieuwswaardigheid van een falende overheid. *Proces, Tijdschrift voor Strafrechtspleging* 87 (2), 47-55.
- Brink, G. van der. 2002. *Mondiger of moeilijker? Een studie naar de politieke habitus van hedendaagse burgers*. Den Haag: Sdu.
- Bryman, A. 2004. *Social Research Methods*. New York: Oxford University Press (2e herz. druk, 1e oorspr. uitgave 2001).
- Burawoy, M. 1998. The Extended Case Method. *Sociological Theory* 16 (1), 4-33.

- Capella J. & Hall Jamieson, K. 2007. Cognitive Bases for Framing Effects. In: R. Negrine & J. Stanyer (red.). *The Political Communication Reader*. Londen: Routledge, 181-186.
- Carey, J. 1992. *Communication as Culture: Essays on Media and Society*. Londen: Routledge.
- Colletta, L. 2009. Political Satire and Postmodern Irony in the Age of Stephen Colbert and Jon Stewart. *The Journal of Popular Culture* 42 (5), 856-874.
- Collins, J. 1992. Postmodernism and Television. In: R. Allen (red.). *Channels of Discourse, Reassembled. Television and contemporary criticism*. Londen: Routledge, 327-353.
- Collins, R. 2004. *Interaction Ritual Chains*, New Jersey: Princeton University Press.
- Dahlgren, P. 1995. *Television and the public sphere. Citizenship, democracy and the media*. Londen: Sage.
- Dekker, H. & Schyns, P. 2006. Politiek cynisme onder jongeren en de bronnen daarvan. In: P. Dekker (red.). *Politiek cynisme*. Driebergen: Synthesis, 60-82.
- Dekker, P. 2006. Cynismen tegenover de politiek in Nederland. In: P. Dekker (red.). *Politiek cynisme*. Driebergen: Synthesis, 35-48.
- Deuze, M. 2002. *Journalists in the Netherlands. An analysis of the people, the issues and the (inter-)national environment*. Amsterdam: Aksant.
- Dijk, T. van. 2009. Critical discourse studies: a sociocognitive approach. In: R. Wodak & M. Meyer (red.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. Londen: Sage, 62-86 (2e herz. druk, 1e oorspr. uitgave 2001).
- Elchardus, M. 2004. De schizofrenie van populaire politiek of hoe ernstig to zijn in een dramademocratie. In: M. Elchardus & J. Cohen (red.). *Democratie: retoriek, realiteit en toekomst. Over de rol van overheid, burgers en media*. Den Haag: WRR, 7-26.
- Elias, N. & Scotson, J. 1965. *The Established and the Outsiders. A Sociological Enquiry into Community Problems*. New York: Humanities Press.
- Emirbayer, M. & Johnson, V. 2008. Bourdieu and Organizational Analysis. *Theory and Society* 37 (1), 1-44.
- Entman, R. & Herbst, S. 2001. Reframing Public Opinion as we have known it. In: W. Bennett & R. Entman (red.). *Mediated Politics. Communication in the Future of Democracy*. Cambridge: University Press, 203-225.
- Fallows, J. 1996. *Breaking the News: How the media undermine the American democracy*. New York: Pantheon.
- Fantasia, R. 1995. From Class Consciousness to Culture, Action, and Social Organization. *Annual Review of Sociology* 21, 269-287.
- Garfinkel, H. 1966. *Studies in Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Gerbner, G. 1998 Cultivation Analysis: An Overview. *Mass Communication & Society* 1 (3-4), 175-194.
- Goffman, E. 1967. *Interaction Ritual. Essays in Face-to-Face Behaviour*. Chicago: Aldine.
- Goffman, E. 1981 *Forms of Talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Habermas, J. 1996. The Public Sphere. In: E. Marris & S. Thornham (red.). *Media Studies: The Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 91-97.
- Hall, S. 1980. *Encoding/Decoding*. In: S. Hall, et al. (red.). *Culture, Media. Language*. Londen: Unwin Hyman, 128-138.

- Hansen, A. et al. 1998. *Mass Communication Research Methods*. New York: New York University Press.
- Heritage, J. 2002. The limits of questioning: negative interrogatives and hostile question content. *Journal of Pragmatics* 34, 1427-1446.
- Hymes, D. 1974. *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Jensen, K. B. (red.) 2002. *A handbook of media and communications research. Qualitative and quantitative methodologies*. Londen: Routledge.
- Kern, M. & Just, M. 1997. How Voters Construct Images of Political Candidates. In: P. Norris (red.). *Politics and the press. The news media and their influences*. Londen: Lynne Rienner, 121-144.
- Kitzinger, J. 1994. The methodology of focus groups: the importance of interaction between research participants. *Sociology of Health* 16 (1): 103-121.
- Kress, G. & Hodge, R. 1979. *Language as ideology*. Londen: Routledge.
- Lang, K. & Lang, G. 2002. *Television and politics*. New Brunswick: Transaction.
- Lemke, J. 1995. *Textual Politics. Discourse and Social Dynamics*. Londen: Taylor & Francis.
- Lull, J. 1990. *Inside family viewing. Ethnographic research on television's audience*. New York: Routledge.
- Lodziak, C. 1986. *The Power of Television: A Critical Appraisal*. Londen: Frances Pinter.
- McChesney, R. 1999. *Rich Media, Poor Democracy*. Illinois: University Press.
- McManus, J. 1994. *Market-Driven Journalism. Let the Citizens Beware?* Thousand Oaks: Sage.
- Mills, S. 1997. *Discourse*. Londen: Routledge.
- Morley, D. 1980. *The 'Nationwide' Audience: Structure and Decoding*. Londen: BFI.
- Moscovici, S. 1983. The Phenomenon of Social Representations. In: R. Farr & S. Moscovici (red.). *Social Representations*. Cambridge: Cambridge University Press, 3-69.
- Negrine, R. 1996. *The Communication of Politics*. Londen: Sage.
- Neuman, R., Just, M. & Crigler, A. 1992. *Common Knowledge*. Chicago: University Press.
- Neveu, E. & Kuhn, R. 2002. Political journalism: mapping the terrain. In: R. Kuhn & E. Neveu (red.). *Political Journalism. New challenges, New Practices*. Londen: Routledge, 1-21.
- Parker, I. 1992. *Discourse Dynamics. Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. Londen: Routledge.
- Patterson, T. 1997. The News Media: An Effective Political Actor? *Political Communication* 14, 445-455.
- Pattyn, B. 2004. Identificatie, kritiek op het liberale mensbeeld en het verband tussen media en democratie. In: E. Engelen & M. Sie Dhian Ho (red.). *De staat van de democratie. De democratie voorbij de staat*. Amsterdam: University Press, 197-220.
- Philo, G. 1990. *Seeing and Believing. The Influence of Television*. Londen: Routledge.
- Philo, G. & Berry, M. 2004. *Bad News From Israel*. Londen: Pluto.

- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. 2003. *Medialogica. Over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek*. Den Haag: Sdu.
- Rachlin, A. 1988. *News as Hegemonic Reality. American Political Culture and the Framing of News Accounts*. New York: Praeger.
- Rendle-Short, J. 2007. Neutralism and adversarial challenges in the political news interview. *Discourse & Communication* 1 (4), 387-406.
- Schiller, D. 1981. *Objectivity and the News. The Public and the Rise of Commercial Journalism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Scholten, O. 2004. Als de leugen regeert, wie brengt haar dan in omloop? Media, overheid en het debat over waarden en normen. In: P. de Beer & C. Schuyt (red.). *Bijdragen aan waarden en normen*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 355-382.
- Simmel, G. 1972. *On Individuality and Social Forms*. Chicago: University Press.
- Sniderman, P. & Theriault, S. 2004. The Structure of Political Argument and the Logic of Issue Framing. In: W. Saris & P. Sniderman (red.). *Studies of Public Opinion: attitudes, nonattitudes, measurement error, and change*. Princeton: University Press, 133-165.
- Spitulnik, D. 1999. Media. *Journal of Linguistic Anthropology* 9 (1-2), 148-151.
- Street, J. 2004. Celebrity politicians. Popular culture and political representation. *The British Journal of Politics and International Relations*, 6 (4), 435-452.
- Swaan, A. de. 2005. *De mensenmaatschappij. Een inleiding*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Swaan, A. de. 2009. *De mens is de mens een zorg*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Talbot, M. 2007. *Media Discourse. Representation and Interaction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Theunissen, F. 2005. *Wat is nieuws? Tegenstellingen in de journalistiek*. Amsterdam: Boom.
- Vasterman, P. 2004. *Mediahype*. Amsterdam: Aksant
- Wacquant, L. 2002. *"Suffering Beings." Ethnography as Embedded and Embodied Social Inquiry*. Berkeley: University of California Press.
- Waveren, M. van. 2004. *Interviewen. Onthullend & Respectvol*. Bussum: Coutinho.
- Weizman, E. 2008. *Positioning in Media Dialogue. Negotiating roles in the news interview*. Philadelphia: John Benjamins.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. 2003. *Waarden, normen en de last van het gezag*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wijffjes, H. 2002. Haagse kringen, Haagse vormen. Stijlverandering in politieke journalistiek. In: J. Bardoel et al. (red.). *Journalistieke cultuur in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 18-35.
- Wijffjes, H. 2004. *Journalistiek in Nederland, 1850-2000. Beroep, Cultuur en Organisatie*. Amsterdam: Boom.
- Wilson, T. 2009. *Understanding media users: from theory to practice*. Oxford: Blackwell.

Ytreberg, E. 2002. Erving Goffman as a Theorist of the Mass Media. *Critical Studies in Media Communication* 19 (4), 481-497.

Zoonen, L. van. 2005. *Entertaining the Citizen. When Politics and Popular Culture Converge*. Oxford: Rowman & Littlefield.

Bijlage I Overzicht respondenten

Naam	Geslacht	Leeftijd
Ans	V	65
Charlie	M	23
Denise	V	22
Dorus	M	72
Eddie	M	23
Fleur	V	27
Jessica	V	22
Julia	V	21
Loek	M	65
Manon	V	23
Mien	V	73
Susie	V	23
Ties	M	67
Toos	V	69

Vragen bij fragmenten politieke reportage [journalist met politicus]

- Wat denk je dat er in dit fragment allemaal gezegd wordt?
(Vul het verhaal maar in.) Waar gaat dit gesprek over? Wat is het verloop van het interview. Wat wordt er gezegd door de politicus? Wat wordt er gezegd door de journalist? Is het een prettig gesprek of is er onenigheid? Waaroever? Wat is de conclusie van de journalist op het eind van het interview?
- Wat ging er eigenlijk voor het eerst door je heen toen je die politicus zag?
- In wie van deze twee kan je je meer vinden? Is dat altijd zo? Waarom?
- Wat vind je van de sfeer van het gesprek? Zou dat anders moeten? *Hoort* de sfeer tussen journalisten en politici op een bepaalde manier te zijn? Waarom?
- Wat vind je van datgene dat de politicus te zeggen heeft? Is dat een geloofwaardig verhaal?
- Als je zoiets ziet op televisie, hoe reageer je daar dan in je gedachten meestal op? Wat vind je van wat zo'n politicus/politica zegt? Geloof je hem/haar? Waarom (niet)? Waar heeft dat mee te maken?
- Wat vind je van het taalgebruik? Vind je dat dat past bij politici? (Zou dat anders moeten?) Zijn ze deskundig?
- Kan je jezelf er ook wel eens op betrappen dat je afgaat op het uiterlijk van een politicus?
- Vind je het goed wat de journalist gezegd heeft? Was hij kritisch genoeg? Moet de politiek flink aangepakt worden door journalisten of juist niet?
- Denk je dat journalisten politici altijd op deze manier benaderen? Waarom eigenlijk (niet)?
- Zoek je dit nieuws op? Trekken dit soort berichten je aandacht of interesseert het je niet zoveel? Waarom (niet)?
- Hoe belangrijk vind je dit soort nieuws? Waarom zou je dit als burger moeten zien?
- Doet dit soort nieuws wat met je? Denk je wel eens dat je het beter weet dan politici (of journalisten)? Bespreek je dat wel eens met anderen? Wat is dan de uitkomst?

Vragen bij fragmenten talkshow [bv. Pauw & Witteman]

- Kijk je wel eens naar Pauw & Witteman? Wat vind je van dat programma? Als daar politiek ter sprake komt, vind je dat dan saaier of juist ineens een stuk interessanter? Waarom?
- Wat denk je dat er in dit fragment allemaal gezegd wordt?
(Vul het verhaal maar in.) Waar gaat dit gesprek over? Wat is het verloop van het interview. Wat wordt er gezegd door de politicus? Wat wordt er gezegd door de journalist? Is het een prettig gesprek of is er onenigheid? Waarover? Wat is de conclusie van de journalist op het eind van het interview?
- In wie van deze partijen kan je je meer vinden? Is dat altijd zo? Waarom?
- Wat vind je van de sfeer van het gesprek? Zou dat anders moeten?
- Denk je dat Pauw & Witteman politici altijd op deze manier benaderen? Waarom eigenlijk (niet)?
- Wat vind je van datgene dat de politicus te zeggen heeft? Is dat een geloofwaardig verhaal?
- spelen politici een spelletje op televisie?
- spelen journalisten een spelletje op televisie?
- zijn politici te vertrouwen?
- zijn journalisten te vertrouwen?
- Heb je het er wel eens met iemand over? Over wat er in die uitzending gezegd wordt? Of gewoon over wat je vond van die en die politicus? Waar / wanneer? Hoe verloopt zo'n gesprek? Waar gaat het dan nog meer over? Hoe kom je op zo'n gesprek?

Semiotische vragen

Waar denk je aan bij de volgende woorden? Welke andere woorden komen dan in je op? (Waardering als iets goeds of iets slechts?) (Stimuleren heel snel te antwoorden.) Wat zijn je eerste gedachten? Wat schiet er als eerste door je hoofd heen?

- journalist
- overheid
- NOVA
- Tweede Kamer
- minister
- gemeente

- Pauw en Witteman
- premier
- Eerste Kamer
- het journaal
- kabinet
- verkiezingen

Aan het eind doorvragen:

Motieven: Hoe komt het dat je bij [woord] nu daaraan moest denken?

Denk je eigenlijk dat dat woord terecht is? (Eventueel opnieuw vragen: hoe denk je dan dat je aan dat woord komt?)

Aan het eind ingaand op normatieve woorden:

- Heb je het er wel eens met iemand op deze manier over gehad?
 - Hoe gaat zo'n gesprek?
 - Weet je dan eigenlijk al van tevoren waar zo'n gesprek naar toe gaat? (Verloopt dat altijd op dezelfde manier?)
 - Word je wel eens gecorrigeerd door anderen in zo'n gesprek? Hoe gaat dat? Kan je jezelf er wel eens op betrappen dat andere mensen een bepaalde verwachting hebben van jouw oordeel? Merk je dat je wel eens toegroeit naar anderen?
 - Voel je je soms wel eens trots omdat je laat zien dat je een kritische mening hebt ten opzichte van politiek?
 - Staan anderen vaak op een lijn met jou? Zijn jullie aan het eind van zo'n gesprek qua mening dan juist dicht bij elkaar gekomen of juist verder van elkaar af komen te staan?
 - Wordt er ook wel eens juist [positief / negatief] over politiek gesproken? Wanneer? Wat maakt die situatie dan anders?
 - Voel je je soms wel eens trots omdat je laat zien dat jij de politiek hebt gevolgd?
- Heb je het idee dat je bij sommige politici op bepaalde vlakken ergens boven uitsteekt? (Denk bijvoorbeeld aan uiterlijk, intelligentie, deskundigheid) Kan je een voorbeeld geven?

Bijlage III Labels Atlas.ti

Code Manager [HU: PD masterscriptie eur 18-5]				
Codes Edit Miscellaneous Output View				
Name	Grounded	Author	Created	Modified
beschrijving fragment	4	Super	19-05-10 12:20:14	25-05-10 15:08:31
cynische journalistiek	10	Super	19-05-10 12:24:26	25-05-10 14:49:41
dialectische ontwikkeling	1	Super	19-05-10 12:35:48	19-05-10 12:35:48
gevaar voor andere mensen	2	Super	19-05-10 12:36:23	19-05-10 12:44:37
gevolg voor politiek	1	Super	19-05-10 12:38:18	19-05-10 12:38:18
habermas	3	Super	25-05-10 14:43:56	25-05-10 14:47:40
het spelletje van een talkshow	6	Super	19-05-10 12:25:11	25-05-10 14:41:54
illusio	8	Super	19-05-10 12:25:37	25-05-10 14:51:46
journalist > politicus	5	Super	19-05-10 12:42:23	25-05-10 14:49:16
kwestie de vries	7	Super	19-05-10 12:39:05	25-05-10 14:53:00
must see	3	Super	25-05-10 14:42:22	25-05-10 14:52:37
nu identiteit ipv idee	3	Super	19-05-10 12:23:21	25-05-10 14:42:13
nuance als waarheid	6	Super	19-05-10 12:26:22	25-05-10 14:48:36
pauw en witteman	9	Super	19-05-10 12:42:56	25-05-10 14:51:56
pim fortuyn	2	Super	19-05-10 12:52:03	19-05-10 12:52:20
pure journalistiek	6	Super	19-05-10 12:23:43	25-05-10 14:50:30
reading - hall	1	Super	19-05-10 12:37:55	19-05-10 12:37:55
rol journalistiek	3	Super	19-05-10 12:38:33	25-05-10 14:39:08
suggestie	3	Super	19-05-10 12:28:48	19-05-10 12:46:15
taalgebruik	5	Super	19-05-10 12:44:49	25-05-10 14:51:38
teveel media-aandacht voor politiek	3	Super	19-05-10 12:47:43	25-05-10 14:53:13
thomas-theorema	1	Super	19-05-10 12:37:19	19-05-10 12:37:19
toekomstperspectief	1	Super	19-05-10 12:36:36	19-05-10 12:36:36
tv-kijken met reserve	1	Super	19-05-10 12:32:36	19-05-10 12:32:36
uitstraling politici	5	Super	19-05-10 12:21:46	25-05-10 14:52:48
vergelijking met vroeger	3	Super	19-05-10 12:38:49	25-05-10 14:51:10